

Konsolidirani izvještaj kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja

GLASOVI
MLADIH

ISTRAŽIVANJE O MLADIMA U BiH

Prism Research & Consulting d.o.o.

GLASOVI MLADIH ISTRAŽIVANJE O MLADIMA U BiH

Konsolidirani izvještaj kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja

Sarajevo,
maj 2016.

Priznanja

Prism Research & Consulting & Agencija za društvena istraživanja zahvaljuje se svim pojedincima koji su imali ključnu ulogu u istraživanju i izradi ovog izvještaja. Konačna odgovornost za izvještaj pripada projektnom timu Prism Research & Consultinga.

Impresum:

Autori:

Dino Đipa – voditelj projekta, Prism Research & Consulting
Mahir Hadžić – stariji istraživač, Prism Research & Consulting
Mladen Mijatović – obrada podataka, Prism Research & Consulting
Mersad Bukva – asistent istraživač, Prism Research & Consulting

Ova publikacija nastala je u okviru projekta „Dijalog za budućnost” koji implementiraju UNDP, UNICEF i UNESCO u partnerstvu s Predsjedništvom Bosne i Hercegovine. Projekt „Dijalog za budućnost” finansira se sredstvima Ureda Ujedinjenih nacija za podršku izgradnji mira/Fonda za izgradnju mira (PBF).

Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su stavovi i mišljenja autora publikacije i ne odražavaju nužno stavove i mišljenja UN agencija koje implementiraju projekt niti partnera u projektu. Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost autora.

IZJAVA O ZAŠTITI ANONIMNOSTI ISPITANIKA

Prism Research & Consulting je, u skladu s pravilima i propisima ESOMAR-a, obavezan štititi anonimnost ispitanika. Sva pitanja-varijable koje sadrže bilo kakve informacije o identitetu ispitanika uklonjene su iz izvještaja i finalne baze podataka. To znači da su odgovori ispitanika fizički odvojeni od podataka koji se odnose na njihov identitet. Svaki namjeren pokušaj da se na bilo koji način dođe do identifikacijskih podataka ispitanika, bilo od strane klijenta, bilo od strane Prism Research & Consultinga ili neke treće osobe, bit će smatran ozbiljnim prekršajem i tako će biti tretiran.

SADRŽAJ

SAŽETAK	9
UVOD	11
1 METODOLOGIJA	12
1.1 METODOLOGIJA KVANTITATIVNOG ISTRAŽIVANJA	12
1.1.1 Anketari, koordinatori i kontrolori	15
1.1.2 Kontrola rada anketara	16
1.1.3 Obrada podataka, izvještaj i isporuka	17
1.2 METODOLOGIJA KVALITATIVNOG ISTRAŽIVANJA	21
Regrutacija	21
Vodiči za grupne diskusije	22
2 DETALJNI NALAZI	23
2.1 OSNOVNI PODACI O MLADIMA U BiH	23
2.2 OBRAZOVANJE I INFORMIRANOST	24
2.2.1 Formalno obrazovanje	24
2.2.2 Neformalno obrazovanje	36
2.2.3 Informisanje i način informisanja	38
2.3 TRŽIŠTE RADA I EKONOMSKI STATUS	41
2.3.1 Iskustva zaposlenih	42
2.3.2 Iskustva nezaposlenih	46
2.3.3 Druga iskustva na tržištu rada	49
2.3.5 Ekonomski status mladih	5

42.4 SOCIJALNA ZAŠTITA	56
2.5 POLITIČKO UČEŠĆE I ANGAŽMAN U NEVLADINOM SEKTORU	58
2.6 SLOBODNO VRIJEME I MOBILNOST MLADIH	64
2.7 SOCIOEKONOMSKA PITANJA I SIGURNOST	70
2.8 STAVOVI O SADAŠNJOSTI I BUDUĆNOSTI	78
2.9 SOCIJALNA DISTANCA	90
3 ZAKLJUČAK	95
4 PREPORUKE	98
5 ANEKS	101
5.1 Upitnik za anketu mladih	101
5.2 Vodič za grupne diskusije	130

SAŽETAK

Istraživanje Glasovi mladih (eng. Voices of Youth, u daljnjem tekstu VoY) provedeno je u sklopu projekta „Dijalog za budućnost”, koji implementiraju UNDP, UNICEF i UNESCO u partnerstvu s Predsjedništvom Bosne i Hercegovine (BiH). Projekt „Dijalog za budućnost” finansira se sredstvima Ureda Ujedinjenih nacija za podršku izgradnji mira/ Fonda za izgradnju mira (PBF).

Istraživanje je provedeno u formi kvantitativnog istraživanja-ankete na reprezentativnom uzorku opće populacije mladih od 15 do 30 godina (N = 2.016 ispitanika) u BiH, od čega se u uzorku nalazilo i po minimalno 100 ispitanika (ukupno N = 224), mladih osoba koje pripadaju ranjivim kategorijama: mladi, pripadnici romske zajednice i mladi s poteškoćama. Dodatno, ovo istraživanje je sprovedeno i u formi kvalitativnog istraživanja i fokus grupa. Ukupno je održano sedam fokus grupa s različitim kategorijama mladih u tri grada u BiH: Sarajevu, Mostaru i Banjoj Luci. Rezultati ovog istraživanja mogu koristiti raznim vladinim i javnim institucijama, kao i različitim civilnim i privatnim organizacijama koje se bave problemima mladih i učestvuju u kreiranju socijalnih politika za mlade.

U BiH živi oko 700.000 mladih u dobi od 15 do 30 godina, što predstavlja oko 21% ukupnog stanovništva. Na osnovu rezultata istraživanja, može se reći da se hitno nameće potreba za kreiranjem potrebnih mehanizama i trajnih rješenja koja bi vodila poboljšanju ukupnog stanja mladih u BiH. Evidentno je da se status mladih, kao i status ostalih kategorija stanovništva, vezuje ponajviše za materijalno blagostanje ukupne bh. populacije. Planovi, percepcije, kao i zadovoljstvo mladih mnogim stvarima, u direktnoj su korelaciji s ekonomskom pozicijom koju mladi imaju trenutno u društvu. U poređenju s rezultatima istog istraživanja provedenog prije četiri godine (2011/12), u nekim oblastima se vide znakovi progressa, dok se u nekim drugim vidi i stagnacija, pa čak i pogoršanje situacije.

Glavni zaključak ovog istraživanja jeste da se mladi ljudi suočavaju s različitim izazovima, krenuvši od obrazovanja, preko zapošljavanja i rada, do sigurnosti, socijalne zaštite i životnog standarda. Prema rezultatima studije, najveći problem mladih je nezaposlenost. Tu su još i neriješeno stambeno pitanje, kao i materijalno-ekonomska nesamostalnost. Vlastiti standard mladi smatraju osrednjim. Unatoč tome, primijećeni su pozitivni trendovi u poređenju s rezultatima iz 2011/12. godine. Mladi ljudi rjeđe izvještavaju o tome da se njihov standard pogoršao ili ostao isti u odnosu na istraživanje iz 2011/12. godine. Percepcija skorije budućnosti je pozitivnija, mladi dosta rjeđe u odnosu na 2011/12. godinu odgovaraju da će budućnost biti ista ili lošija.

Ranjive grupe mladih češće izvještavaju o diskriminaciji i ugroženosti, posebno kada je riječ o obrazovanju, zapošljavanju i prihodima. Nažalost, čini se da je tu napravljen najmanji progres.

Prema rezultatima ovog istraživanja, osim navedenih glavnih problema, potrebno je uložiti dodatne napore da

se ostvari kvalitetnije obrazovanje, koje je percipirano kao rastući problem kod mladih ljudi. Iako je uočeno da mladi imaju više prilika za neformalno obrazovanje, potrebno je omogućiti čak i više pristupa neformalnim programima obrazovanja i to većem broju mladih ljudi. Također, treba ohrabrivati poslodavce da mlade ljude što više uključe u poslovne procese, a odgovorne i nadležne da u što većoj mjeri omoguće uključivanje mladih pri donošenju značajnih odluka. Generalno, mladi smatraju da imaju veoma malo utjecaja na radnim mjestima, u školama i političkim organizacijama.

Mladi ljudi često izjavljuju da bi napustili Bosnu i Hercegovinu. Trenutno tek oko 10% ispitanika navodi da ne bi napustilo BiH ako bi se za to ukazala prilika. Osim toga, potrebno je mlade poticati na veću poduzetnost i veći politički i društveni angažman. Nadalje, jedan od prioriteta je i zaštita prava mladih ljudi a naročito onih čija su prava ugrožena na radnom mjestu, onih kod kojih je ugroženo pravo na obrazovanje, kao i prava ranjivih grupa. Na koncu, u BiH je neophodno poboljšati sistem socijalne zaštite, i (pro)aktivno djelovati na smanjenje pojave mita i korupcije.

UVOD

Od 1995. godine do danas Voices of Youth (u daljnjem tekstu VoY) – Glasovi mladih postao je globalni brend za omladinsko angažiranje. VoY je razvio UNICEF kao jedan od načina da 3.000 mladih ljudi iz 81 države pošalje svoje poruke liderima okupljenim na Svjetskom samitu o društvenom razvoju, održanom u proljeće 1995. godine u Kopenhagenu. Danas se VoY oslanja na društvene medije i digitalne tehnologije s ciljem osnaživanja mladih i podizanja svijesti o pravima mladih. VoY anketa jedan je od prvih koraka u procesu prikupljanja informacija o mladima. Svrha ovog projekta jeste provođenje istraživanja s ciljem da se čuju glasovi mladih iz BiH kako bi se u obzir uzela njihova mišljenja, želje, stavovi, mogućnosti, kao osnova za stvaranje politika za mlade koje bi bile osjetljivije na njihove probleme, kao i da se mladim ljudima omogući aktivnije učešće u društvu.

Glavni ciljevi ovog istraživanja bili su da se prikupe podaci o stavovima, mišljenjima, percepcijama i željama mladih, te da se detektiraju promjene u stavovima i mišljenjima o različitim pitanjima i problemima u odnosu na ono što je utvrđeno u istom istraživanju koje je provedeno prije četiri godine, tačnije tokom 2011/12. godine, kao i razlike u stavovima, mišljenjima i percepcijama između opće populacije mladih i određenih ranjivih kategorija mladih.

Ovo istraživanje provedeno je tokom maja 2016. godine kompjuterski potpomognutim intervjuima licem u lice (CAPI). Ispitan je reprezentativan uzorak mladih osoba (N = 2.016) u BiH u dobi od 15 do 30 godina. Jedan dio uzorka (N = 1.792 ispitanika) činile su mlade osobe iz opće populacije, dok su drugi dio uzorka činile mlade osobe i pripadnici romske zajednice (N = 104 ispitanika) te mlade osobe s određenim poteškoćama (N = 120).

Ovaj izvještaj prezentira rezultate istraživanja provedenog 2016. godine, a radi poređenja koristi i rezultate istraživanja provedenog 2011/12. godine.

U sklopu navedenog istraživanja provedeno je i kvalitativno istraživanje u formi fokus grupa. Navedeno kvalitativno istraživanje urađeno je u tri grada: Mostaru, Banjoj Luci i Sarajevu. U Mostaru su održane dvije fokus grupe s pripadnicima opće populacije iz urbanog i ruralnog dijela Mostara. U Banjoj Luci su također održane dvije fokus grupe, jedna s mladim Romima i jedna sa sudionicima iz opće populacije. Tri fokus grupe održane su u Sarajevu i to: mladi sa senzornim poteškoćama, mladi s intelektualnim poteškoćama i sudionici iz opće populacije.

Ciljevi ovog kvalitativnog istraživanja bili su da se pojasne mišljenja i stavovi u vezi s razlikama u nalazima između kvantitativnog istraživanja provedenog 2016. godine u odnosu na isto istraživanje provedeno 2011/12. godine.

1 METODOLOGIJA

1.1 METODOLOGIJA KVANTITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

Kako bi se ispitali stavovi, razmišljanja i iskustva mladih u vezi s različitim aspektima njihovog života, korištena je kvantitativna istraživačka metoda. Kvantitativna metoda korištena u ovom istraživanju jeste kompjuterski potpomognut personalni intervju – CAPI. Tabela 1. prikazuje osnovne podatke o istraživačkom procesu.

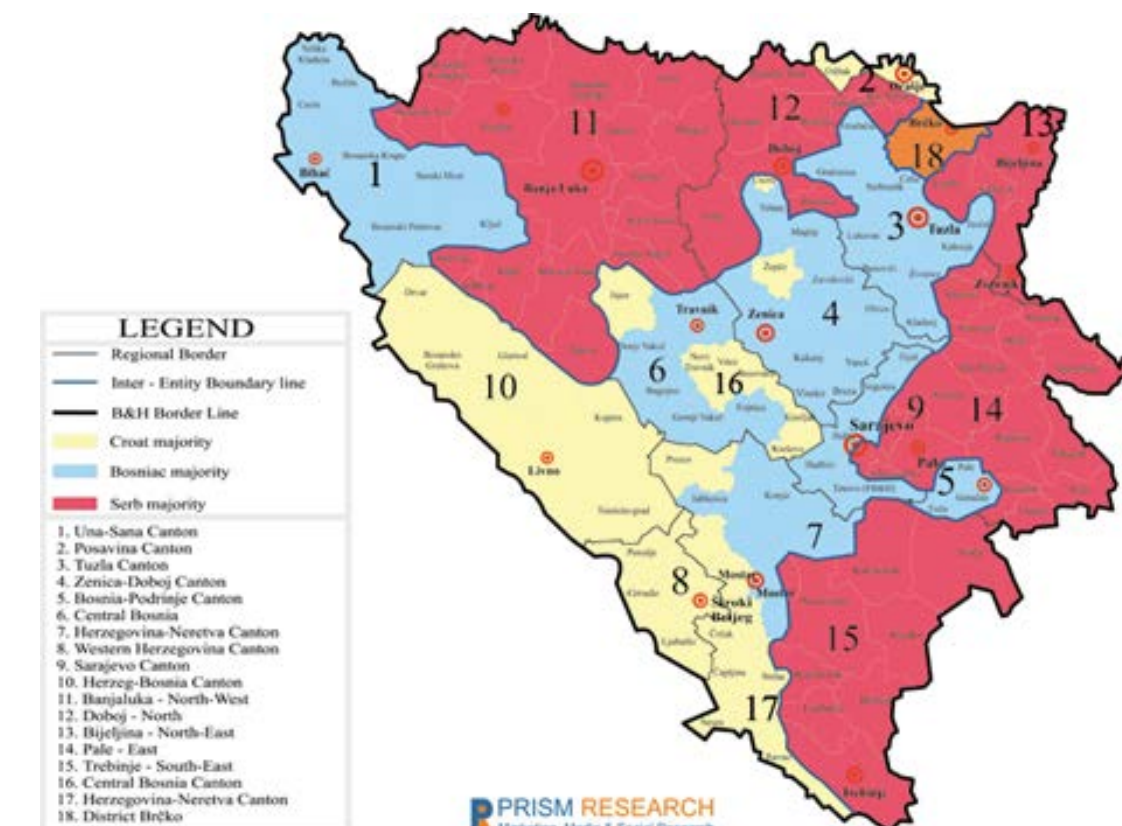
Tabela 1a. Osnovni podaci o istraživanju

Vrijeme provođenja istraživanja	Maj–juni 2016.
Metoda prikupljanja podataka	Kompjuterski potpomognuti personalni intervju – CAPI
Instrumenti	Instrument korišten u ovom istraživanju razvio je <i>Prism Research & Consulting</i> u saradnji s klijentom. Instrument je baziran na instrumentu korištenom u istom istraživanju provedenom 2011/12. godine.
Uzorak istraživanja	Mlade osobe, 15 do 30 godina starosti, koje pripadaju općoj populaciji, kao i mlade osobe pripadnici ranjivih skupina (pripadnici romske zajednice i mladi s poteškoćama).
Veličina uzorka	2.016 ispitanika: 1.792 ispitanika dobi od 15 do 30 godina iz opće populacije BiH; 224 ispitanika pripadnika ranjivih grupa u BiH.
Reprezentativnost	Opća populacija: slučajni stratificirani uzorak, reprezentativan na nivou uzorak formiran uz cijele BiH, entiteta, regiona, <u>veličine općina i tipa ispitanika</u> . Ispitanici su članovi slučajno izabranih domaćinstava koji su posljednji imali rodendan. Ranjive grupe: pomoć <i>snowball</i> metode na slučajno izabranim tačkama uzorka iz opće populacije.

Uzorak

Uzorkovanje za istraživanje je vršeno po sljedećim principima.

Prva stratifikacija uzorka je urađena na nivou cijele BiH (prema broju svih stanovnika po naseljenim mjestima i općinama). Stratifikacija je urađena na nivou dva entiteta, Distrikta Brčko, te ukupno 18 regija u BiH, kako je prikazano na sljedećoj mapi.

Nakon toga, unutar regija je urađena stratifikacija s obzirom na nivo urbanizacije, veličinu naselja. Kombinacijom dva navedena metoda izdvojili smo ukupno 49 nivoa za uzorkovanje. Uzorak kojeg smo koristili distribuirao se kroz svih 49 nivoa s obzirom na veličinu populacije mladih ljudi 15 i 30 godina. Pri tome je kreirano 400 primarnih tačaka uzorka koje su korištene kao polazne tačke pri anketiranju. Na svakoj od navedenih tačaka uzorka bilo je potrebno uraditi maksimalno 5 anketa sa sudionicima koji ispunjavaju navedene kriterije za anketiranje.

Kriteriji za anketiranje su:

1. Mlade osobe – osobe starosti 15 i 30 godina
2. Pripadnici opće populacije
3. Pripadnici romske zajednice
4. Mladi s poteškoćama

Prilikom definisanja metodoloških odrednica za prikupljanje podataka o mladima s poteškoćama, korišten je sociološki pristup u skladu s preporukama Vašingtonske grupe za statistiku invaliditeta (Washington Group on Disability Statistics) koji uključuje set pitanja koja se odnose na šest vrsta problema. Ispitanici su odgovarali da li, i u kojoj mjeri, imaju poteškoća u obavljanju svakodnevnih aktivnosti zbog problema s vidom, sluhom, hodom ili penjanjem uz stepenice, pamćenjem ili koncentracijom, odijevanjem i održavanjem lične higijene, komunikacijom (sporazumijevanjem s drugima). Osim ispitanika koji su odgovorili da imaju veće poteškoće u obavljanju navedenih aktivnosti, u kategoriju mladih s poteškoćama svrstali smo i one ispitanike koji nemaju poteškoća ili imaju manje poteškoće u obavljanju navedenih aktivnosti, ali su rekli da imaju određeni stepen invaliditeta.

Ispitanici iz kategorije opće populacije su članovi slučajno izabranih domaćinstava starosti 15 i 30 godina koji su posljednji imali rođendan.

Pripadnici grupa mladih s teškoćama i pripadnici romske populacije su izabrani u uzorak uz pomoć snowball metode na slučajno izabranim tačkama uzorka iz opće populacije, starosti 15 i 30 godina. Na svakoj tački uzorka anketari su se raspitali kod slučajno izabranih domaćinstava iz opće populacije da li u njihovoj neposrednoj blizini žive neki od pripadnika navedenih grupa. Ako da, anketari su išli u ta domaćinstva i anketirali ispitanike ako su odgovarali kriterijumima.

Metoda prikupljanja podataka

Kompjuterski potpomognuti personalni intervju ili CAPI jedan je od najnaprednijih oblika anketiranja. Ova metoda podrazumijeva proceduru pri kojoj se anketni upitnik programira i postavlja na tablet uređaj. Pitanja se pojavljuju na ekranu uređaja onim redoslijedom i logikom koja je unaprijed određena i programirana a anketari unose odgovore na pitanja direktno u uređaj. Pomoću specijalnog softverskog programa kontrolira se samo provođenje upitnika, kao i izbor uzorka.

Rezultati

Rezultati ovog istraživanja prikazani su kao poređenje rezultata kvantitativnog istraživanja provedenog 2011/12. i onog provedenog nedavno, u periodu maj i juni 2016. godine. Ovo poređenje moguće je samo za pitanja koja su u identičnom obliku postavljena u oba vala istraživanja. Ostala pitanja, odnosno pitanja koja su postavljena samo u istraživanju iz 2016. godine, prikazana su, naravno, samo za 2016. godinu. Prikaz rezultata također uključuje i utvrđivanje razlika između mladih opće populacije i mladih pripadnika ranjivih grupa.

Dodatno su prikazani i najilustrativniji nalazi iz fokus grupa, gdje je to bilo u vezi s nalazima prikazanim za rezultate kvantitativnog istraživanja-anquete. U Vodiču za diskusiju za fokus grupe korištena su pitanja u istoj formulaciji kao u upitniku za kvantitativno istraživanje, bez ponuđenih odgovora. Ondje gdje smo željeli da sudionici fokus grupa komentiraju razlike u nalazima između istraživanja provedenog 2011/12. i 2016. godine, tamo smo i postavljali ta pitanja.

1.1.1 Anketari, koordinatori i kontrolori

U svrhu ovog istraživanja angažiran je tim od 48 anketara i 10 regionalnih koordinatora. Odabir anketara i koordinatora izvršen je na osnovu prijašnjeg iskustva, dobi, spola i regionalnog porijekla anketara.

U istraživanju su učestvovali samo anketari s najmanje godinu dana iskustva u sličnim projektima.

Svi anketari prisustvovali su treningu za provođenje istraživanja tokom kojeg su upoznati s uzorkom i načinom obavljanja ankete. Obavljena je i Q-by-Q analiza, te vježbe igranja uloga.

1.1.2 Kontrola rada anketara

Kontrola terenskog rada obavljena je na nekoliko načina. Koordinatori su na terenu obilazili anketare koji su učestvovali u istraživanju. Osim toga, provedena je i telefonska kontrola upitnika na 10% slučajno izabranih upitnika koje je uradio svaki anketar, na osnovu kontakt-telefona zatraženih od ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju. Prism Research & Consulting provodi i posebne kompjuterske kontrole validnosti upitnika omogućene korištenjem CAPI metode, što uključuje i korištenje GPS podataka o kretanju anketara.

1.1.3 Obrada podataka, izvještaj i isporuka

Kompletna obrada prikupljenih podataka obavljena je u centralnom uredu Prism Research & Consulting u Sarajevu. Analiza podataka obavljena je uz pomoć IBM SPSS Statistics v.22 – profesionalnog softvera za istraživanje. IBM SPSS Statistics je korišten za čišćenje podataka i logičku kontrolu, te za pravljenje krostabulacija rezultata.

Pregled: Poređenje rezultata istraživanja provedenih 2008², 2011/12. i 2016. godine prema izabranim pitanjima: strelice označavaju značajne promjene i njihov smjer.

Stavovi mladih	Val istraživanja			Značajna promjena u stavovima
	2008	2011/2012	2016	
P.91: Mladi koji su u braku(%) 18+:	20	26	22	∨
P.92: Mladi koji imaju dijete/djecu(%) 18+:	15	21	19	∨
P.4: Ocjenjujem svoj trenutni životni standard lose ili osrednje(%):	66	75	60	∨
P.13: Moj životni standard u posljednje 3 godine se pogoršao ili ostao	72	87	69	∨
P.1: Kod mladih danas stvara zadovoljstvo (%):				
Upis u srednje škole	62	65	74	∧
Upis na fakultet i više škole	61	61	64	∧
Upis na postdiplomski studij	57	56	57	< >
Način školovanja	38	57	61	∧
Mogućnost zapošljavanja	33	55	52	∨
Mogućnost rješavanja stambenog pitanja	34	56	55	< >
Mogućnosti ekonomskog osamostavljanja	35	57	54	∨
Mogućnosti da se mladi bave onim što žele	43	65	59	∨
Mogućnosti na napredovanju u struci i zanimanju	44	62	58	∨
Mogućnosti političkog djelovanja	27	44	30	∨
Mogućnosti zabave i razonode	58	72	77	∧
Mogućnosti da se slobodno izražava mišljenje	53	66	71	∧
P.3: Standard u slijedeće 3 godine bit će gori ili isti (%):				
Prihodi	63	78	57	∨
Radni status	63	80	60	∨
Obrazovanje i obuka	63	79	64	∨
Zdravstvena zaštita	69	86	76	∨
Stambeno pitanje	71	87	76	∨
Kvalitet života u cjelini	61	77	53	∨
Legenda:				
Pozitivne promjene u stavovima mladih	∨		∧	
Negativne promjene u stavovima mladih	∨		∧	
Nepromijenjeni stavovi	< >		< >	

²Podaci iz izvještaja o položaju mladih u okviru studije „Omladinska politika 2008-2013“ koju je sprovela Komisija za koordinaciju pitanja mladih Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Sprovedenje navedene studije potpomoglo je Njemačko društvo za tehničku suradnju - GiZ

Stavovi mladih	Val istraživanja			Značajna promjena u stavovima
	2008	2011/2012	2016	
P.6: Najvažniji problemi mladih su (%):				
Materijalno-ekonomska nesamostalnost	43	24	36	∧
Školski i obrazovni sistem	15	6	11	∧
Nezaposlenost	70	74	83	∧
Stambeni problemi	12	8	13	∧
Korištenje slobodnog vremena	3	3	3	< >
Podređen položaj mladih	6	5	3	∨
Moralna kriza i nedostatak ideala	5	7	4	∨
Nedovoljna briga društva za problem mladih	10	19	11	∨
Socijalne razlike	4	7	7	< >
Nacionalne nesuglasice	3	4	3	∨
Nezainteresovanost mladih za društvene probleme	3	8	4	∨
Neefikasnost i neaktivnost omladinskih organizacija	1	3	1	∨
Nedostatak slobodnog glasa, govora i mišljenja	1	4	2	∨
Alkoholizam, narkomanija, delikvencija i slično	18	23	16	∨
Otudenost ljudskih odnosa	1	3	1	∨
P.17: Obrazovanje koje imam /stičem nikako ili samo donekle će omogućiti zaposlenje u toj oblasti (%):	60	79	78	< >
P.20: U obrazovnoj instituciji nisu organizovane volonterske aktivnosti	60	84	78	∨
P.81: U okviru redovnog obrazovanja nije organizovana praktična nastava	48	52	42	∨
P.21: Neuključenost u neformalnom obrazovanju (%):	64	75	65	∨
P.28: Broj mjeseci provedenih tražeći posao nakon završenog školovanja	11	16	21	∧
P.90: U okviru posla, ne postoji potreba za znanjem i vještinama koje već ne posjedujem (%):	43	95	86	∨
P.32: Vrsta ugovora potpisana sa poslodavcem (%):				
Nisam potpisao ugovor	19	13	17	∧
Ugovor o probnom radu	3	3	2	< >
Ugovor o radu na neodređeni period	50	55	47	∨
Ugovor o radu na određeno	18	27	31	∧
Ugovor o djelu (uključuje autorski, ugovor o stipendiranju, i sl.)	1	1	1	< >
Ugovor o zapošljavanju pripravnika	0	1	2	< >
Ugovor sa student servisom	0	0.5	0.0	< >
P.33: Poslodavac redovno uplaćuje mjesečne plaće (%):	81	89	89	< >
P.34: *****	64	78	80	< >
P.35: Zaposlenost u vlastitoj struci (%):	37	50	43	∨
P.39: Aktivan stav u traženju posla (% bez učenika):	23	35	40	∧

Stavovi mladih	Val istraživanja			Značajna promjena u stavovima
	2008	2011/2012	2016	
P.40: Ispitanici koji ne traže posao (%):	48	62	36	↓
P.41: Sektori unutar kojih mladi preferiraju raditi (%):				
Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo, vodoprivreda	10	17	21	↑
Industrija i rudarstvo	12	16	18	↑
Gradjevinarstvo, komunalne djelatnosti	14	25	22	↓
Zanatstvo	19	24	26	↑
Promet i komunikacije, trgovina, ugostiteljstvo, turizam, rekreacija	48	59	62	↑
Vlastite djelatnosti – frizeri, brijači, kućne pomoćnice	14	13	12	↓
Finansije, obrazovanje, kultura, zdravstvo, socijalna zaštita, policija, osiguranje, vojska	23	39	43	↑
Javna administracija, državni organi i političke stranke	13	17	14	↓
Udruženja, nevladine organizacije, telekomunikacije, informatika, razvijanje agencije i programi	32	23	25	↑
P.42: Minimalna plata za koju su ispitanici spremni raditi (prosjeak):	467 KM	614 KM	610 KM	< >
P.43: Prosječni period nezaposlenosti, u mjesecima (broj mjeseci):	36	26	21	↓
P.44: Mladi registrovani kao nezaposleni na birou za zapošljavanje (%):	38	58	62	↑
P.48: Mladi koji su čuli za stučajeve kupovine radnog mjesta (%):	39	50	51	< >
P.49: Mladi koji su čuli za podmičivanje u javnoj administraciji za dobitak posla (%):	74	96	94	↓
P.118: Mladi koji su čuli za podmičivanje u privatnom sektoru za dobitak posla (%):	74	93	89	↓
P.51: Izostanak pokušaja pokretanja sopstvenog biznisa (%):	93	94	87	↓
P.56: Mladi kao korisnici socijalne pomoci (%):	2	7	6	< >
P.60: Slaganje sa stavom da su žene diskriminirane na tržištu rada (%):	22	45	40	↓
P.63: Mladi koji ne doprinose kućnom budžetu (%):	53	62	65	↑
P.64: Mjesečni iznos sa kojim mladi raspolažu (prosjeak):	236 KM	232 KM	237	< >
P.68: Mjesečni iznos stipendije mladih koji primaju stipendije (prosjeak):	317 KM	167 KM	128 KM	↓
P.72: Stav da mladi imaju osrednji, mali ili nikakav utjecaj na važne odluke (%):				
Na poslu, u školi ili fakultetu	80	88	92	↑
U porodici ili domaćinstvu	61	70	68	↓
U mjesnoj zajednici	89	97	99	↑
U političkim ili nevladinim organizacijama	90	99	99	< >
U krugu vršnjaka i prijatelja	66	80	79	↓
P.71: Mladi koji su glasali na prošlim izborima (%):	57	60	67	↑
P.73: Stav da mladi imaju mali ili nikakav utjecaj na odluje o mladima na lokalnom nivou (%):	84	87	77	↓
P.77: Mladi koji su živjeli u inostranstvu duže od tri mjeseca (%):		13	8	↓
P.80: Spremnost napuštanja BiH (%):				
Zbog studija	43	53	55	↑
Zbog privremenog rada	55	66	79	↑
Zbog ženidbe/udaje	34	42	54	↑
Da se stalno nastane u nekoj drugoj zemlji	46	52	64	↑
P.81: Spremnost za odlazak u inostranstvo na duže vrijeme ili zauvijek (%):				
Ne bih išao/išla na zauvijek, ali bih na duže vrijeme	30	43	39	↓
Išao/išla bih zauvijek ako bi mi se pružila prilika	37	38	50	↑
P.86: Očekivanja da će budućnost biti lošija ili ista (%):	26	43	30	↓

1.2 METODOLOGIJA KVALITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

Za održavanje konsultacija korištena je kvalitativna istraživačka metoda – fokus grupe. Provedeno je ukupno sedam diskusija s fokus grupama.

Regrutacija

Regrutacija sudionika za fokus grupe zasnovana je na sljedećim osnovnim kriterijima:

1. Geografska distribucija - osigurati zastupljenost sudionika iz Federacije BiH i Republike Srpske. S ciljem zadovoljavanja tog kriterija, pet fokus grupa održano je u Federaciji BiH a dvije u Republici Srpskoj.
2. Dob - ovo istraživanje podrazumijevalo je konsultacije s osobama koje treba da predstavljaju populaciju mladih između 15 i 30 godina.
3. Spol - vodilo se računa da je među sudionicima svake fokus grupe podjednak broj osoba muškog i ženskog spola, tako da je mladih žena bilo 27 te 26 mladih muškaraca.
4. Radni status – prilikom formiranja grupa za diskusiju vodilo se računa o tome da sudionici budu različitog radnog statusa koliko je to bilo moguće.
5. Obrazovanje – vodilo se računa i o distribuciji sudionika fokus grupa s obzirom na obrazovanje. Bar jedna osoba sudionik diskusije trebalo je da bude visokoobrazovana ili s višom školom, ostali sa srednjom stručnom spremom ili manje.
6. Tip naselja - vodilo se računa da u fokus grupama budu zastupljeni sudionici nastanjeni u urbanim područjima, kao i sudionici iz ruralnih područja.
7. Mladi Romi – jedna od fokus grupa u Banjoj Luci održana je s pripadnicima romske populacije, s podjednakim brojem žena i muškaraca: četiri muškarca i četiri žene.
8. Mladi sa senzornim i lokomotornim poteškoćama – fokus grupa s mladim ljudima koji imaju određen stepen senzornih i lokomotornih poteškoća održana je u Sarajevu. Četiri muškarca i četiri žene.
9. Mladi s poteškoćama u intelektualnom razvoju – fokus grupa koju su činili mladi s poteškoćama u intelektualnom razvoju održana je u Sarajevu. Tri muškarca i tri žene.

Vodiči za grupne diskusije

Vodič za provođenje fokus grupa kreiran je u saradnji Prism Research & Consultinga i klijenta. Vodič je prilagođen tako da pokriva teme koje su od posebnog interesa kada je riječ o poređenju dva vala istraživanja iz 2011/12. i 2016. Vodič za fokus grupe nalazi se u prilogu izvještaja.

Terenski rad

U ovom istraživanju održano je ukupno sedam fokus grupa. Fokus grupe održane su od 10. do 14. juna 2016. godine.

Kao što je prethodno spomenuto, pet grupnih diskusija održano je u Federaciji Bosne i Hercegovine, i to dvije u Mostaru i tri u Sarajevu. Dvije fokus grupe održane su u Banjoj Luci.

Fokus grupe je vodio moderator, stalno uposleni stariji istraživač s pet godina radnog iskustva, po zanimanju psiholog. Na taj način je izbjegnuta problem usaglašavanja moderatora u slučaju da je angažiran veći broj moderatora. Grupe su organizirane u lako dostupnim mjestima za sudionike. Učešće sudionika bilo je dobrovoljno, ali su oni dobili određenu novčanu nadoknadu za vrijeme koje su izdvojili. Tokom trajanja fokus grupa nisu zabilježeni problemi bilo koje vrste. Sudionici su dali saglasnost da razgovor bude sniman diktafonom. Audio-materijali su prosljeđeni profesionalnim daktilografima koji su potom napravili transkripcije. Te transkripcije su, uz opservacije i dojmove moderatora, bile materijal na osnovu kojeg je napisan izvještaj za fokus grupe.

Što se tiče obrade podataka koji su prikupljeni na taj način, provedena je kvalitativna analiza sadržaja odgovora sudionika. Ta analiza se sastoji od nekoliko faza. Prvo se detaljno iščitavaju odgovori za svako pitanje ili grupu pitanja, na osnovu čega se utvrđuju dominantni stavovi sudionika. Odgovori se kategoriziraju na osnovu srodnosti i razlika u odgovorima sudionika. Potom se u izvještaju navode glavni i najdominantniji stavovi ali i teme u kojima se sudionici razlikuju. Fokus analize bio je na poređenju odgovora između grupa a posebno tamo gdje su se pojavile razlike u odgovorima. Pravilo je da se u opisu rezultata zaključci sudionika ilustriraju i njihovim citatima. Potrebno je napomenuti da se u ovakvim istraživanjima ne preporučuje statistička analiza budući da se ne radi o velikom broju sudionika.

2 DETALJNI NALAZI

2.1 OSNOVNI PODACI O MLADIMA U BIH

Ispitanici koji su sudjelovali u ovom istraživanju (2016. godine) su mladi ljudi koji u prosjeku imaju 22 godine. Prosječna starost se nije razlikovala značajno u odnosu na 2011/12. godinu. Otprilike polovina ispitanika (50,3%) je muškog roda, dok je 49,7% ispitanika ženskog roda i proporcije se ne razlikuju značajno u odnosu na 2011/12. godinu (muškarci 49,2%, žene 50,8%).

Od ukupnog broja ispitanika u istraživanju su učestvovala i 224 ispitanika iz kategorije koju smo definisali kao ranjiva skupina. U navedenoj ranjivoj skupini intervjuirana su 104 Roma (49% muških i 51% ženskih ispitanika), starosti 15-20 godina (41,3%), 21-25 godina (26%) i 26-30 godina (32,7%). Pored toga, intervjuirano je i 120 osoba koje spadaju u kategoriju mladih s poteškoćama, od toga (53,3% muških i 46,7% ženskih ispitanika), starosti 15-20 godina (41,7%), 21-25 godina (25,8%) i 26-30 godina (32,5%).

U braku je 17,7% mladih osoba koje čine uzorak u ovom istraživanju (naspram 20,8% u 2011/12). Većina njih živi sama i nije u bračnom odnosu (80,3% naspram 78,1% u 2011/12). Većina ispitanika nema djecu (85,0% u 2016. naspram 83,3% u 2011/12). Otprilike tek svaki šesti ispitanik (15,0%) ima, u prosjeku, jedno dijete ili dvoje djece (naspram 16,7% u 2011/12). Ispitanici koji imaju djecu imali su u prosjeku oko 22 godine kada su dobili prvo dijete i prosjek se ne razlikuje značajno u odnosu na 2011/12. godinu.

U kući koja je vlasništvo njihovih roditelja ili roditelja njihovog supružnika živi 53,6% mladih.

Većina mladih osoba navodi da govori engleski jezik (71,3%). Da govori njemački jezik navodi oko 31% mladih. Međutim, u ovom istraživanju nije provjeravano da li zaista i u kojoj mjeri mladi govore navedene jezike. Da ne govore nijedan od stranih jezika navodi 18,4% mladih.

2.2 OBRAZOVANJE I INFORMIRANOST

2.2.1. Formalno obrazovanje

Kada je riječ o obrazovanju ispitanika, većina ispitanika kompletirala je srednje obrazovanje, trogodišnje ili četverogodišnje (58,6%). Oko 2% mladih nije završilo nikakvo formalno obrazovanje a 7,6% završilo je fakultetsko obrazovanje. Roditelji ispitanika najčešće su završili srednje obrazovanje, očevi nešto češće od majki (69,6% očeva naspram 57,1% majki).

Upoređujući rezultate dva istraživanja, primjećujemo sljedeće: u 2016. godini imamo oko 2% ispitanika koji nisu pohađali školu (naspram 0% u 2011/12). Ta razlika je u granicama greške uzorka koja je ispod 3%. Sa završenom osnovnom školom bilo je 12,5% mladih (naspram 9,3% u 2011/12), dok je sa završenom srednjom četverogodišnjom školom bilo 45,4% (naspram 47,1% u 2011/12). Svi ostali uporedni rezultati prikazani su u Tabeli 1.

Rezultati za pripadnike romske zajednice i mlade s poteškoćama (starosne dobi 18-30 godina) iz 2016. godine pokazuju da su ove kategorije mladih znatno slabije obrazovane u poređenju s općom populacijom mladih. Najveći procent ispitanika romske zajednice završio je osnovnu školu ili niži stepen škole (82,7% naspram 78,8% u 2011/12). U 2016. osnovnu školu ili niži stepen škole završilo je 35,4% mladih s poteškoćama (naspram 38,6% u 2011/12). Oko 12% pripadnika opće populacije završilo je osnovno obrazovanje ili niži stepen obrazovanja (naspram 8,1% u 2011/12). Kao što vidimo, u periodu od 2011/2012. do 2016. došlo je do blagog pomaka u obrazovnom statusu pripadnika romske zajednice i mladih s poteškoćama.

Mladi u BiH najčešće pohađaju i završavaju javne škole unutar BiH. Većina ispitanika koja je završila formalno obrazovanje stekla ga je u javnoj školi, odnosno na javnom univerzitetu u BiH (97,5% u 2016. i 97,6% u 2011/12). Relativno nizak procent ispitanika obrazovao se u privatnim institucijama (1,2% u 2016. i 2011/12. godini). Također, nizak procent ispitanika obrazovao se u inostranstvu – 0,5%. Ispitanici koji nisu završili obrazovanje - bilo da se radi o osnovnoj, srednjoj školi ili fakultetu - govore o različitim razlozima nezavršavanja. U 2016. ispitanici najčešće izjavljuju da je riječ o nekim drugim razlozima: najčešće zbog udaje ili zbog bolesti. Od ostalih razloga predviđenih upitnikom dominiraju finansijski. Ti razlozi su najčešće navođeni i u istraživanju iz 2011/12. godine. Činjenica da su navedeni razlozi, zajedno s bolešću ili invalidnošću, najčešće navođeni uzroci nezavršavanja školovanja ukazuje na nedovoljna ulaganja i brigu za obrazovanje mladih a naročito kada je riječ o osobama s poteškoćama.

Da su u toku školovanja i studiranja obnavljali godinu izjavljuju 5,6% ispitanika. Značajno su češće obnavljali ispitanici pripadnici romskih zajednica (15,0%) u odnosu na opću populaciju (5,8%) i mlade s poteškoćama (6,7%). Pomenuti rezultati mogli bi ukazivati na to da su postojeći obrazovni planovi i programi prilagođeni mogućnostima

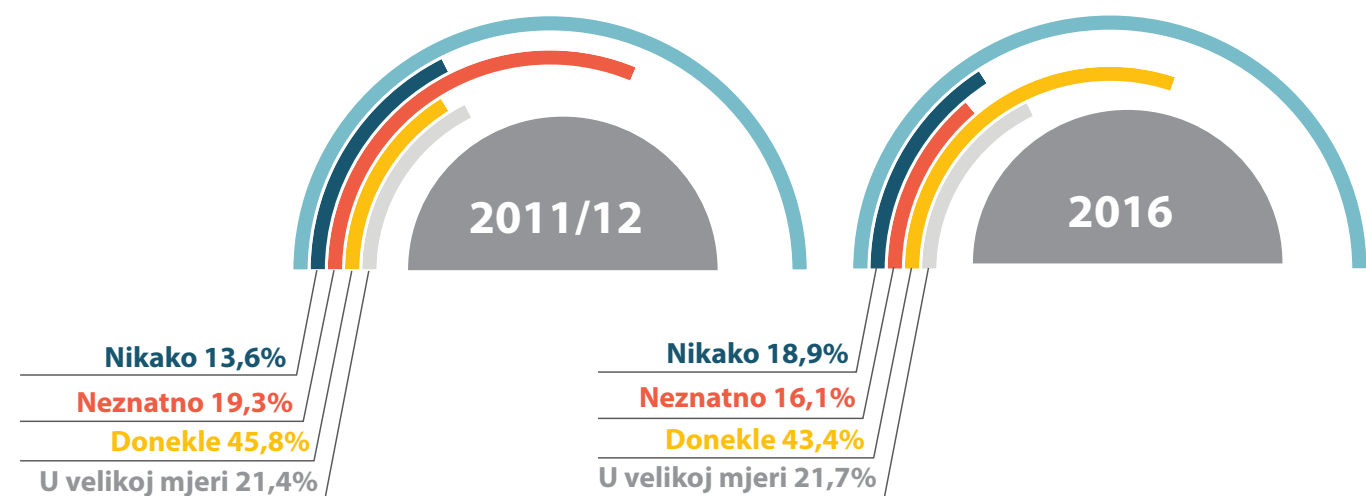
Tabela 1. Koja je najviša škola koju ste završili? – poređenje 2011/12. i 2016. – opća populacij

Najviša škola koju ste završili	Val				Total	
	2011/12		2016		n	%
	n	%	n	%		
Nije pohađao školu	0	0.0%	32	1.6%	32	0.7%
Nezavršena osnovna škola – bez obrazovanja	43	1.8%	23	1.1%	66	1.5%
Završena 4 razreda osnovne škole	31	1.3%	61	30.9%	92	2.1%
Završena osnovna škola	539	25.1%	517	25.6%	1110	25.4%
Srednja stručna škola – trogodišnja	486	20.6%	423	21.0%	909	20.8%
Srednja škola – gimnazija, tehnička i sl. – četvorogodišnja	881	37.3%	759	37.6%	1640	37.5%
Viša škola – 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole – tehnički ili zdravstveni smjer	21	0.9%	15	0.7%	36	0.8%
Viša škola – 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole – ekonomski smjer	10	0.4%	3	0.1%	13	0.3%
Viša škola – 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole – obrazovni ili društveni smjer	17	0.7%	10	0.5%	27	0.6%
Fakultet – društvene i humanističke nauke	71	3.0%	51	2.5%	122	2.8%
Fakultet (4 godine) – ekonomija	46	1.9%	38	1.9%	84	1.9%
Fakultet (4 godine) – pravo	24	1.0%	23	1.1%	47	1.1%
Fakultet (4 godine) – prirodne nauke, građevina i elektrotehnika	34	1.4%	31	1.5%	65	1.5%
Fakultet (4 godine) – medicina i stomatologija	10	0.4%	12	0.6%	22	0.5%
Magisterij ili doktorat	10	0.4%	18	0.9%	28	0.6%
Nezavršena srednja škola	59	2.5%	0	0.0%	59	1.3%
Nezavršen fakultet	24	1.0%	0	0.0%	24	0.5%
Total	2360	100.0%	2016	100.0%	4376	100.0%

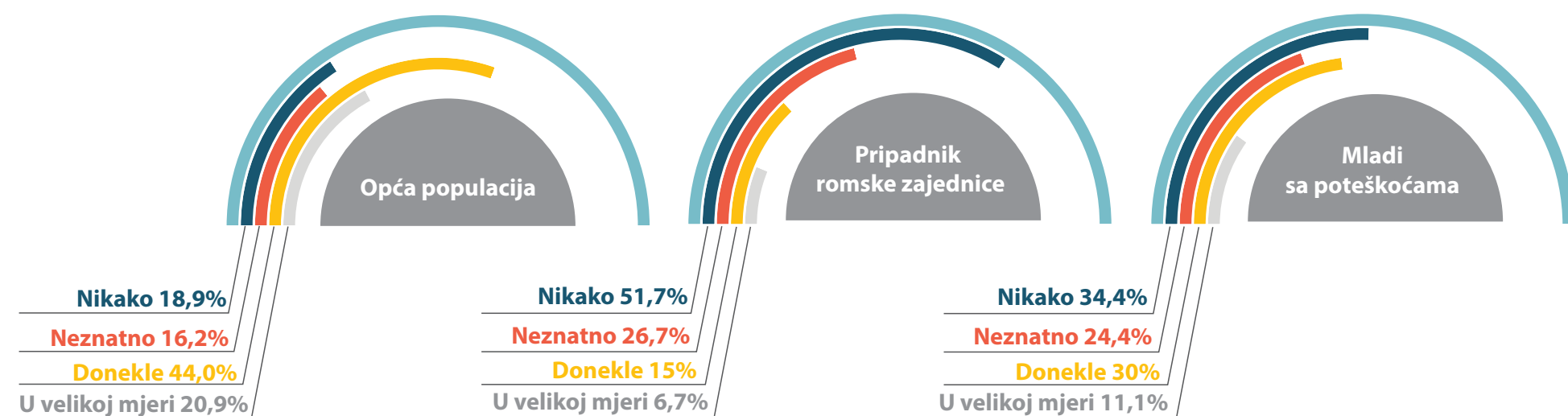
većine učenika, ali da nisu dovoljno prilagođeni učenicima koji spadaju u ranjive grupe populacije.

Razmatrajući koliko će im stečeno obrazovanje pomoći da pronađu zaposlenje u budućnosti, većina ispitanika vjeruje da će ono donekle biti olakšavajuća okolnost (43,3%). Ipak, relativno veliki broj mladih, otprilike 1/5, ne pokazuje takav optimizam. Nedostatak optimizma mogao bi biti jedno od objašnjenja nezainteresiranosti da se završi obrazovanje. Ispitanici koji pripadaju ranjivim grupama značajno češće navode odgovore „nikako” i „neznatno” u odnosu na ispitanike opće populacije koji značajno češće navode odgovore „donekle” i „u velikoj mjeri” (Grafikon 1 i Grafikon 2).

Grafikon 1. Koliko će Vam obrazovanje koje ste stekli, ili još stičete, omogućiti zaposlenje u budućnosti u oblasti stečenog obrazovanja?

Grafikon 2. Koliko će Vam obrazovanje koje ste stekli, ili još stičete, omogućiti zaposlenje u budućnosti u oblasti stečenog obrazovanja? – prikaz prema kategorijama ispitanika

Većina ispitanika se u maloj mjeri slaže s tim da su zahtjevi koji se postavljaju u obrazovanju ogroman teret za njih (48,8% u 2016. naspram 47,3% u 2011/12). Značajno viši postotak ispitanih u odnosu na 2011/12. smatra da zahtjevi u nastavi nisu ogroman teret za njih (33,3% u 2016. prema 21,0% u 2011/12). Također, najveći broj ispitanika u oba istraživanja u većoj mjeri ili u potpunosti slaže se s izjavom da ima dosta predmeta koji ih zanimaju (60,8% u 2016. prema 61,8% u 2011/12).

Većina ispitanika smatra da nastavnici ozbiljno shvaćaju njihov rad (odgovori „u većoj mjeri” i „u potpunosti” – 53,9% u 2016. prema 62,5% u 2011/12). Također, većina ispitanika smatra da nastavnici pristupaju učenicima na primjeren način (61,3% u 2016. prema 67,3% u 2011/12). Kao što vidimo, poređenje ovih indikatora iz 2016. s onim iz 2011/12. godine sugerira da je došlo do umjerenog pada u ocjeni kvalitete nastave.

Većina (82,7%) ispitanika (u poređenju sa 81,8% ispitanika u 2011/12. godini) vjeruje da su njihovi rezultati u školi važni njihovim roditeljima, kao i da imaju adekvatnu podršku roditelja kada je riječ o školovanju (84,3% prema 84,9% u 2011/12).

Ispitanici se u 2016. značajno češće u potpunosti slažu s izjavama da su njihovi roditelji zainteresirani za njihove rezultate, te da imaju podršku roditelja kada se suočavaju s problemima vezanim za obrazovanje. Dalje, ispitanici u 2016. godini značajno češće navode da zahtjevi u nastavi nisu ogroman teret za njih, u poređenju s istraživanjem iz 2011/12. Za detaljniji prikaz rezultata u vezi sa spomenutim pogledati Tabelu 2. ispod.

Tabela 2. U kojoj mjeri možete reći da sljedeće izjave vrijede u slučaju Vašeg obrazovanja?

	2011/12					2016				
	Definitivno ne	U maloj mjeri	U većoj mjeri	U potpunosti	Ne zna	Definitivno ne	U maloj mjeri	U većoj mjeri	U potpunosti	Ne zna
Zahtjevi koji se postavljaju u nastavi ogroman su teret za mene	21.0%	47.3%	25.9%	5.4%	0.3%	33.3%	48.8%	14.3%	3.6%	0.0%
Ima dosta predmeta koji me zanimaju	6.7%	24.8%	46.2%	21.9%	0.3%	9.3%	29.9%	45.0%	15.8%	0.0%
Većina nastavnika shvaća me ozbiljno i zanima se za moj rad	7.5%	29.7%	45.5%	17.0%	0.3%	11.2%	32.8%	42.0%	13.9%	0.0%
Većina nastavnika pristupa studentima na primjeren način	6.2%	26.3%	50.9%	16.4%	0.3%	9.5%	29.2%	45.3%	16.0%	0.0%
Moji rezultati u školi su veoma važni za moje roditelje	6.1%	11.7%	33.5%	48.3%	0.4%	7.5%	9.9%	21.1%	61.6%	0.0%
Imam punu podršku roditelja kada se suočavam sa problemima u obrazovanju	5.7%	9.1%	33.1%	51.8%	0.4%	7.6%	8.1%	18.2%	66.1%	0.0%

Kada se iste varijable uporede prema različitim kategorijama mladih, uočava se da ispitanici iz romske zajednice imaju nešto negativnije stavove u poređenju s mladima iz opće populacije. Osim toga što školski predmeti nisu interesantni većini ispitanika iz te kategorije, ti ispitanici ne percipiraju odgovarajuću podršku niti odnos nastavnika i roditelja kada je riječ o školovanju (Tabela 3). Navedeni zaključci mogli bi sugerirati moguće razloge slabijeg obrazovanja pripadnika romske zajednice u odnosu na opću populaciju.

Tabela 3. U kojoj mjeri možete reći da sljedeće izjave vrijede u slučaju Vašeg obrazovanja? – poređenje između mladih osoba opće populacije i mladih osoba koje pripadaju ranjivim grupama.

	Kategorija ispitanika											
	Opća populacija				Pripadnik romske zajednice				Mladi sa poteškoćama			
	Definitivno ne	U maloj mjeri	U većoj mjeri	U potpunosti	Definitivno ne	U maloj mjeri	U većoj mjeri	U potpunosti	Definitivno ne	U maloj mjeri	U većoj mjeri	U potpunosti
Zahitjevi koji se postavljaju u nastavi ogroman su teret za mene	34.3%	49.2%	13.7%	2.8%	18.5%	51.9%	21.0%	8.5%	28.3%	40.7%	18.6%	12.4%
Ima dosta predmeta koji me zanimaju	8.7%	29.0%	45.8%	16.5%	24.7%	45.7%	23.5%	6.2%	8.0%	32.7%	47.8%	11.5%
Većina nastavnika shvaća me ozbiljno i zanima se za moj rad	10.5%	33.2%	42.3%	13.9%	22.2%	38.3%	28.4%	11.1%	15.0%	22.1%	46.9%	15.9%
Većina nastavnika pristupa studentima na primjeren način	9.0%	29.7%	45.3%	16.1%	14.8%	34.6%	34.6%	16.0%	13.3%	17.7%	54.0%	15.0%
Moji rezultati u školi su veoma važni za moje roditelje	7.2%	92.9%	20.1%	63.5%	12.3%	21.0%	42.0%	24.7%	8.0%	12.4%	22.1%	57.5%
Imam punu podršku roditelja kada se suočavam sa problemima u obrazovanju	7.4%	7.2%	17.2%	68.2%	12.3%	22.2%	39.5%	25.9%	7.1%	11.5%	19.5%	61.9%

U okviru ovog istraživanja posebno su istraživani stavovi prema volonterskom radu. Prema dobijenim rezultatima, volonterski rad nije učestala praksa u obrazovnim institucijama u BiH. Relativno nizak procent ispitanika (21,7% u 2016. naspram 16,4% u 2011/12) izjavljuje da je postojao ili postoji organizirani oblik volonterskog rada u njihovim obrazovnim institucijama. Ipak, treba naglasiti da se taj broj relativno blago povećao u odnosu na situaciju iz 2011/12. No, s obzirom na sve prednosti koje volonterski rad nosi sa sobom, daljnja promocija organiziranog volonterskog rada u obrazovnim institucijama je neophodna kako bi što veći procent mladih imao priliku steći prva iskustva u takvom obliku rada.

Kada je riječ o pohađanju praktične nastave u okviru redovnog obrazovanja, situacija je značajno bolja u odnosu na rezultate dobijene 2011/12.

Većina ispitanika (58,4%) navodi da ima neki oblik praktične nastave, što je značajno viši postotak u odnosu na istraživanje iz 2011/12, kada je nešto manje od polovine ispitanika (47,6%) pohađalo neki oblik praktične nastave. S obzirom na važnost praktične nastave, ohrabrujući je i podatak da, od 58,4% ispitanika koji pohađaju praktičnu nastavu, njih 48,8% takav oblik nastave ima barem jednom sedmično. Veliki procent ispitanika smatra da su preopširni nastavni planovi i programi ono što primarno treba izmijeniti na području formalnog obrazovanja (27,6% u 2016. naspram 28,6% u 2011/12. godini), kao i manjak prakse (2016: 37,7%; 2011/12: 27,2%) te nedostatak stipendija/kreditiranja (9,8% u 2016. u odnosu na 14,5% u 2011/12). Ispitanici ranjivih grupa u ovom kontekstu češće spominju nedostatak prakse (59,7% u 2016. naspram 38,8% u 2011/12). Generalno, mladi traže adekvatne obrazovne planove i programe prilagođene njihovim potrebama, mogućnost praktičnog učenja te prilike za dobijanje stipendija, podizanje kredita i naposljetku dobijanje adekvatnog posla. S obzirom na to da je obrazovanje jedno od osnovnih ljudskih prava, kao i jedan od najbitnijih faktora za razvoj i prosperitet društva, bilo bi korisno razmotriti ove želje mladih kada je riječ o obrazovanju.

U Tabeli 4. primjetan je trend porasta raznovrsnosti razreda prema nacionalnoj strukturi na višim stepenima obrazovanja. Više od polovice ispitanika, odnosno njih 51,7%, izjavljuje da su svi učenici u njihovom razredu u osnovnoj školi bili iste nacionalnosti. U srednjoj školi najveći postotak ispitanika, njih 44,6%, izjavljuje da je bilo od jednog do pet pripadnika druge nacionalnosti. Što se tiče fakulteta, najmanji broj ispitanika izjavljuje da su svi studenti na njihovoj studijskoj grupi bili iste nacionalnosti (4,2%).

Sudionici fokus grupa iz kategorije opće populacije veoma rijetko navode da su razrede koje su oni pohađali istovremeno pohađali i Romi ili mladi s poteškoćama. Oni mladi koji su imali to iskustvo da su razred u kojem su bili istovremeno pohađali i osobe s poteškoćama, navode da su te osobe bile prihvaćene od druge djece i da im je pružena pomoć u onoj mjeri u kojoj su je učenici mogli pružiti. Nastavnici su pomagali mladim osobama s poteškoćama tako što su vršili tzv. pozitivnu diskriminaciju. Znanje koje su pokazivali mladi s poteškoćama ocjenjivano je višim ocjenama nego isto znanje kod mladih osoba koje nisu imale poteškoća. Školske prostorije su bile veoma slabo prilagođene osobama s poteškoćama, kao i nastavni plan i proces izvođenja nastave. Generalna ocjena je da školski sistem nije prilagođen mladima s poteškoćama te da trenutno nije spreman za uključivanje mladih s poteškoćama.

„Pa u mojoj školi je bila jedna djevojčica s posebnim potrebama ali ona nije imala posebnog nastavnika, nije imala ništa, već je njena majka išla s njom u školu da bi joj mogla pomoći nešto, i niko se njoj nije posebno posvećivao. Njoj su davali ocjene čisto zato da se nauči socijalizovati, ali niko nije obraćao pažnju da stvarno to dijete nešto nauči i da lakše može kasnije u životu.”
(Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

„U moj razred su išli i Romi. Oni su od strane samih profesora bili prihvaćeni. Ja i jedna moja prijateljica smo im pomagali, ali bilo je i učenika koji su ih maltretirali i čak ismijavali.” (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

„Da, kriteriji za njih su bili mnogo, mnogo niži nego za nas.”
(Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Ne mogu nas uključiti u normalan školski proces, ne obrazuju nas nimalo, ma ni blizu nečemu normalnom a kamoli da djecu sa poteškoćama...” (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

S druge strane, sudionici fokus grupa iz kategorije opće populacije smatraju da Romima nije neophodno prilagoditi nastavu, te da oni kao i ostali mladi mogu da prate redovnu nastavu. Iskustva mladih ljudi koji su zajedno s Romima pohađali nastavu uglavnom su takva da smatraju kako su mladi Romi nezainteresirani za obrazovanje. Ne žele uložiti napor kako bi stekli određeno obrazovanje i zbog toga ne pohađaju redovnu nastavu. Mladi koji su pohađali nastavu zajedno s Romima izjavljuju da su Romi bili izloženi diskriminaciji više od ostalih učenika

Tabela 4. U mom razredu/studijskoj grupi u osnovnoj/srednjoj školi/fakultetu - poređenje između mladih osoba opće populacije i mladih osoba koje pripadaju ranjivim grupama

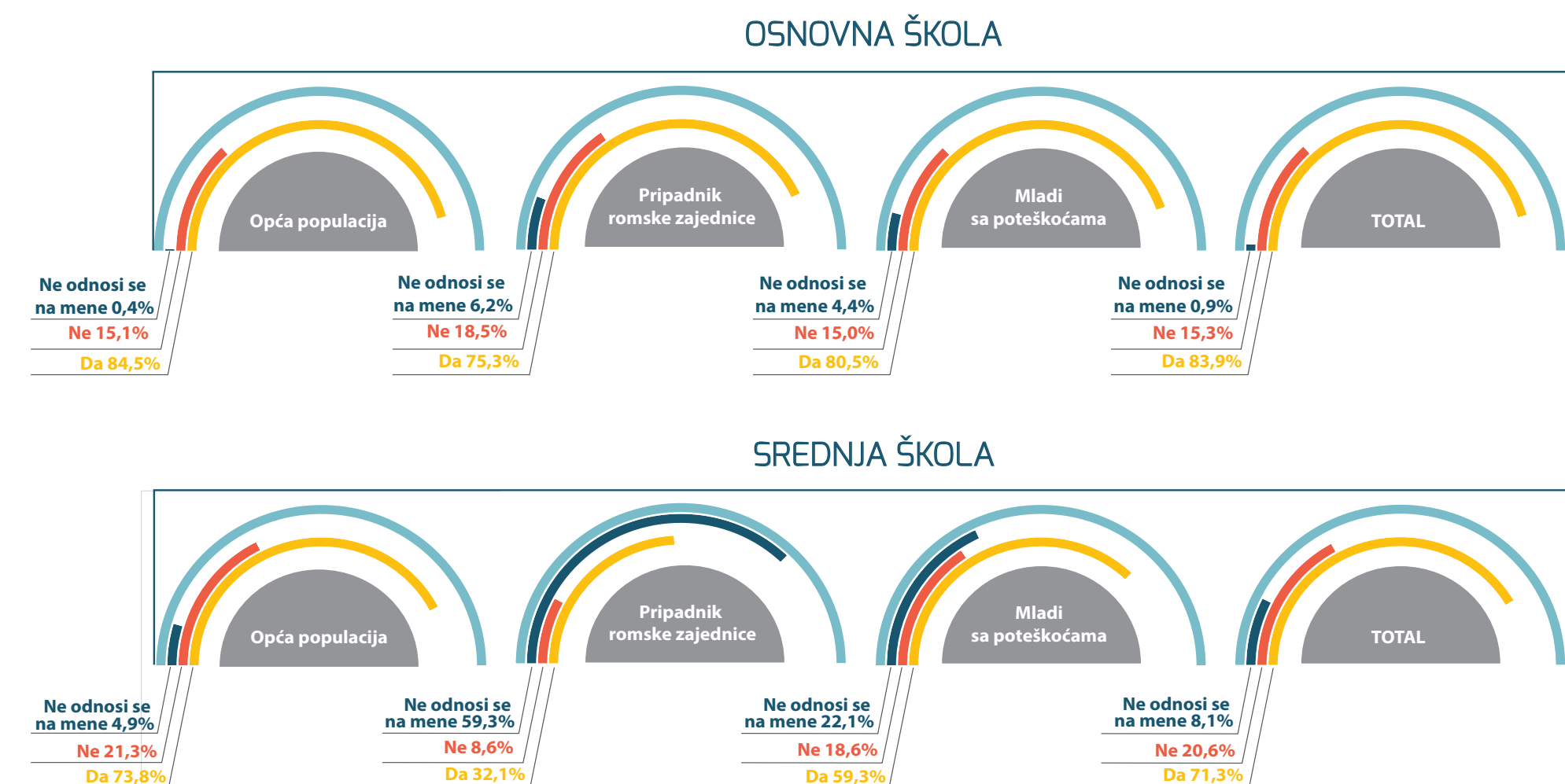
	U mom razredu u osnovnoj školi	U mom razredu u srednjoj školi	U mojoj studijskoj grupi na fakultetu
Opća populacija			
Su svi učesnici (bili) iste narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	53.9%	35.6%	4.5%
(Bilo) je 1 pripadnik do 5 pripadnika druge narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	35.0%	46.8%	16.5%
(Bilo) je više od 10 pripadnika druge narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	10.9%	12.2%	10.2%
Ne odnosi se na mene (ukoliko ispitanik nije pohađao školu)	0.3%	5.4%	68.8%
Pripadnik romske zajednice			
Su svi učenici (bili) iste narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	16.0%	3.7%	1.2%
(Bilo) je 1 pripadnik do 5 pripadnika druge narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	45.7%	4.9%	0.0%
(Bilo) je više od 10 pripadnika druge narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	37.0%	18.5%	3.7%
Ne odnosi se na mene (ukoliko ispitanik nije pohađao školu)	1.2%	72.8%	95.1%
Mladi sa poteškoćama			
Su svi učesnici (bili) iste narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	42.5%	25.7%	2.7%
(Bilo) je 1 pripadnik do 5 pripadnika druge narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	41.6%	38.1%	8.8%
(Bilo) je više od 10 pripadnika druge narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	15.9%	12.4%	8.0%
Ne odnosi se na mene (ukoliko ispitanik nije pohađao školu)	0.0%	23.9%	80.5%
Total			
Su svi učesnici (bili) iste narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	51.7%	33.8%	4.2%
(Bilo) je 1 pripadnik do 5 pripadnika druge narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	35.8%	44.6%	15.4%
(Bilo) je više od 10 pripadnika druge narodnosti / nacionalne / etničke pripadnosti	12.2%	12.5%	9.8%
Ne odnosi se na mene (ukoliko ispitanik nije pohađao školu)	0.3%	9.2%	70.6%

u razredu. Osim toga, navode da ta diskriminacija nije dolazila od svih učenika već od pojedinih skupina ili individua. Romi su bili pozitivno diskriminirani od nastavnika, davali su im ocjene kako bi prelazili u naredne razrede bez pokazivanja potrebnog znanja, što bi ponekad dovodilo do nezadovoljstva ostalih učenika u razredu.

„Pa, treba promijeniti školski sistem. Isto su tu roditelji velika stvar. Ne možeš ti sad, recimo, dođe mali Rom u školu, kreće u novu školu, gdje se možda klinci već znaju, on može naići na otpor od ostale djece samo zato što je Rom. Ne može se samo školski sistem mijenjati, moramo se kolektivno mijenjati.“ (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

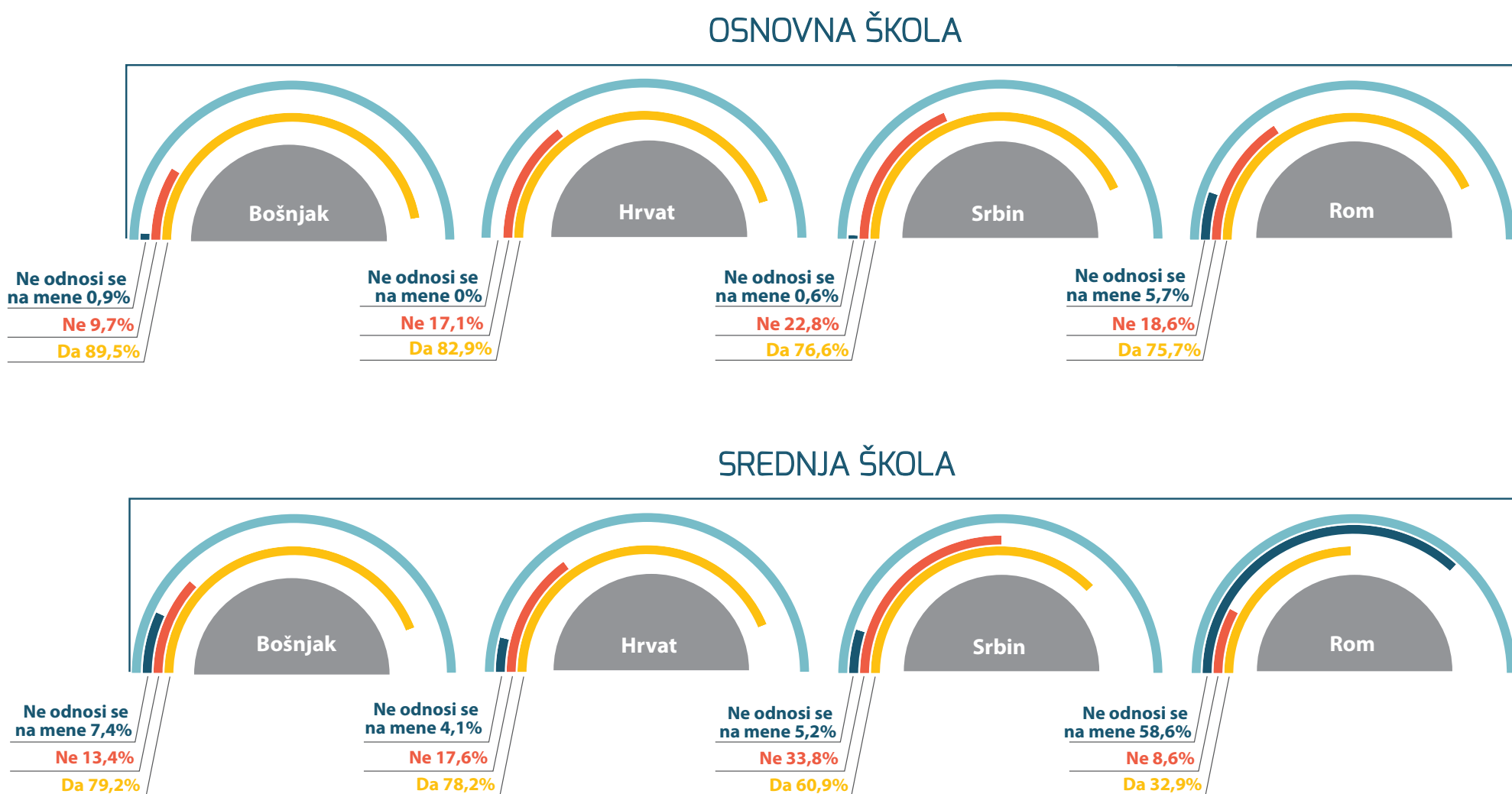
Kroz nastavni plan u osnovnoj školi, o običajima i kulturi svih naroda u BiH učilo je 83,9% ispitanika, dok ih je 71,3% o tome učilo u srednjoj školi. Značajno odstupanje je primjetno kod ispitanika iz romske zajednice u srednjim školama, a koje je uzrokovano njihovim rjeđim nastavkom školovanja po završetku osnovne škole.

Grafikon 3. Kroz nastavni plan u mojoj školi učili smo o običajima i kulturi svih naroda u BiH? – prikaz prema kategoriji ispitanika i total na nivou cijelog uzorka

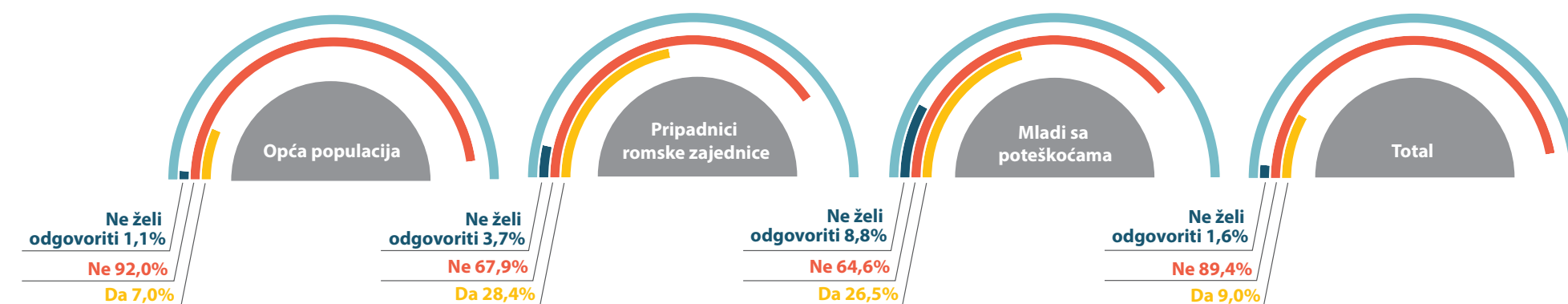
Bitne razlike se javljaju u analizi rezultata prema nacionalnosti ispitanika. Ispitanici bošnjačke nacionalnosti značajno češće (89,5%) izjavljuju da su u osnovnoj školi učili o svim kulturama i običajima u BiH u odnosu na ispitanike srpske nacionalnosti (76,6%) i Rome (75,7%). Također, Bošnjaci (79,2%) i Hrvati (78,2%) značajno češće izjavljuju da su o tome učili u srednjoj školi, u odnosu na Srbe (64,3%) i Rome (32,9%). Romi značajno češće od preostale tri skupine navode da se pitanje ne odnosi na njih jer nisu pohađali školu (5,7% za osnovnu školu i 58,6% za srednju školu).

Grafikon 4. Kroz nastavni plan u mojoj školi učili smo o običajima i kulturi svih naroda u BiH? – prikaz prema nacionalnoj pripadnosti ispitanika

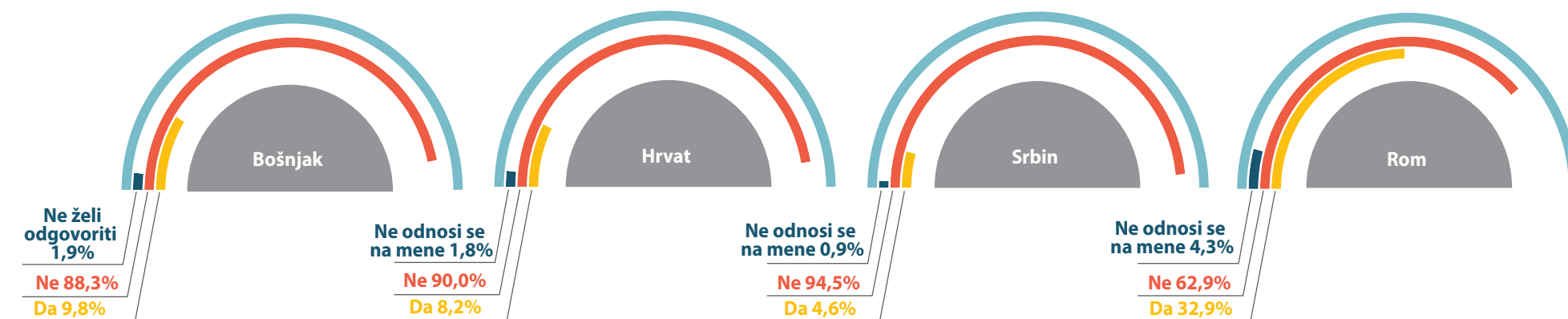
Kada je riječ o diskriminaciji u školi, 9% učenika izjavljuje da je doživjelo diskriminaciju. Zabrinjavajući podatak je da pripadnici romske zajednice (28,4%) i mladi s poteškoćama (26,5%) značajno češće izjavljuju da su bili diskriminirani u odnosu na opću populaciju (7,0%). Gotovo svako treće dijete romske etničke zajednice ili dijete s poteškoćama doživjelo je diskriminaciju tokom školovanja.

Grafikon 5. Da li ste Vi imali iskustva s diskriminacijom u školi? - prikaz prema kategoriji ispitanika i total na nivou cijelog uzorka

Analiza prema nacionalnom sastavu pokazuje da je broj ispitanika Bošnjaka koji izvještavaju o diskriminaciji u školi (9,8%) značajno veći od broja Srba koji izvještavaju o diskriminaciji (4,6%). Osobe iz romske etničke zajednice izvještavaju značajno više od ispitanika iz sva tri konstitutivna naroda (32,9% naspram 9,8% kod Bošnjaka, 8,2% Hrvata i 4,6% Srba).

Grafikon 6. Da li ste Vi imali iskustva s diskriminacijom u školi? - prikaz prema nacionalnoj pripadnosti ispitanika

Osim navedenih, ispitanici najčešće navode da su diskriminirani zbog njihovog socioekonomskog statusa. Kao najčešći vid diskriminacije mladi Romi navode diskriminaciju na osnovu vjerske/nacionalne pripadnosti. Mladi s poteškoćama kao najčešći vid diskriminacije navode diskrimi-

naciju na osnovu invaliditeta.

Mladi Romi izjavljuju da su tokom školovanja bili izloženi diskriminaciji i da su ih pojedini učenici nazivali pogrđnim imenima. Kada govore o nastavnom osoblju, Romi kažu da su imali podjednak tretman kao i ostali učenici. Unatoč toj činjenici, mladi Romi prekidaju obrazovanje još u osnovnoj školi i kao razlog navode neprihvaćenost od određenih grupa učenika. Generalno, mladi Romi izjavljuju da je obrazovni sistem inkluzivan kada je riječ o Romima ali da, zbog ekonomskih prilika i kulturoloških razlika, mladi Romi rijetko završavaju započeto obrazovanje.

„Ja dok sam išla u školu ljudi me nisu gledali kao njihovo društvo. Izbjegavali su me. Kao ciganka, ne može ona sa nama i tako. Nas nisu gledali kao ostalu djecu koja nisu Romi.” (Žena, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„Ja sam najviše školu prekinula zbog toga što me (vršnjaci) nisu tretirali kao ostalu djecu već kao Romkinju i zbog toga sam prestala ići u školu. Dosta djece nisu htjeli da se druže sa mnom, zbog toga sam prestala ići u školu.” (Žena, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„Možda nismo shvatili ozbiljno tu školu. Pa nismo baš toliko ni učili.” (Žena, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„To baš i nije neki problem. Ako želiš da se školuješ, ako želiš da budeš poput svih ostalih, to nije problem. Jednostavno, ja se kajem što nisam završila svoju školu.” (Žena, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

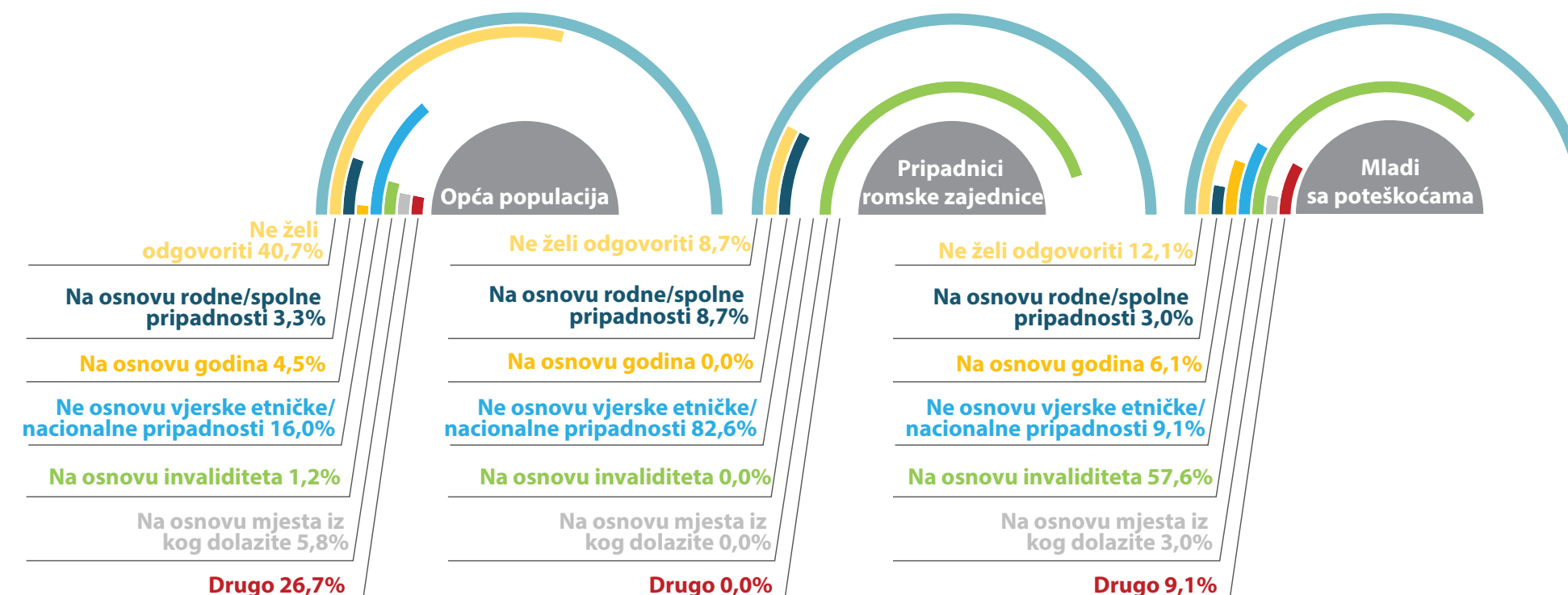
Mladi s poteškoćama koji su pohađali redovnu nastavu smatraju da sistem obrazovanja nije prilagođen mladima s poteškoćama. U školama ne postoje ni rampe za pomoć u kretanju, ne postoje prilagođeni toaleti niti osobe koje bi posebno radile s navedenim kategorijama učenika. Obrazovni sistem nije spreman za inkluziju mladih s poteškoćama.

„Definitivno nisu.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Pa, ne vjerujem da su prilagođene.” (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

„Osnovne i srednje škole nisu prilagođene mladima sa poteškoćama.” (Žena, mladi sa senzornim poteškoćama, Sarajevo)

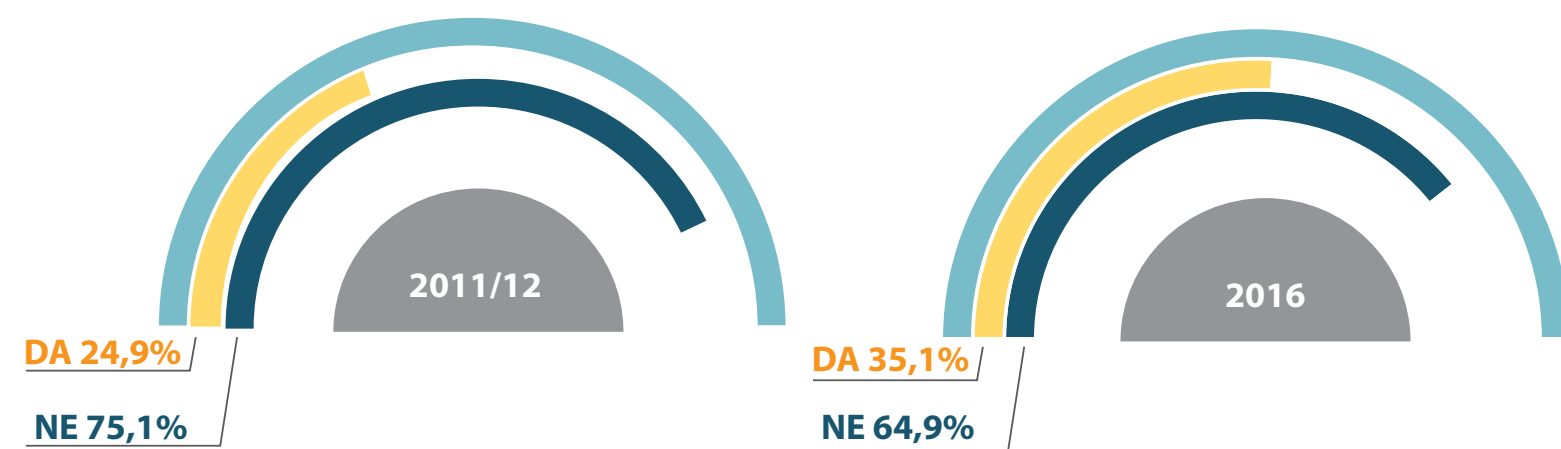
Grafikon 7. Po kom osnovu ste bili diskriminirani? - prikaz prema kategoriji ispitanika

2.2.2 Neformalno obrazovanje

Osim podataka o formalnom obrazovanju, od ispitanika su prikupljeni podaci i o neformalnom obrazovanju. Prema dobijenim podacima, otprilike dvije trećine ispitanika (64,9% u 2016. naspram 75,1% u 2011/12. godini) navodi da nije pohađalo kurs ili trening koji nije obuhvaćen programom redovnog obrazovanja. Otprilike jedna trećina (35,1% u 2016. naspram 24,9% u 2011/12) navodi da je pohađala određeni oblik neformalnog obrazovanja. Iako je broj ispitanika koji su pohađali neformalne kurseve ili treninge i dalje relativno nizak, primjetno je značajno povećanje u odnosu na podatke iz 2011/12. godine. Ispitanici su najčešće pohađali kurseve stranih jezika i obrazovanje u području informatike.

Grafikon 8. Da li ste ikad pohađali kurs ili trening koji nije u programu redovnog obrazovanja?

Što se tiče upoznatosti ispitanika s terminom cjeloživotnog učenja, nešto više od polovine (53,9%) ispitanika navodi da im je poznat taj termin. Ispitanici iz opće populacije (57,0%) značajno češće od pripadnika romske zajednice (13,5%) i mladih s poteškoćama (42,5%) izjavljuju da su čuli za termin cjeloživotno učenje. Na promjenu karijere, odnosno da se ponovo obrazuju za neku novu karijeru ili zanimanje spremno je 80,6% ispitanika, što je značajno više u poređenju s 51,2% ispitanika koji su bili spremni na takav korak u 2011/12.

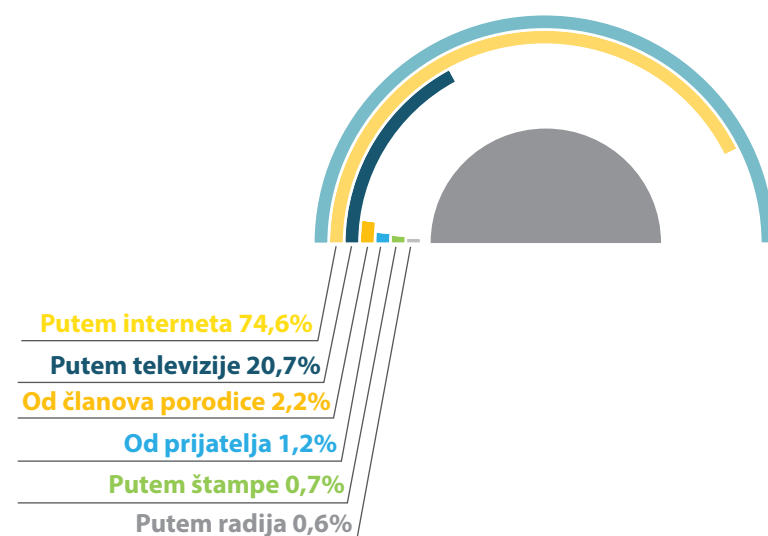
Dobijeni podaci pokazuju da neformalno obrazovanje nije široko zastupljeno među mladima u BiH. Međutim, situacija je ipak nešto bolja u odnosu na 2011/12. S obzirom na važnost kontinuiranog obrazovanja i sticanja dodatnih profesionalnih kompetencija za uspjeh na tržištu rada, neophodno je utvrditi zašto se mladi ne odlučuju za dodatnu edukaciju. Mladima je potrebno skrenuti pažnju na važnost neformalnog obrazovanja i motivirati ih za kontinuirano obrazovanje putem neformalnih treninga i kurseva.

2.2.3 Informiranost i načini informiranja

Kada je riječ o tome koje izvore informiranja mladi najčešće koriste (pogledati Grafikon 7), evidentno je da je za mlade internet značajno najvažniji izvor informiranja. Spomenulo ga je 75,6% ispitanika. Petina ispitanika (21%) spomenula je televiziju, dok su ostali izvori informacija znatno rjeđe spomenuti.

Što se tiče načina informiranja posmatranih za različite kategorije ispitanika, nešto veći procent (79,1%) ispitanika iz opće populacije koristi internet za informiranje, u poređenju s pripadnicima romske zajednice gdje taj procent iznosi svega 20,2%. S druge strane, značajno veći broj pripadnika romske zajednice koristi televiziju kao izvor informacija (71,2%), naspram mladih iz opće populacije (17,2%) i mladih s poteškoćama (29,2%).

Grafikon 9. Kako se uglavnom informirate o dešavanjima u zemlji?

Na osnovu rezultata možemo zaključiti da su internet i televizija najvažniji mediji za mlade osobe u BiH. U skladu s rezultatima, te medije je potrebno koristiti kako bi se mladi informirali o važnim pitanjima. Pri donošenju važnih životnih odluka, sudionici fokus grupa najčešće se informiraju putem razgovora s roditeljima i s osobama u koje imaju povjerenja. Svi sudionici fokus grupa, bez obzira na kategoriju, na prvom mjestu navode roditelje kao izvore relevantnih informacija što se tiče važnih životnih odluka.

„Pa informišem se od roditelja, starijih ljudi, ljudi koji su prošli kroz takve stvari...”
(Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

„S roditeljima i iskusnim...” (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

Mediji koje mladi ljudi prate su: internet na prvom mjestu, potom televizija, radio i novine. Internet je najatraktivniji za mlade ljude zbog činjenice da mogu birati sadržaje koji ih zanimaju te što imaju mogućnost velikog izbora. Na internetu se prikazuju događaji i vijesti u realnom vremenu. I internet je relativno jeftin izvor informacija.

„Internet, zato što je lako dostupan.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Ja internet.” (Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka, urban)

„Televizija slabo, program mi se uopšte ne sviđa. Novine su isto malo zatrovane.”
(Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

Mladi ljudi najčešće na osnovu pročitanih naslova odlučuju da li da nastave čitanje teksta. Kako tvrde, najviše vremena provode iščitavajući naslove.

„Zavisi od naslova, da li je nešto što me interesuje.” (Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Ako je naslov zanimljiv, pročitam onda sve.” (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

Kako navode mladi ljudi, mediji nisu u službi upoznavanja različitosti između naroda koji žive u BiH. Trenutna funkcija medija je da te razlike ističu na negativan način i da ih zloupotrebljavaju.

„Ja mislim da više potenciraju mržnju.” (Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Više imaju negativan uticaj.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

Mladi ljudi uglavnom ne vjeruju informacijama i vijestima koje pročitaju, čuju ili vide u bh. medijima. Više povjerenja imaju u strane medije i njihovo informiranje - CNN, N1, Al-Jazeera...

„U većini slučajeva, ne vjerujem.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Ne vjerujem medijima.” (Muškarac, opća populacija, Mostar, rural)

Svi sudionici fokus grupa smatraju da mediji u BiH nisu nezavisni i da prvenstveno zavise od političkih stranaka, zatim privrednih društava pa tek poslije od nekih drugih interesnih grupacija.

„Pa, mediji nisu neovisni. Ovisi o strankama. Svaka, svaka stranka ima svoj medij.” (Žena, opća populacija, Mostar, rural)

„Zavisni su i od ovih koji ih finansiraju.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

*„Mediji bi trebalo da budu nezavisni, međutim čisto sumnjam da je kod nas tako.”
(Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)*

Rodne razlike u obrazovanju

Rezultati pokazuju da ne postoje velike rodne razlike u prilagodbi obrazovnom sistemu BiH. Muškarci i žene su podjednako zadovoljni. Muškarci (6,2%) podjednako kao i žene (5,0%) navode da su obnavljali razred. Također, podjednako izjavljuju da su pohađali kurseve izvan formalnog obrazovanja. Neformalne kurseve je pohađalo 35,5% ispitanih muškaraca, dok je iste kurseve pohađalo 34,9% ispitanih žena. Neke razlike su primijećene u podršci roditelja, gdje se 64,1% ispitanica u potpunosti slaže s izjavom da su njihovim roditeljima veoma važni rezultati koje postižu u školi, naspram 59,7% muškaraca. Potrebno je naglasiti da se ovdje radi o percepciji samih ispitanika, ne nužno i o stavovima roditelja, te da roditelji ne prave nužno razliku između muške i ženske djece kada je riječ o njihovom obrazovanju.

2.3 TRŽIŠTE RADA I EKONOMSKI STATUS

S obzirom na visoku stopu nezaposlenosti u državi, a uzimajući u obzir i trenutno stanje na tržištu rada, interesantnim se činilo ispitati radni status mladih osoba u BiH. Jedna petina (21,0%) ispitanika, pri čemu su iz analize izuzeti učenici i studenti koji se još uvijek obrazuju, prijavljuje da nije registrirana kao nezaposlena na birou za zapošljavanje. Pripadnici romske zajednice (42,5%), kao i mladi s poteškoćama (34,7%), znatno češće u odnosu na opću populaciju navode da nisu registrirani kao nezaposleni na birou za zapošljavanje.

Ukupno 18,4% mladih iz opće populacije navodi da je zaposleno na puno radno vrijeme.

2.3.1 Iskustva zaposlenih

Ispitanicima koji su zaposleni na puno radno vrijeme, pola radnog vremena ili koji su zaposleni na vlastitom poljoprivrednom imanju postavljena su dodatna pitanja o iskustvima prilikom zapošljavanja te svakodnevnim iskustvima na poslu koji trenutno obavljaju.

Ispitanici navode da su nakon završenog obrazovanja proveli oko 20 mjeseci tražeći posao, značajno više u poređenju sa 16 mjeseci koliko je iznosio prosjek u 2011/12. godini. S obzirom na relativno dug period čekanja na zaposlenje, ne iznenađuje podatak da otprilike trećina mladih ne vjeruje da će im obrazovanje koje su završili ili završavaju biti olakšavajuća okolnost prilikom pronalaska posla. S obzirom na to kako ipak očekuju da će standard biti nešto bolji, moguće je da je došlo do promjene u percepciji važnosti zaposlenja u sopstvenoj struci, i da su ispitanici spremni raditi i biti zadovoljni u struci za koju se nisu obrazovali, što potvrđuje i podatak da oko 43% ispitanih ne traži posao u specifičnom sektoru za koji su se obrazovali.

Najveći procent ispitanika navodi da su kvalificirani, odnosno visokokvalificirani radnici (42,6% u 2016. i 39,1% u 2011/12. godini). Relativno nizak procent ispitanika su direktori, menadžeri i poduzetnici. Što se tiče kategorije „Nešto drugo“, ispitanici najčešće navode poslove u ugostiteljstvu, trgovinama i uslužnim djelatnostima.

Relativno nizak procent ispitanika pokušao je pokrenuti vlastiti biznis (13% u 2016. prema 6% u 2011/12) Kada je riječ o vrsti ugovora s poslodavcem, najveći procent ispitanika (47,4% u 2016. naspram 55,2% u 2011/12. godini) navodi da je potpisao ugovor na neodređeno. Relativno niski procenti ispitanika rade na osnovu ugovora o radu (probni rad) (2,3% u 2016. naspram 2,7% u 2011/12). Kada je riječ o radu bez ugovora, najbolja situacija je kod mladih s poteškoćama: 10,0% mladih s poteškoćama radi a da nije potpisalo ugovor o radu, dok je u istoj situaciji 16,4% ispitanika iz opće populacije. Posebno je problematična situacija kada je riječ o mladim Romima, jer čak 50% uposlenih mladih Roma nije potpisalo bilo kakav ugovor o radu. Očigledno je nelegalan rad u BiH i dalje prisutan uprkos akcijama usmjerenim na njegovo suzbijanje. Daljnje aktivnosti na ovom području očigledno su i dalje neophodne, kako bi se adekvatno zaštitila prava svih zaposlenih u zemlji.

Iako izgleda da se položaj mladih donekle poboljšao kada je riječ o redovnim primanjima i doprinosima na plaću, prava određenog broja mladih i dalje su ugrožena i zahtijevaju pažnju i intervenciju. Većina zaposlenih redovno,

Grafikon 10. U koju kategoriju zanimanja spada Vaš posao?

svaki mjesec, prima svoju plaću (89,4% u 2016. naspram 89% u 2011/12). Da prima plaću, ali ne svaki mjesec navelo je 8,3% ispitanika, u poređenju s 9,5% u 2011/12. godini. Da nisu redovno plaćeni navodi 2,3% ispitanika u 2016. godini naspram 1,6% ispitanika u 2011/12. godini. Ispitanici su u istom procentu navodili da im poslodavci redovno uplaćuju ostale obavezne doprinose na plaću (79,8% u 2016. naspram 78,5% u 2011/12), kao i da uplaćuju, ali ne svaki mjesec (10,8% u 2016. naspram 12,2% u 2011/12. godini). Kako u 2011/12. godini, tako i u 2016. godini, kod 9,3% ispitanika poslodavci nisu uplaćivali ostale doprinose na plaću. Također, ispitanici iz ranjivih grupa značajno češće navode da im se doprinosi na plaću ne uplaćuju redovno u poređenju s ispitanicima iz opće populacije. Kada poredimo rezultate iz 2016. i 2011/12, ispitanici u 2016. godini u nešto manjem procentu (42,6%) u odnosu na ispitanike iz 2011/12. godine (50,2%) navode da su zaposleni u svojoj struci. Otprilike četvrtina ispitanika na to pitanje navodi odgovor „Ne baš” (25,4%), dok odgovor „Ne uopšte” navodi 28,7% ispitanika. Relativno nizak procent ispitanika ne može ocijeniti da li radi u svojoj struci (3,3%). Podatak da manje od polovine zaposlenih radi u vlastitoj struci poražavajući je i potkrepljuje stav mladih da obrazovanje nije garant pronalaska zaposlenja, barem ne odgovarajućeg. Također, ovaj podatak ukazuje na potrebu cjeloživotnog učenja i razvoja mladih, s čim se može povezati i potreba za većim angažmanom u neformalnom obrazovanju radi povećanja vlastitih vještina i kompetencija koje će mlade učiniti konkurentnijim na tržištu rada.

Sudionici fokus grupa uglavnom navode da su radili ili trenutno rade privremene ili povremene poslove. Prema tome, nisu imali previše poteškoća da pronađu navedene poslove. Poslovi koje rade su uglavnom u uslužnim djelatnostima. Na navedenim poslovima mladi isključivo rade bez ikakvih radnih prava, neprijavljeni, s malim dohotkom koji im može poslužiti tek kao dopuna džeparcu. Prihodi koje ostvaruju ali i uvjeti rada nikako im ne omogućavaju bilo kakvo ozbiljnije planiranje budućnosti.

„Jedno ljeto radio sam kao konobar i radio sam neke, za turizam, neke magnetiće i gluposti, tako ono, posao se može naći, ali da je plaćeno i nije baš.” (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Radim još od srednje škole što kroz udruge, što kroz honorarne poslove. Treba doći i pokucati na vrata poslodavcu. Jeste da je honorarno, ali s obzirom da sam redovita na studiju nije ni moglo drugačije.” (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

„Nije problem naći sezonski posao i to nešto što je kratkoročno, ali nije adekvatno plaćeno. Radi se dosta za malo para.” (Muškarac, opća populacija, Mostar, urban)

„Mora se negdje i početi. Dobro, gledaš, imaš sad tu malu plaću, dobro, radić ću tu, hajde, dok ne nađem nešto bolje, barem nešto radim. Recimo, je l' mi bolje imati četiristo maraka mjesečno ili ništa.” (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

Kao najbitnije kvalifikacije za nalazak posla mladi navode radno iskustvo, obrazovanje i poznavanje pravih ljudi koji bi im omogućili zaposlenje. Kada govore o radnom iskustvu, mladi smatraju da je veoma teško za mladog čovjeka dobiti priliku da odmah nakon školovanja počne da stiče neophodno radno iskustvo. Nemali je broj slučajeva u kojima su prijatelji ili poznanici nekog od sudionika u fokus grupi morali platiti za mjesto koje će im omogućiti volonterski rad. Sudionici fokus grupa nisu naveli da su i sami plaćali za priliku da rade. Zbog pobrojanih činjenica, kao temeljna „kvalifikacija” za pronalazak posla preostaje poznavanje nekoga ko će mladoj osobi pružiti priliku za rad.

„Radno iskustvo je najbitnije za pronalazak posla, koje ne možeš imati ako ne radiš.” (Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Pa, najviše obrazovanje.” (Žena, mladi sa senzornim poteškoćama, Sarajevo)

„Ne, preporuka i iskustvo, nikakva inteligencija, samo veza i iskustvo.” (Muškarac, opća populacija, Mostar, urban)

„Biti poznanik ili prijatelj nekome ko te može ubaciti.” (Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„Dobru vezu da bi slučajno dobio posao. To je, ja mislim, najbitnije.” (Žena, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

2.3.2. Iskustva nezaposlenih

Ispitanicima koji trenutno nisu u radnom odnosu postavljen je niz pitanja kako bi se utvrdila njihova percepcija tržišta rada te njihove aktivnosti u pogledu traženja posla.

Većina nezaposlenih ispitanika navodi da nije radila honorarno ili povremeno u proteklih šest mjeseci (77,2% u 2016. naspram 83,6% u 2011/12. godini). Ali manji dio njih je ipak radio (22,8% u 2016. naspram 16,4% u 2011/12). Ispitanici su značajno češće radili na takvim poslovima u 2016. godini u odnosu na 2011/12.

Nadalje, ispitanici iz opće populacije, njih 61,1%, navode da nemaju nikakvo ili da imaju manje od mjesec dana prijavljenog radnog staža u odnosu na ispitanike koji pripadaju ranjivim grupama. Kod pripadnika romske zajednice, oko 94,6% njih nije imalo prijavljenog staža ili ga je imalo prijavljeno manje od mjesec dana. Kod mladih s poteškoćama taj procent iznosio je 80,6%.

Većina ispitanika nije aktivno tražila posao u proteklih mjesec dana (60,2%). Aktivno je tražilo posao oko 39,8% mladih. U vezi s pomenutim rezultatima, potrebno je utvrditi uzroke zbog kojih mladi ljudi ne traže posao.

Kada je riječ o tome da li traže posao u određenom sektoru, najveći procent nezaposlenih ispitanika, uključujući i učenike i studente, navodi da uopće ne traži posao (36,3% u 2016. naspram 61,9% u 2011/12. godini), što je značajno manje. Većina ispitanika navodi da ne traži posao u određenom sektoru i da bi ispitanici prihvatili posao u bilo kojem sektoru - 43%. Da traži posao u tačno određenom sektoru navodi 10,2% ispitanika, dok 10,4% ispitanika ne traži posao u specifičnom sektoru ali ne bi prihvatili posao u bilo kojem sektoru. Ispitanici iz kategorije romske populacije manje su izbirljivi kada je riječ o poslu. Poređenjem ispitanika iz opće populacije i ispitanika iz kategorije pripadnika romske zajednice, evidentno je da ispitanici iz kategorije pripadnika romske zajednice češće (55,7%) u odnosu na opću populaciju (43,0%) navode da bi radili posao u bilo kom sektoru. Mladi s poteškoćama u 30,1% slučajeva navode da bi prihvatili posao u bilo kom sektoru.

Kada je riječ o tome u kojim sektorima ispitanici preferiraju da rade (Tabela 5), najviši procent ispitanika, nešto manje od polovine, zainteresiran je da radi u sektorima trgovine, ugostiteljstva, turizma ili rekreacije (47% u 2016. naspram 45,4% u 2011/12. godini). Slijede građevinarstvo i komunalne djelatnosti (21,9% u 2016. prema 25,2%

u 2011/12. godini), te zanatstvo (26,3% u 2016. naspram 23,8% u 2011/12. godini).

Tabela 5. Molim vas navedite najmanje jedan, a najviše tri sektora u kojima biste bili zainteresirani da radite? – poređenje 2016. i 2011/12. godine

	Val	
	2011/12	2016
Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo, vodoprivreda	16.7%	20.9%
Industrija i rudarstvo	16.2%	18.3%
Gradjevinarstvo, komunalne djelatnosti	25.2%	21.9%
Zanatstvo	23.8%	26.3%
Promet i komunikacije	13.7%	14.6%
Trgovina, ugostiteljstvo, turizam, rekreacija	45.4%	47.0%
Vlastite djelatnosti – frizer, brijачi, kućne pomoćnice	12.8%	11.5%
Finansije	11.7%	10.1%
Obrazovanje, kultura, zdravstvo, socijalna zaštita	17.2%	17.5%
Policija, osiguranje, vojska	10.5%	15.2%
Javna administracija, državni organi i političke stranke	17.1%	13.6%
Udruženja, nevladine organizacije	6.0%	6.8%
Telekomunikacije	8.4%	7.8%
Informatika, računari i programiranje (ali ne trgovina)	5.4%	8.4%
Razvojne agencije i programi	2.8%	2.4%
Ostalo	13.1%	7.4%

Kada je riječ o sektorima za koje postoji interes, utvrđene su značajne razlike između ispitanika ranjivih grupa i ispitanika opće populacije: ispitanici iz ranjivih grupa značajno češće navode poljoprivredu/ šumarstvo/ribarstvo/vodoprivredu, građevinarstvo, komunalne djelatnosti i zanatstvo u odnosu na opću populaciju. Ispitanici opće populacije značajno češće spominju da bi radili u finansijama (11,3% prema 4,5% kod ranjivih grupa) te javnoj administraciji, državnim organima i političkim strankama.

Ispitanici u najvećem procentu navode da bi radili za neto plaću u rasponu od 501 do 1.000 KM (49,4%), što je nešto veći raspon u odnosu na 2011/12. godinu kada je najveći procent ispitanika (51,3%) rekao da bi radio za plaću do 500 KM. Ispitanici koji pripadaju ranjivim grupama navode da bi radili za nižu neto-plaću (do 500 KM) u odnosu na ispitanike opće populacije koji navode veću neto plaću (501-1.000 KM).

Dalje, 38,2% ispitanika kao nezaposleni nije prijavljeno na biro za zapošljavanje u odnosu na 42,0% ispitanika koji pripadaju romskoj zajednici i 37,3% koji pripadaju mladima s poteškoćama.

Iskustva mladih ljudi pri traženju posla su različita. Tako, određeni broj mladih ljudi navodi da su poslove koje trenutno rade našli u roku od nekoliko dana ili nekoliko sati, dok ima i mladih koji su u potrazi za poslom duži vremenski period. Mladi koji su brzo pronašli posao navode da se radi o slabo plaćenim i povremenim poslovima, koji im omogućavaju da popune svoj lični budžet. S druge strane, mladi ljudi koji već neko vrijeme traže posao izjavljuju da traže posao s bar minimalnim pravima radnika. Zbog toga im je potreban duži vremenski period za pronalazak istog.

„Ja još nisam odustao. Tražim ga već, znači, godinu i po dana.” (Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

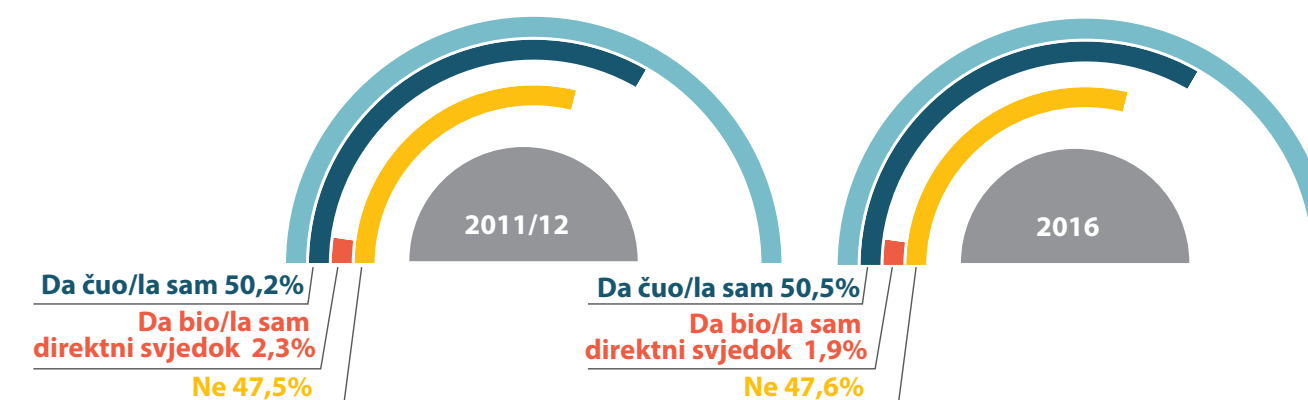
„Pa meni je trebalo sat vremena da nađem posao koji trenutno radim.” (Muškarac, opća populacija, Mostar, rural)

2.3.3 Druga iskustva na tržištu rada i programi zapošljavanja

Podaci dobijeni od ispitanika pokazuju da se mlade osobe rijetko zapošljavaju izvan svoje općine ili u inostranstvu. Van svoje općine duže od godine radilo je 5,7% ispitanika (naspram 3,3% u 2011/12. godini) dok je 3,4% radilo ali kraće od navedenog perioda (naspram istog procenta od 3,4% u 2011/12. godini). Još je manje ispitanika radilo izvan BiH: 2,2% (naspram 2,4% tokom 2011/12. godine) radilo je u inostranstvu duže od godine, dok je 3,2% (prema 2% u 2011/12. godini) radilo kraće od godinu dana. Iako relativno nizak, određen procent ispitanika izvještava da je radio u inostranstvu duže od godinu dana. Ispitanici iz opće populacije navode da su to činili nešto češće (2,4%) u odnosu na pripadnike romske zajednice (1,1%) i mlade s poteškoćama (1,1%).

Ispitanicima je postavljeno nekoliko pitanja o dobijanju posla na nelegalan način: kupovinom radnog mjesta i podmićivanjem. Otprilike polovina ispitanika čula je za slučajeve kupovine radnih mjesta a više od polovine njih smatra da je podmićivanje prisutno kada je riječ o dobijanju posla. Najviši procent ispitanika, 50,5%, navodi da je čuo za slučajeve kupovine radnih mjesta, dok 1,9% ispitanika navodi da su bili direktni svjedoci. Njih 47,6% niti je čulo, niti svjedočilo takvom postupku (Grafikon 11).

Grafikon 11. Da li ste bili svjedok kupovine radnog mjesta ili ste samo čuli da je neka osoba platila određenu sumu novca kako bi dobila radno mjesto?

Kada je riječ o podmićivanju radi dobijanja posla u javnoj administraciji, većina ispitanika (60,1% u 2016. godini naspram 61,6% u 2011/12) smatra da je podmićivanje prisutno u dosta slučajeva, dok trećina (33,7% u 2016. prema 34% u 2011/12. godini) vjeruje da takva praksa postoji, ali da nije učestala. Relativno nizak procent ispitanika smatra da spomenuta praksa ne postoji (6,2% u 2016. prema 4,4% u 2011/12. godini). Razmatrajući podmićivanje radi dobijanja posla u privatnim firmama, otprilike polovina ispitanika smatra da je takva praksa prisutna u većini slučajeva (44% u 2016. naspram 50,4% u 2011/12. godini). Relativno visok procent (45,4% u 2016. naspram 43% u 2011/12) smatra da takva praksa nije učestala, ali da jeste prisutna. Relativno nizak procent ispitanika (10,6% u 2016. prema 6,6% u 2011/12. godini) vjeruje da spomenuta praksa u privatnim firmama ne postoji. Ispitanici iz ranjivih grupa značajno češće vjeruju da ne postoji praksa podmićivanja u javnoj administraciji, kao ni u privatnim firmama u odnosu na ispitanike opće populacije. Nadalje, najviši procent ispitanika slaže se donekle ili u potpunosti s tim da su osobe ženskog spola diskriminirane na tržištu rada (39,9% u 2016. naspram 45,3% u 2011/12. godini).

S obzirom na takve stavove i percepcije mladih, ne iznenađuje predodžba o njihovoj apatiji, niti činjenica da mnogi od njih nisu aktivni u traženju posla. Potrebno je naglasiti da u ovom istraživanju termini „podmićivanje” i „diskriminacija” nisu ispitanicima posebno objašnjeni upitnikom niti na drugi način. S obzirom na to da su izvjesni oblici podmićivanja relativno uobičajeni u bh. društvu, moguće je da ispitanici nisu takve oblike podmićivanja uzimali u obzir pri odgovaranju na pitanja, što je moglo utjecati na smanjenje procenta ispitanika koji navode da su čuli ili da vjeruju da je podmićivanje prisutno.

Grafikon 12. Da li ste Vi imali iskustva s diskriminacijom na radnom mjestu?

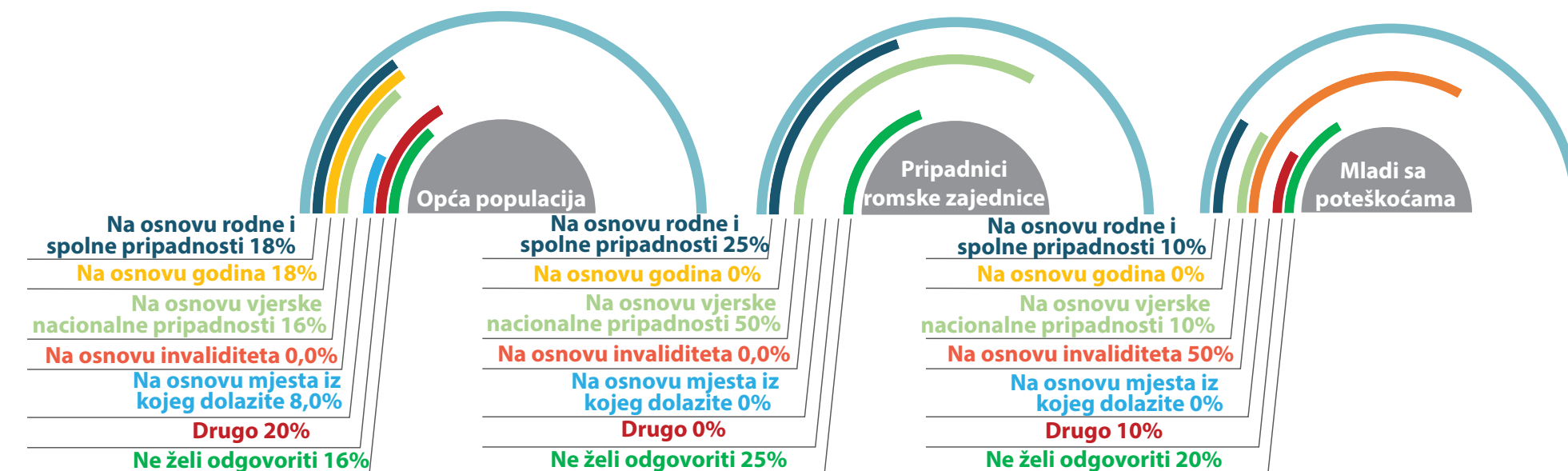

Kada je riječ o diskriminaciji na poslu, veoma mali broj ispitanika navodi da su bili diskriminirani na poslu. Od osoba koje su navele da su doživjele određenu vrstu diskriminacije izdvajaju se mladi Romi s diskriminacijom na osnovu vjerske/nacionalne pripadnosti i mladi s poteškoćama koji navode da su bili diskriminirani na osnovu invaliditeta.

Grafikon 13. Rekli ste da ste imali iskustva s diskriminacijom na radnom mjestu. Po kom osnovu ste bili diskriminirani? – prikaz prema kategoriji ispitanika

Kada je riječ o diskriminaciji na poslu, veoma mali broj ispitanika navodi da su bili diskriminirani na poslu. Od osoba koje su navele da su doživjele određenu vrstu diskriminacije izdvajaju se mladi Romi s diskriminacijom na osnovu vjerske/nacionalne pripadnosti i mladi s poteškoćama koji navode da su bili diskriminirani na osnovu invaliditeta.

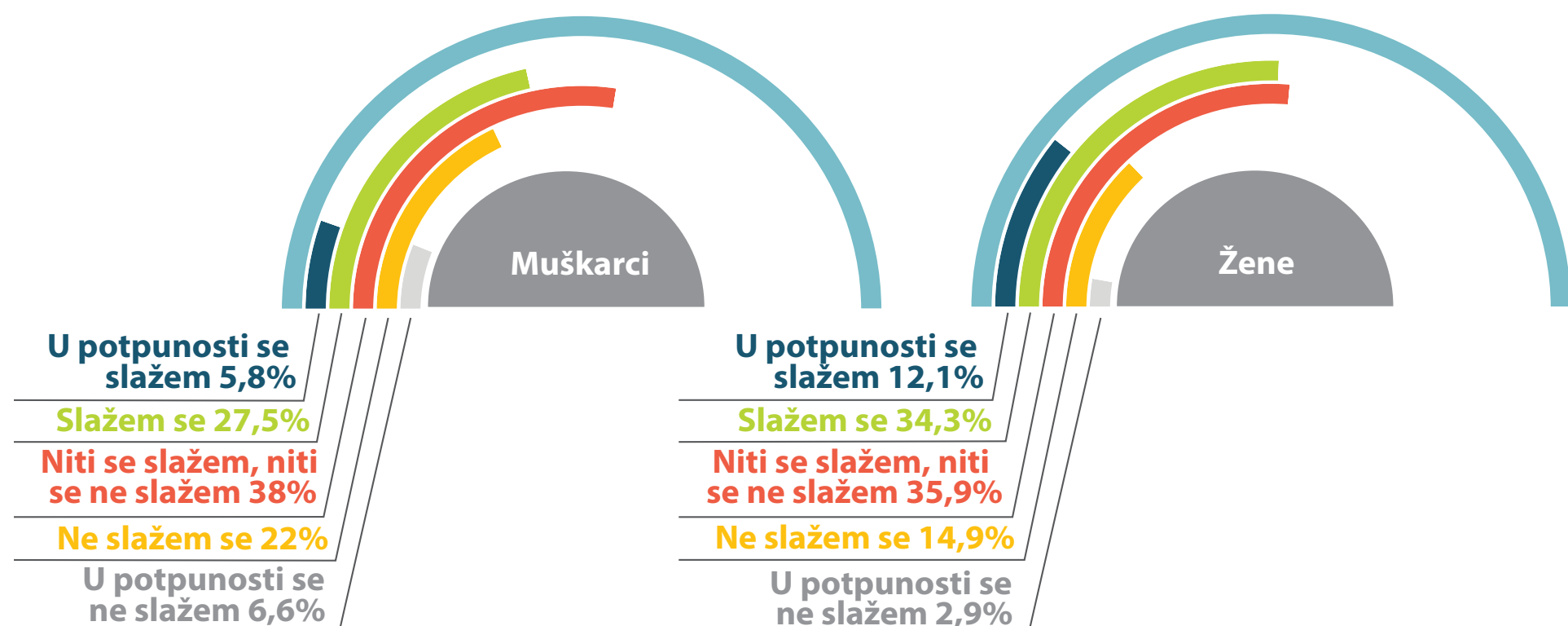
Grafikon 13. Rekli ste da ste imali iskustva s diskriminacijom na radnom mjestu. Po kom osnovu ste bili diskriminirani? – prikaz prema kategoriji ispitanika

Na pitanje da li su djevojke i žene diskriminirane na tržištu rada, ispitanici odgovaraju znatno pozitivnije u odnosu na odgovore iz 2011/12. Dok se u 2011/12. značajno veći broj ispitanika slagao (odgovori „slažem se” i „u potpunosti se slažem”) s izjavom da se prema djevojkama i ženama vrši diskriminacija na tržištu rada (45,3% u 2011/12. naspram 39,8% u 2016), u 2016. se značajno veći broj ispitanika ne slaže (odgovori „ne slažem se” i „u potpunosti se ne slažem”) s tom izjavom (23,2% ispitanika u 2016. naspram 14,9% u 2011/12. godini). Međutim, i dalje se najveći broj ispitanika slaže da postoji diskriminacija.

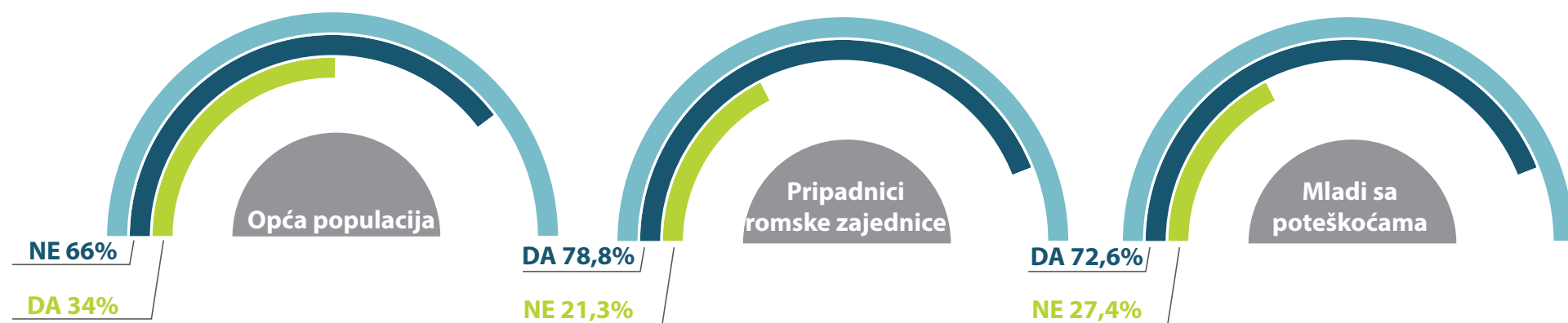
Što se tiče razlika između muškaraca i žena, značajno veći broj žena se slaže da postoji diskriminacija (46,4% žena naspram 33,3% muškaraca). S druge strane, muškarci se u značajno većem broju ne slažu s tom izjavom (28,6% muškaraca naspram 17,7% žena).

Grafikon 14. Slažete li se s izjavom da se prema ženama i djevojkama vrši diskriminacija na tržištu rada?

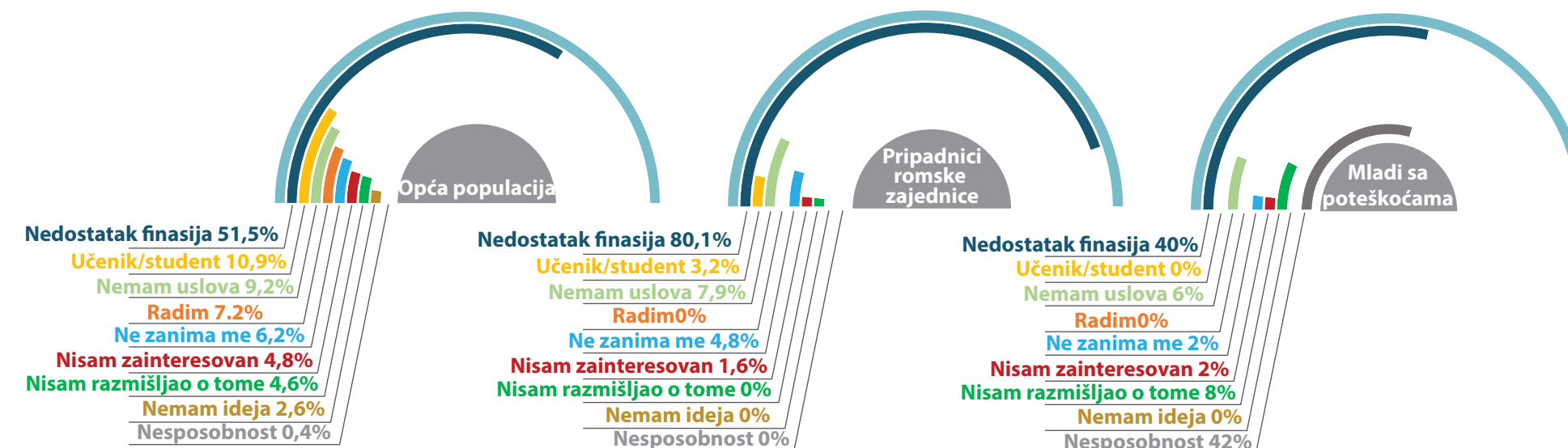
U 2016. značajno se povećao broj ispitanika koji je pokušao pokrenuti vlastiti biznis (12,7%) u poređenju s njih 5,9% u 2011/12. Međutim, većina ispitanika (87,3%) nije pokušala pokrenuti biznis i od tog broja većina njih nema namjeru da pokuša pokrenuti vlastiti biznis.

Grafikon 15. Da li imate namjeru pokrenuti vlastiti biznis? – prikaz prema kategoriji ispitanika

Većina mladih ljudi koja nije ranije pokušala pokrenuti vlastiti biznis ne namjerava to učiniti ni u budućnosti i tu ne postoje razlike među kategorijama ispitanika. Kao najčešći razlog za nepokretanje biznisa mladi navode nedostatak finansija. Nedostatak finansija kao razlog češće navode pripadnici romske zajednice u poređenju s drugim kategorijama. Mladi s poteškoćama češće od ostalih navode nesposobnost kao razlog nepokretanja vlastitog biznisa.

Grafikon 16. Rekli ste da nemate namjeru pokrenuti vlastiti biznis. Zašto ne? – prikaz prema kategoriji ispitanika

Rodne razlike u kontekstu rada i zapošljavanja

U kontekstu traženja posla, žene značajno češće (65,3%) od muškaraca (53,1%) navode da posao ne traže aktivno. Interesantne su i rodne razlike među zaposlenim ispitanicima. Dok su muškarci značajno češće od žena privatni poduzetnici (5,7% naspram 1,8% žena), te zaposleni kao kvalificirani ili visokokvalificirani radnici (35,7% naspram 30,1% žena), ispitanice su značajno češće uposlene na mjestima službenica i uredskih radnica (15,3% naspram 3,5% muškaraca). Žene značajno češće (50,9%) rade na osnovu ugovora na neodređeno, u odnosu na muškarce (45,4%). Muškarci i žene u BiH obično rade u različitim sektorima. Dok su ispitanici značajno češće u odnosu na ispitanice zaposleni u sektorima industrije i rudarstva, građevinarstva i komunalnih djelatnosti, zanatstva, te u policiji, osiguranju i vojsci, žene značajno češće od muškaraca izvještavaju o zaposlenju u trgovini, ugostiteljstvu, turizmu, rekreaciji i obrazovanju, kulturi, zdravstvu, te socijalnoj zaštiti.

U odnosu na ispitanice, ispitanici preferiraju rad unutar sljedećih sektora: poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo, vodoprivreda, industrija i rudarstvo, građevinarstvo i komunalne djelatnosti, policija, osiguranje i vojska. Žene preferiraju značajno češće od muškaraca rad unutar sektora trgovine, ugostiteljstva, turizma, rekreacije, vlastite djelatnosti (frizeri, brijači, kućne pomoćnice), finansija, obrazovanja, kulture, zdravstva, socijalne zaštite, javne administracije, državnih organa i političkih stranaka.

Ispitanici značajno bi češće od ispitanica radili izvan svoje općine prebivališta, kao i izvan BiH.

2.3.5 Ekonomski status mladih

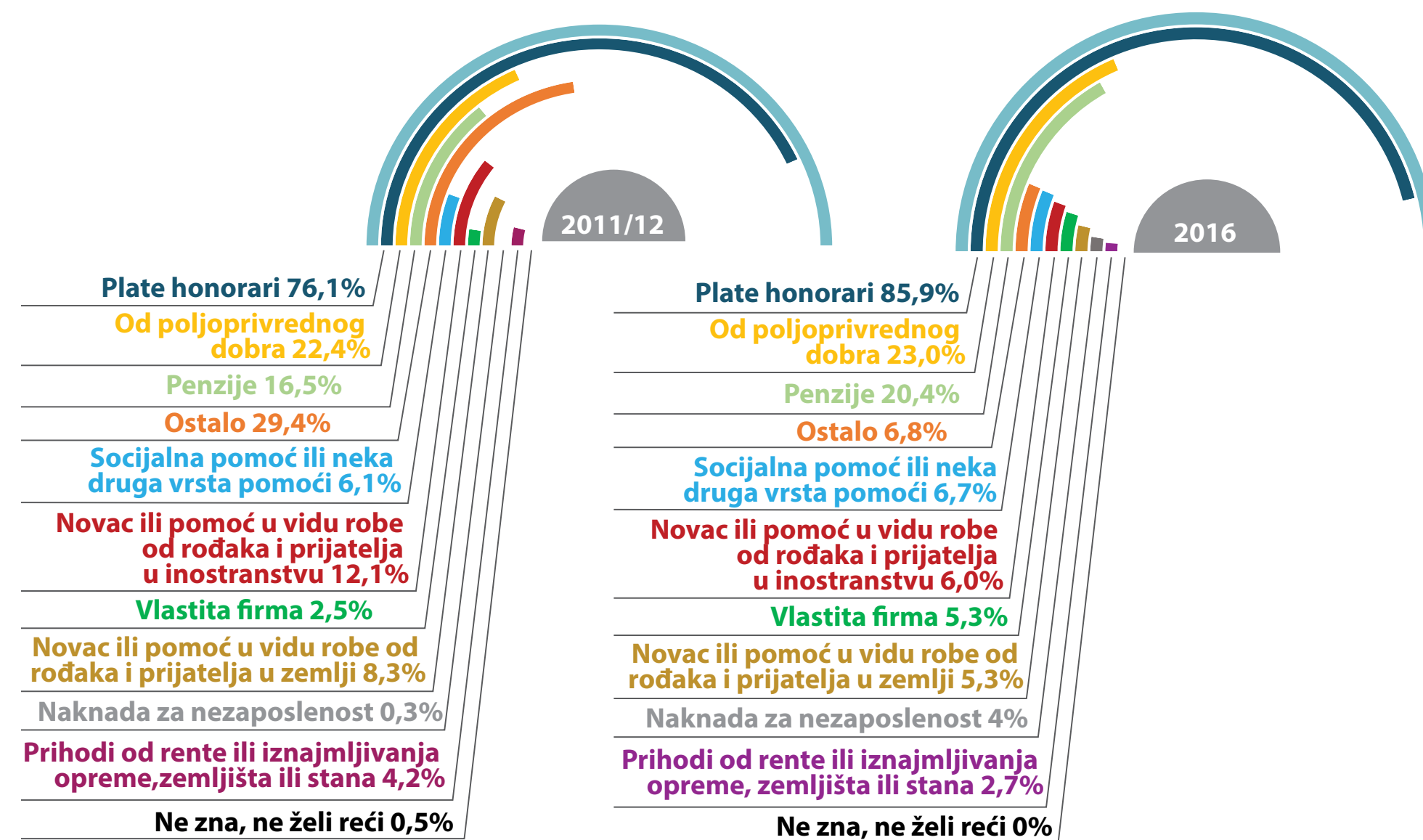
Većina mladih u 2016. godini (64,6% naspram 61,7% u 2011/12. godini) ne doprinosi redovno kućnom budžetu. Gotovo jedna petina ispitanika (18% u 2016. prema 22,2% u 2011/12. godini) redovno doprinosi kućnom budžetu, dok 17,3% njih doprinosi, ali neredovno. Mladi raspoložu s relativno malo novca. U prosjeku, ispitanici su u protekla tri mjeseca u 2016. lično raspolagali s 237 KM. Sa sličnim iznosom – 232 KM raspolagali su i 2011/12. godine. Ispitanici opće populacije raspolagali su s većim iznosom u protekla tri mjeseca (u prosjeku 246 KM) u odnosu na ispitanike ranjivih grupa (u prosjeku 157 KM). Nešto više od trećine ispitanika imalo je protekli mjesec prihode iz svih izvora do 500 KM (34,4% u 2016. prema 35,8% u 2011/12. godini). Ispitanici iz ranjivih grupa značajno češće navode da su primili do 500 KM proteklog mjeseca u odnosu na opću populaciju.

Plaće i honorari su najvažniji izvori prihoda u domaćinstvima ispitanika (85,9% u 2016. naspram 76,1% u 2011/12. godini). Slijede poljoprivredna dobra kao značajan izvor prihoda za 23,0% ispitanika u 2016. prema 22,4% u 2011/12. godini, a zatim penzije s 20,4% u 2016. naspram 16,5% u 2011/12. Romi češće navode socijalnu zaštitu, pomoć rođaka i prijatelja iz inozemstva, kao i ostalu pomoć kao izvore prihoda, pri čemu nije definirano koji su to vidovi pomoći. Dok ispitanici opće populacije značajno češće spominju prihode od plaća, ispitanici koji pripadaju ranjivim grupama značajno češće u odnosu na opću populaciju spominju penzije, socijalnu pomoć/drugi vid socijalne zaštite i pomoć rodbine i prijatelja iz inozemstva.

Relativno nizak procent mladih prima stipendije – (4,9% u 2016. naspram 4,3% u 2011/12. godini), od čega 2,8% u 2016. (u poređenju s 3% u 2011/12. godini) prima stipendiju od općine. Još je niži procent mladih koji prima stipendije od kantona, nekog preduzeća ili neku drugu stipendiju (0,9%, 0,4% i 0,6%, tim redosljedom). Samo 0,2% ispitanika prima stipendiju od entiteta. Prosječna stipendija iznosi 128 KM, dok je u 2011/12. godini prosječan iznos bio viši – 167 KM.

Kada je riječ o ekonomskom statusu mladih, utvrđene su i određene rodne razlike. Naime, muškarci su značajno češće (42,6%) od žena (28,7%) izjavljivali da doprinose kućnom budžetu.

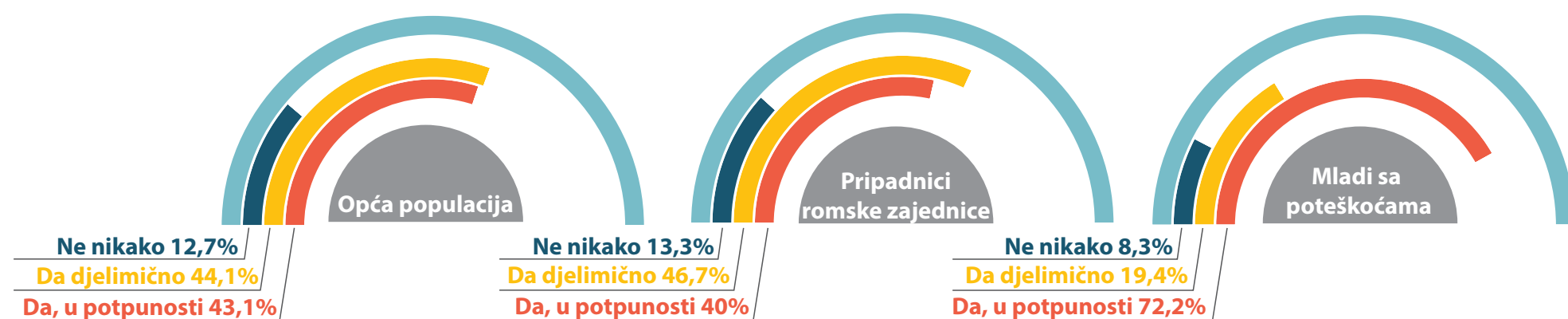
Grafikon 17. Molim Vas da odaberete izvor prihoda, novčanih ili u robi i dobrima koji je prvi/drugi po važnosti za Vaše domaćinstvo.

2.4 SOCIJALNA ZAŠTITA

U okviru istraživanja, ispitanicima su postavljena i pitanja kako bi se utvrdila njihova iskustva sa socijalnom zaštitom. Kada je riječ o posjetama centrima za socijalni rad radi informacija, većina ispitanika nije posjetila ove centre u proteklih šest mjeseci. Relativno mali procent ispitanika posjećivao je centre za socijalni rad. Pri tome, najviše ispitanika dobilo je djelimične informacije (39,3% u 2016. naspram 51,6% u 2011/12. godini), a otprilike polovina ispitanika (48,8% u 2016. naspram 32% u 2011/12. godini) dobila je potpune informacije vezane za pitanje povodom kojeg su oni posjetili Centar za socijalni rad. Čini se da ti centri svojim korisnicima ne pružaju adekvatne usluge. Na Grafikonu 18. uočava se da značajno veći procent mladih s poteškoćama dobija potrebne informacije u Centru za socijalni rad, u odnosu na opću populaciju i pripadnike romske zajednice.

Grafikon 18. Da li ste dobili informacije koje su Vam bile potrebne (u Centru za socijalni rad)?

Relativno nizak procent ispitanika korisnik je socijalne pomoći (5,9% u 2016. prema 6,7% u 2011/12. godini), dok većina ne koristi takvu vrstu pomoći. Polovina mladih s poteškoćama (49,2%) navodi da su oni lično korisnici neke vrste socijalne pomoći; 17,3% pripadnika romske zajednice navodi da su korisnici socijalne pomoći, dok isto to navodi svega 2,3% ispitanika iz opće populacije. Najčešće vrste socijalne pomoći koje se primaju su: pomoć za osobe s poteškoćama, pomoć socijalno ugroženima i dječiji doplatak.

U ovom istraživanju 4,8% ispitanika navodi da su osobe s određenom stopom invalidnosti. Tri četvrtine ovih ispitanika navode da im invalidnost stvara ogromne ili značajne poteškoće pri zapošljavanju i radu (75%), pristupu zabavno-rekreativnim klubovima/udruženjima (48,9%), pri odlasku u prirodu (35,5%) i posjetu institucijama državne uprave (45,8%). Kada je riječ o obrazovanju, više od polovine ispitanika (56,3%) izvještava o ogromnim ili značajnim poteškoćama uzrokovanim invalidnošću. Očigledno je da društvo u BiH nije dovoljno osjetljivo na probleme ove kategorije stanovništva, koja se zbog toga suočava s brojnim preprekama u svakodnevnom životu.

Generalno, rezultati pokazuju da socijalna zaštita mladih u BiH nije adekvatna i da ima mnogo nedostataka i nedovoljno efikasna rješenja.

2.5 POLITIČKO UČEŠĆE I ANGAŽMAN U NEVLADINOM SEKTORU

Što se tiče učešća u odlučivanju, generalno mladi ljudi smatraju da nemaju puno utjecaja pri donošenju odluka, čak i onih koje se tiču samih ispitanika. Ali, ako govore o tome u kojim grupama smatraju da imaju najviše utjecaja na odlučivanje, većina ispitanika (81,2% u 2016. naspram 76,7% u 2011/12. godini) smatra da najviše utjecaja (osrednji ili veliki utjecaj) ima u vlastitom domaćinstvu, odnosno porodici, a zatim u krugu vršnjaka i prijatelja (76,8% u 2016. prema 74,6% u 2011/12. godini). Manje od polovine (42,4% u 2016. prema 51,1% u 2011/12. godini) smatra da ima utjecaja na poslu, u školi ili na fakultetu. Manje ispitanika smatra da ima utjecaja (osrednji ili veliki utjecaj) u mjesnoj zajednici (14,7% u 2016. u poređenju s 19,1% u 2011/12. godini) i političkim ili nevladinim organizacijama (7,4% u 2016. prema 8,6% u 2011/12. godini). Ispitanici opće populacije uglavnom češće od ranjivih grupa procjenjuju da imaju utjecaja na pojedine navedene grupe.

U 2016. godini ispitanici su češće navodili da nisu glasali na prethodnim izborima (51,6%), u poređenju s 2011/12. godinom (40,2%). Da su glasali na prethodnim izborima navodi 48,4% ispitanika. Kada je riječ o obrazovnom statusu, evidentno je da su fakultetski obrazovani mladi ljudi značajno češće izlazili na izbore (80,3%) u odnosu na mlade koji su završili osnovnu školu ili niže obrazovanje (18,3%) te mlade koji su završili srednju školu (59,1%). Pripadnici romske zajednice (59,6%) i mladi s poteškoćama (61,7%) češće navode da nisu glasali na prethodnim izborima, u odnosu na ispitanike iz opće populacije (50,5%).

Oni ispitanici koji su odlučili iskazati razloge zbog kojih nisu glasali, najčešće navode da ne vjeruju u promjene (21,9%), dok 8,9% njih ne zna kojoj stranci će pokloniti povjerenje. Radnim obavezama bilo je spriječeno 3,4% ispitanika, dok je 3,1% ispitanika bilo u inostranstvu za vrijeme izbora. Podaci da ispitanici ne vjeruju u promjene i da ne znaju za koga će glasati zabrinjavajući su i svakako mogu biti važni faktori koji utiču na njihovu nezainteresiranost za politiku uopće.

Da imaju namjeru glasati na narednim lokalnim izborima u oktobru 2016. navodi 59,1% ispitanika. Većina ispitanika (76,6% u 2016. naspram 87,2% u 2011/12. godini) smatra da mladi imaju malo ili nimalo utjecaja na odluke koje se donose na lokalnom nivou. Relativno niski procenti ispitanika smatraju da imaju uticaja na spomenuto, mnogo ili bar u određenoj mjeri (23,4% u 2016. naspram 12,8% u 2011/12. godini). Ispitanici iz ranjivih grupa značajno češće vjeruju da mladi uopće nemaju utjecaja na odluke koje se donose na lokalnom nivou u

poređenju s općom populacijom mladih. Ovdje se može vidjeti da je došlo do određenog pomaka u protekle četiri godine. Većina ispitanika nije u proteklih 12 mjeseci kontaktirala političare, prisustvovala javnim skupovima, učestvovala u javnim protestima, javnim raspravama o općinskom budžetu, skupovima Savjeta mjesne zajednice, potpisala peticiju, prikupljala potpise, učestvovala u političkoj diskusiji na internetu ili pisala članak u novinama ili na internetu (Tabela 6). Pripadnici romske zajednice nešto su češće u odnosu na opću populaciju navodili da niti jednom nisu učestvovali u većini spomenutih aktivnosti.

Članstvo u stranci ili simpatiziranje određene političke stranke zasniva se na očekivanju lične koristi a ne na podršci ideje koju promovira stranka, izjavljuju mladi. Političke ideje nisu nešto što zanima mlade ljude niti vjeruju u iskrenost bilo kojeg političara pri iznošenju tih ideja. Generalno, mladi ljudi smatraju da se ljudi bave politikom samo zbog ličnih interesa i da ih dobrobit zajednice ne zanima.

„Iz ličnog interesa. Ja prvi.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Nadaju se da će lakše naći posao.” (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

*„Upravo zbog toga što je danas teško i najjednostavniji posao naći, a da nisi član neke stranke.”
(Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka)*

„Prvenstveno zbog ličnog interesa.” (Žena, opća populacija, Sarajevo, urban)

Sudionici fokus grupa izjavljuju da se glasanjem na izborima ne mijenjaju stvari. Iste osobe su na političkoj sceni bez obzira ko pobijedi na izborima, smatraju mladi. I nikako se ne može očekivati da se bilo šta promijeni s istim ljudima na pozicijama. Tako da je sasvim očekivana apatija kada je u pitanju glasanje. Mladi ljudi ne vide smisao glasanja na izborima.

*„Nemaju nikakve koristi što će izaći i glasati, a nemaju ništa od toga. Opet sve na istom.”
(Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)*

„Zato što sve ostaje isto, glasao ili ne.” (Žena, opća populacija, Sarajevo, urban)

*„Ma svake godine, mislim, realno isto, stvarno ne znam za koga bih glasala.”
(Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)*

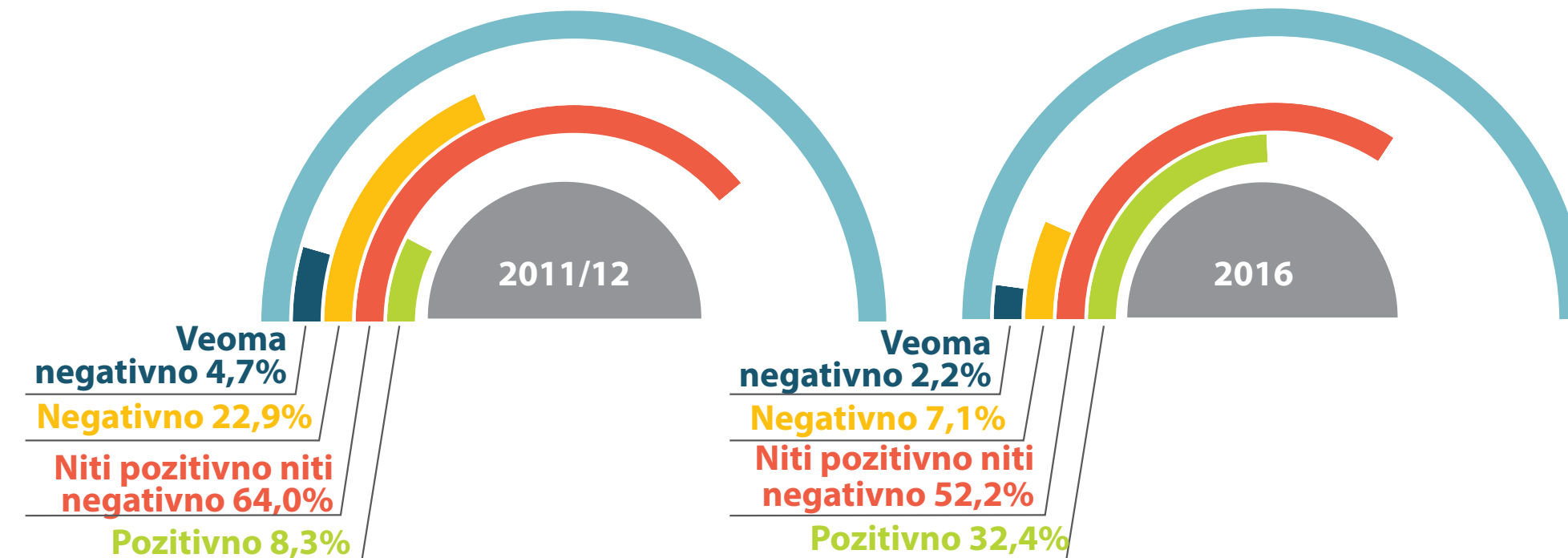
Tabela 6. Koliko ste puta u proteklih 12 mjeseci učestvovali u sljedećim aktivnostima?

Oblik političkog učešća	Niti jednom	1 ili 2 puta	3 do 5 puta	Više od 5 puta	Ne zna/Ne želi reći
Kontaktirali političara	90.8%	6.9%	1.1%	1.2%	0.0%
Prisustvovali javnom skupu gdje se raspravljalo o političkim i društvenim pitanjima	87.6%	10.0%	1.3%	1.1%	0.0%
Potpisali peticiju	81.1%	15.2%	2.9%	0.8%	0.0%
Prikupljali potpise	89.6%	9.5%	0.6%	0.3%	0.0%
Učestvovali u javnim protestima	90.9%	8.4%	0.5%	0.2%	0.0%
Doprinijeli političkoj diskusiji na Internetu	91.1%	7.5%	1.0%	0.4%	0.0%
Napisali članak, npr. u studentskim novinama, novinama neke organizacije, ili na Internetu	93.2%	6.1%	0.5%	0.2%	0.0%
Učestvovali na javnim raspravama o opštinskom budžetu	93.5%	6.3%	0.1%	0.1%	0.0%
Učestvovali na skupovima Savjeta mjesne zajednice	92.0%	7.1%	0.5%	0.4%	0.0%

Što se tiče aktivnosti mladih u različitim organizacijama, oni najčešće navode da su aktivni u omladinskoj organizaciji ili asocijaciji (13,4%). Slijede aktivnosti u vezi s ljudskim pravima i humanitarnim pomoćima (13%). Ispitanici opće populacije češće su učlanjeni u političke stranke (10,3%) u odnosu na mlade koji pripadaju ranjivim grupama (pripadnik romske zajednice 4,8%, mladi s poteškoćama 8,3%).

Grafikon 19. prikazuje podatke o stavovima ispitanika u vezi s radom omladinskih organizacija. Većina ispitanika u oba vala istraživanja nema ni pozitivno ni negativno mišljenje o radu omladinskih organizacija (52,2% u 2016. i 64% u 2011/2012. godini). Međutim, došlo je do značajnog pomaka kada se radi o pozitivnim odgovorima, tako da 38,4% mladih u 2016. ima pozitivno (odgovori „pozitivno” i „veoma pozitivno”) mišljenje o radu omladinskih organizacija unutar njihovog grada/općine naspram 8,3% u 2011/12. godini.

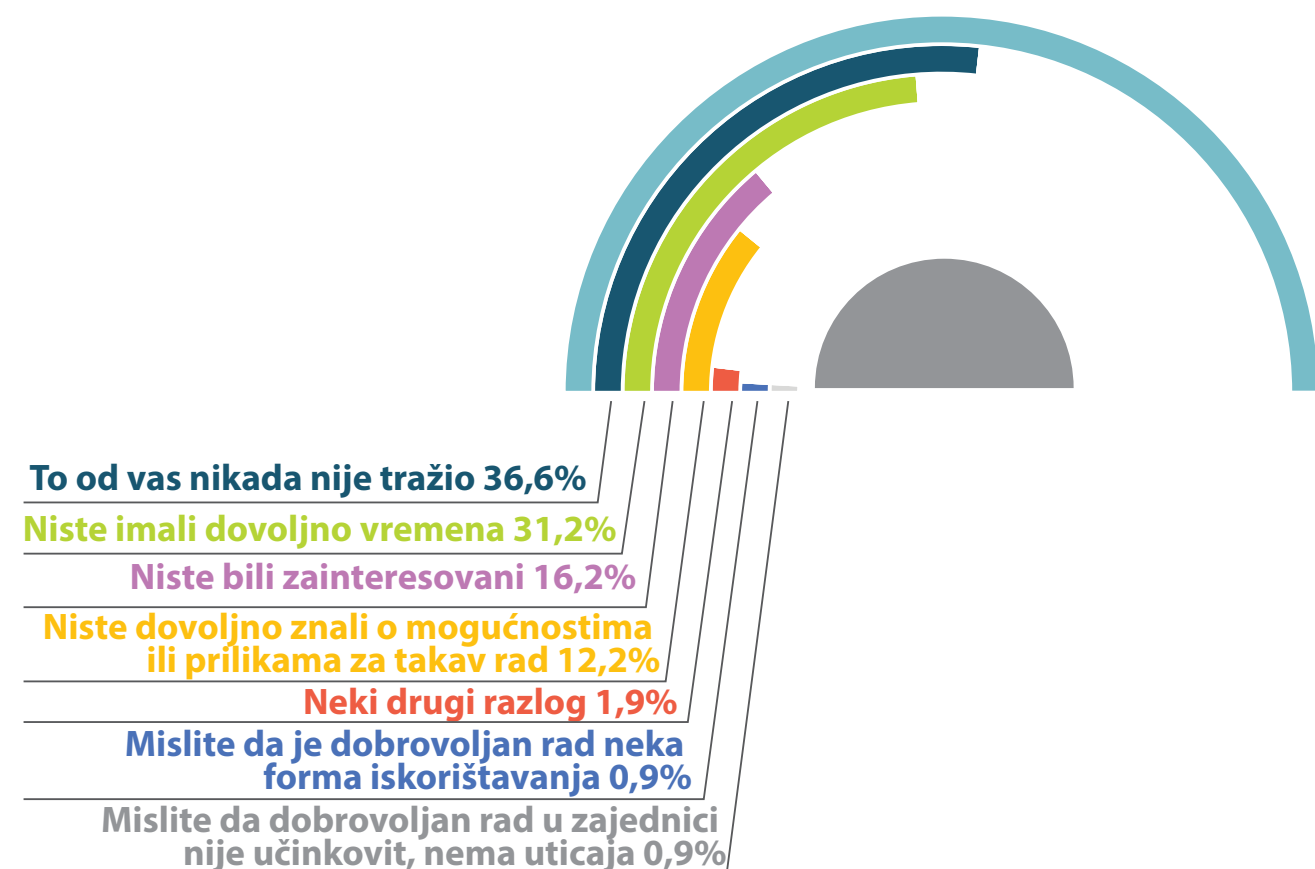
Grafikon 19. Kakvo je Vaše mišljenje o radu i projektima omladinskih organizacija i udruženja na području Vaše općine/grada?

Većina mladih nije se angažirala u volonterskim aktivnostima, najčešće zbog toga što to od njih niko nije zatražio (36,6%). Svega 8,8% ispitanika volontiralo je u zajednici/lokalnoj organizaciji ili grupi. Oni koji su volontirali činili su to najčešće jednom ili dva puta u godini (41%), dok je otprilike petina (20,2%) volontirala jednom mjesečno. Jednom ili nekoliko puta sedmično volontiralo je 28,1% ispitanika, a 10,7% činilo je to samo nekoliko mjeseci, kada su bili angažirani. Nešto manje od jedne trećine ispitanika navodi nedostatak vremena (31,2%) za volonterske aktivnosti. Slijedi neznanje o mogućnostima za dobrovoljni rad (12,2%), nezainteresiranost (16,2%), stav da se radi o iskorištavanju (0,9%) te da dobrovoljni rad nema nikakvog efekta (0,9%), i neki drugi razlozi (1,9%). Za dodatne informacije o razlozima nevolontiranja pogledati Grafikon 18.

Najviše ispitanika navodi da bi bili zainteresirani za dobrovoljni rad kada bi imali više informacija o tome šta je dobrovoljni rad i koje su beneficije (33,4%), dok bi 26,4% mladih više volontiralo kada bi imalo informacije o mogućnostima dobrovoljnog rada unutar lokalne zajednice gdje žive. Određeni ispitanici važnim smatraju priznavanje takvog rada, kao i pravnu zaštitu onih koji dobrovoljno rade (16,4%). Relativno nizak procent ispitanika spominje ostale uvjete, kao što su prihvatanje dobrovoljnog rada od njihovih vršnjaka (7,5%) i porodice (1,7%). Muškarci nešto češće od žena navode da nisu bili dovoljno zainteresirani da rade volonterski. Evidentno je da je mlade u BiH potrebno dodatno informirati o mogućnostima volonterskog rada i dodatno ih poticati da se volonterski angažiraju.

Grafikon 20. Molimo vas da nam kažete koji odgovor najbolje opisuje glavni razlog zbog kojeg niste volontirali ili ne trošite Vaše vrijeme i vještine za rad u zajednici ili nekoj lokalnoj organizaciji ili grupi?

Kada govore o učešću u društvu i procesima donošenja odluka, mladi ljudi, sudionici fokus grupa, uglavnom spominju politički angažman. Mladi smatraju da se jedino putem političkog angažmana mogu donositi odluke i mijenjati trenutno stanje. Niti jedan sudionik fokus grupa nije naveo da se putem građanskih inicijativa, učešća u nevladinim organizacijama ili bilo kojeg drugog oblika organizovanog djelovanja može participirati u društvu. Tek na potpitanje mladi sporadično izjave da postoje i takvi oblici društvenog učešća kao i učešća u donošenju odluka. Općenito, mladi su, prema navodima, veoma malo uključeni u procese donošenja odluka, čak i onih koje se tiču njih samih, mada bi voljeli sudjelovati u procesima donošenja odluka i više participirati u društvu.

„Ne znam, možda glasanje...” (Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Ja nisam u ni jednoj stranci. Ali vidim da jedino to može upaliti.” (Žena, opća populacija, Mostar, rural)

„Pa možda se učlaniti u neku stranku.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Pa dobro, sudjelovanje u tim nekim, hajmo reći, građanskim aktivnostima. Isto nisam previše u tome. Možda bi bilo dobro da jesam, ali nekako to mi izgleda gubljenje vremena, iskreno.” (Muškarac, opća populacija, Mostar, rural)

Stariji nevoljko pružaju šansu mladim ljudima i sebično čuvaju stečene pozicije. Zbog toga je primjetna razlika u izjavama da su mladi „budućnost zemlje i pokretačka snaga” i činjenice da se mlade ljude veoma malo pita o bilo čemu i da su mladi uključeni u procese donošenja odluka. Sudionici fokus grupa smatraju da osobe koje su na bilo kakvim položajima pokazuju veoma malo povjerenja prema mladima.

„Niko neće rizikovati da dopusti da mladi pokreću i vode. Zato što se boje kako će to mladi raditi, i ne žele da izgube neke svoje pozicije ti ljudi koji su u nekim zrelim godinama.” (Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

„To oni govore samo zato što je popularno govoriti. Na mladima svijet ostaje i onda ništa ne daju mladima da rade nego sve sebi. Recimo ovi stari su se usidrili na nekim pozicijama i njihove te funkcije ostaju ili rođaku ili rodbini, šta ja znam...” (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

„Zato što su to samo priče.” (Žena, opća populacija, Sarajevo, urban)

2.6 SLOBODNO VRIJEME I MOBILNOST MLADIH

Interesantnim se činilo ispitati i način na koji mladi ljudi u BiH provode svoje slobodno vrijeme.

Mlade osobe u BiH najviše slobodnog vremena provode u surfanju internetom, te gledanju televizije (Tabela 7). Najveći procent ispitanika, njih 38,5%, izjavljuje da u prosjeku provodi sat vremena ili manje gledajući TV, dok njih ukupno 51,7% gleda TV dva sata i više sati dnevno. Da su u kafićima ili diskoteci provodili do sat vremena dnevno izjavljuje 38,9% ispitanika, a 21,8% da nikako nisu provodili vrijeme na tim mjestima. Relativno veliki broj ispitanika nikako nije čitao knjige (40,9%) a oko trećine njih (30,3%) na čitanje knjiga dnevno je odvojilo sat vremena ili manje. Približno tri četvrtine ispitanika (72,5%) navodi da je provodilo na internetu dva sata ili više sati dnevno. Manje od polovine ispitanika (43,9%) provodilo je u šetnji, rekreaciji ili sportskim aktivnostima do sat vremena dnevno, dok se malo više od 1/5 ispitanika (21,8%) nije uopće angažiralo u takvim aktivnostima. Većina ispitanika nije provodila vrijeme u kladionici (83,1%), dok je oko 13,3% ispitanika na takvim mjestima provelo do sat vremena dnevno.

Mladi iz ranjivih grupa značajno češće u odnosu na opću populaciju navode da su gledali TV više od pet sati dnevno u proteklih sedam dana. Također, oni češće od opće populacije navode da nisu nikako provodili vrijeme u kafićima ili diskotekama, kao i kladionicama.

Tabela 7. Prisjetite se posljednjih sedam dana. Koliko ste sati dnevno u prosjeku proveli u...?

	Nikako	Sat vremena ili manje	2-3 sata	4-5 sati	Više od pet sati	Ne zna/Ne želi reci
Koliko ste sati u prosjeku dnevno gledali TV?	9.8%	38.5%	32.0%	9.7%	10.0%	0.0%
Bili u kafiću/diskoteci ili kafani?	21.8%	38.9%	26.3%	5.3%	7.6%	0.0%
Koliko ste sati u prosjeku dnevno čitali knjige?	40.9%	30.3%	18.0%	6.9%	3.9%	0.0%
Proveli vrijeme na Internetu/ facebooku/društvenim mrežama?	7.5%	20.0%	28.5%	19.2%	24.8%	0.0%
Proveli vrijeme u šetnji/rekreaciji/sportu?	21.8%	40.0%	24.2%	5.8%	8.2%	0.0%
Koliko ste sati u prosjeku dnevno išli u kladionicu	83.1%	13.3%	2.3%	0.4%	0.9%	0.0%

Kada je riječ o aktivnostima kojima su se bavili u posljednjih mjesec dana, sportu ili nekom obliku rekreacije, ispitanici najčešće navode „nikako” (34,4%). Oko jedne četvrtine ispitanika navodi odgovor „rjeđe od jednom sedmično” (25,1%). Dvije trećine ispitanika nisu nikako ili su rjeđe od jednom sedmično obavljale vjerske obaveze (66,3%). Nešto više od četvrtine mladih (28,2%) navodi da je u kino, pozorište i na koncerte odlazilo rjeđe od jednom sedmično tokom proteklih mjesec dana a više od polovine nije se nikako angažiralo u takvim aktivnostima (58,6%). Kada je riječ o kladionicama/kockarnicama, oko 9% ispitanika posjećivalo ih je rjeđe od jednom sedmično a 82% nikako. Da nikako nisu čitali knjige, časopise ili novine navodi 36,6% ispitanika, dok je četvrtina ispitanika (25%) navela da je čitala knjige rjeđe od jednom sedmično. Oko jedne petine ispitanika (19,3%) čitalo je knjige jednom sedmično u proteklih mjesec dana.

Ispitanici iz romske zajednice značajno češće navode kako nikako nisu obavljali vjerske obrede, bavili se kulturnim aktivnostima ili čitali knjige, časopise i novine u odnosu na opću populaciju i osobe s poteškoćama. Mladi s poteškoćama značajno češće od opće populacije navode da se nisu nikako bavili sportom ili nekim oblikom rekreacije.

Tabela 8. Prisjetite se posljednjih mjesec dana. Koliko često ste obavljali aktivnosti navedene ispod? - poređenje između mladih osoba opće populacije i mladih osoba koje pripadaju ranjivim grupama

		Kategorija ispitanika			
		Opća populacija	Pripadnik romske zajednice	Mladi sa poteškoćama	Total
Koliko često ste se bavili sportom ili nekim oblikom rekreacije?	Nikako	31.3%	66.3%	54.2%	34.4%
	Rjeđe od jedne	25.8%	10.6%	26.7%	25.1%
	Jednom sedmično	23.0%	12.5%	10.0%	21.7%
	3-5 puta sedmično	11.3%	4.8%	3.3%	10.5%
	Barem jednom dnevno	8.6%	5.8%	5.8%	8.3%
	Ne zna/Ne želi reći				
Koliko često ste vršili vjerske obaveze	Nikako	34.4%	64.4%	35.0%	36.0%
	Rjeđe od jedne	33.8%	20.2%	37.5%	33.3%
	Jednom sedmično	20.4%	8.7%	18.3%	19.6%
	3-5 puta sedmično	3.5%	1.9%	1.7%	3.3%
	Barem jednom dnevno	8.0%	4.8%	7.5%	7.8%
	Ne zna/Ne želi reći				
Koliko često ste obavljali kulturne aktivnosti (npr. odlazak u kino, pozorište, koncerte i sl.)	Nikako	56.4%	92.3%	61.7%	58.6%
	Rjeđe od jedne	29.2%	7.7%	30.0%	28.2%
	Jednom sedmično	12.1%		7.5%	11.2%
	3-5 puta sedmično	1.6%			1.4%
	Barem jednom dnevno	0.7%		0.8%	0.6%
	Ne zna/Ne želi reći				
Koliko često ste išli u kladionice/ kockarnice?	Nikako	81.0%	91.3%	89.2%	82.0%
	Rjeđe od jedne	9.5%	3.8%	5.8%	9.0%
	Jednom sedmično	5.5%	4.8%	3.3%	5.3%
	3-5 puta sedmično	2.1%		1.7%	2.0%
	Barem jednom dnevno	1.9%			1.7%
	Ne zna/Ne želi reći				
Koliko često ste čitali knjige /časopise / novine	Nikako	33.9%	72.1%	45.8%	36.6%
	Rjeđe od jedne	25.2%	13.5%	23.3%	24.5%
	Jednom sedmično	19.9%	10.6%	18.3%	19.3%
	3-5 puta sedmično	10.5%	1.9%	5.0%	9.8%
	Barem jednom dnevno	10.5%	1.9%	7.5%	9.9%
	Ne zna/Ne želi reći				

Nešto više od tri četvrtine ispitanika posjeduje pasoš (76,4% u 2016. prema 61,1% u 2011/12), značajno više nego u 2011/12. godini.

Većina ispitanika nije živjela u inostranstvu duže od tri mjeseca (91,8% u 2016. naspram 86,9% u 2011/12. godini). Svega 8,2% ispitanika živjelo je u nekoj drugoj državi u periodu dužem od spomenutog (naspram 13,11% u 2011/12. godini). U prosjeku, ispitanici koji su živjeli u inostranstvu duže od tri mjeseca, proveli su tamo 43 mjeseca. U 2011/12. prosječni period trajao je 30 mjeseci. Ispitanici pripadnici romske zajednice u značajno većem broju (19,2%) navode da su živjeli duže od tri mjeseca izvan BiH u odnosu na opću populaciju (7,8%) i mlade s poteškoćama (5,8%). Muškarci (9,6%) su češće od žena (6,8%) živjeli u inostranstvu u periodu dužem od tri mjeseca.

Više od polovine ispitanika navodi da bi, kada bi imalo priliku, sigurno (odgovori „sasvim sigurno“ i „sigurno“) napustilo BiH zbog studija (55,5% u 2016. godini prema 53,3% u 2011/12). Međutim, praksa studiranja u inostranstvu još nije zaživjela u BiH s obzirom na to da većina ispitanika navodi da se obrazuje ili se obrazovala unutar zemlje. Čini se da su potrebni elementi koji bi ohrabрили mlade ljude na ovaj korak. Pri tome, naročitu pažnju treba posvetiti finansijskim aspektima s obzirom na to da su finansijski razlozi najčešće navedeni kao razlozi nezavršavanja započetog obrazovanja.

Grafikon 21. prikazuje želje ispitanika kada je riječ o odlasku u inostranstvo. Približno polovina ispitanika (49,8%) otišla bi zauvijek kada bi im se pružila prilika za to, u poređenju s 38,1% u 2011/2012. Na duže vrijeme, ali ne zauvijek otišlo bi 39,0% ispitanika, naspram 42,9% u 2011/12. Veoma zabrinjavajući podatak je da svega 11,2% osoba izjavljuje da ne bi otišlo niti na duži period, niti zauvijek, naspram 18,9% u 2011/12. Ovaj podatak pokazuje da bi gotovo 90% mladih željelo napustiti BiH na duži period ili zauvijek. Detaljnija analiza pokazuje da postoji povezanost između spremnosti za napuštanjem BiH i zasnivanja porodice u BiH. Ispitanici koji imaju djecu značajno češće u odnosu na osobe bez djece izjavljuju da ne bi napustili BiH zbog studija (55,3% naspram 24,3%) ili privremenog rada (17,2% naspram 9,7%). Ipak, znatno češće osobe s djecom (57,0%) izjavljuju da bi otišle na duže vrijeme ili zauvijek u odnosu na osobe koje nemaju djecu (48,5%). Ovi rezultati govore da su ispitanici koji su zasnovali porodicu i imaju djecu manje spremni za kratkotrajno napuštanje porodice radi odlaska u inostranstvo, no spremniji su za duži boravak ili trajno preseljenje. Moguće je da pritom ispitanici podrazumijevaju da bi sa sobom povel i porodicu, no ispitanicima nije direktno postavljeno pitanje kojim bi se to provjerilo.

Grafikon 21. Da li biste rado otišli na duže vrijeme ili zauvijek u inostranstvo?

Kada je riječ o razlozima odlaska, 78,9% (prema 65,6% u 2011/12) ispitanika napustilo bi zemlju zbog privremenog rada, 64,0% (prema 52,3% u 2011/12) kako bi se nastanilo u drugoj zemlji i 54,3% (prema 42,0% u 2011/12) radi sklapanja braka.

Kada je riječ o braku, u fokus grupama smo istražili glavni razlog zbog kojeg mladi sve rjeđe sklapaju brak i rađaju djecu a to je nezaposlenost i materijalna zavisnost od roditelja ili drugih staratelja. Osim toga, mladi su veoma svjesni situacije da su prava radnika na veoma niskom nivou, što onemogućava zasnivanje porodice. Kao primjer nerijetko navode diskriminatorska pitanja pri zapošljavanju žena: „Da li planirate da rađate djecu?“, što mladim ljudima ne ostavlja mnogo prostora. Nerijetko treba da odluče između posla i formiranja porodice.

„Nezaposlenost, evo šta će, udaš se pa šta ćeš onda, šta ti se promijenilo ako nemaš nikakvih uvjeta ni za šta. Bolje ti je opet s roditeljima koliko-toliko, bar ja mislim.“ (Žena, opća populacija, Mostar, rural)

„Opet nezaposlenost i finansijska situacija.“ (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

Osim toga, kao razlog za nesklapanje brakova i nerađanje djece mladi ljudi navode i sve duži period školovanja. Usljed nedostatka adekvatnog zaposlenja i kako bi povećali šanse za posao u budućnosti mladi ljudi se češće odlučuju na školovanje. Samim tim povećava se dobna granica za sklapanje braka i formiranje porodice.

„Mislim da tu ima utjecaja i obrazovanje. Prije su ljudi sa 18 godina, završeno sve, nemaš šta drugo raditi, sada već malo ide prema karijeri i tako. I što se više obrazuju, manje se mladi žene.“ (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

Kao zanimljiv odgovor navode i praćenje trendova da mladi sve kasnije ulaze u brak. Sve je veći utjecaj medija u kojima se propagira sloboda od bilo čega pa tako i braka. Mladi ljudi kao aktivni konzumenti svega što se plasira u medijima, a posebno iz sve opskurnijih videospotova svojih idola, zaključuju da brak i porodica nisu vrijednosti koje trebaju biti na prvom mjestu.

„Poremećen sistem vrijednosti. Danas se totalno druge stvari... Znači, mladi danas imaju totalno iskrivljenu sliku, danas pitajte nekog, uhvatite nekog klinca na cesti, „šta želiš“, kaže hoće Audi, hoće kilu kokaina. Umjesto da kaže „hoću finu kuću, da imam jedan dobar posao, normalno da mogu živjeti s porodicom“, on hoće Audi, hoće motore, hoće drogu.“ (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

Mladi s poteškoćama značajno češće navode da ne bi napuštali BiH na duže vrijeme ili zauvijek (25,8%), u poređenju s ispitanicima opće populacije (10,2%) i pripadnicima romske zajednice (11,5%). Ispitanici koji pripadaju ranjivim grupama značajno više navode da ne bi napustili BiH zbog studija, privremenog rada, ženidbe/udaje ili da bi se nastanili u drugoj zemlji, dok ispitanici iz opće populacije značajno češće navode da bi napustili BiH iz navedenih razloga. Muškarci značajno češće od žena navode da bi sasvim sigurno napustili BiH zbog privremenog rada, ženidbe ili nastanjivanja u stranoj zemlji, dok žene značajno češće navode da nisu sigurne ili da vjerovatno ne bi napustile BiH iz spomenutih razloga. Približan broj muškaraca (51,8%) i žena (48,7%) izjavljuje da bi otišli zauvijek kada bi im se pružila prilika.

Sudionici fokus grupa svjesni su činjenice da sve veći broj mladih ljudi odlazi van BiH u potrazi za poslom i boljim životom. U većini slučajeva u potpunosti opravdavaju ovakav potez te, kako navode, i sami planiraju da idu van zemlje. Rukovodstvo BiH trebalo bi omogućiti lakše otvaranje radnih mjesta kako bi se mladi mogli zaposliti i samim tim bi se smanjio odlazak mladih u inozemstvo. Rukovodstvo zemlje bi trebalo pružiti podršku mladim ljudima da sami pokreću vlastite biznise ili da nude olakšice u poslovanju za poslodavce koji upošljavaju mlade ljude.

„Pa prvenstveno poboljšati taj standard, stopu zaposlenosti... Otvoriti radna mjesta nova.“ (Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Otvoriti tvornice, firme neke...“ (Muškarac, opća populacija, Mostar, urban)

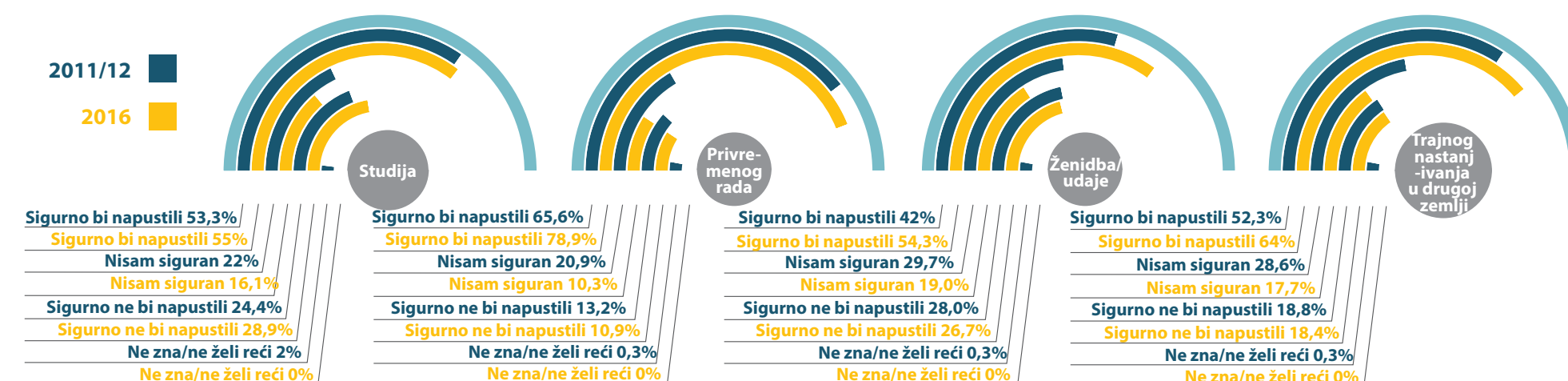
„Pa tamo, vani je lakše doći do posla. I tamo kad se izgubi posao lakše je naći novi. Ali ljudi ovdje se i ne trude nego oni odu.“ (Žena, opća populacija, Mostar, rural)

„Pa, recimo da naprave neke tvornice, fabrike.“ (Muškarac, mladi s intelektualnim poteškoćama, Sarajevo, urban)

„A i sigurno je da država i ne olakšava baš otvaranje tih firmi i kompanija.“ (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Pa eto ja ako ne nađem uskoro posao ići ću vani, da radim.“ (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

Grafikon 22. Ukoliko bi Vam se pružila prilika, koliko je sigurno da biste već sutra napustili BiH zbog...?

2.7 SOCIOEKONOMSKA PITANJA I SIGURNOST

U nastavku su predstavljeni stavovi mladih vezani za prioritete kada se radi o određenim socijalnim faktorima koji doprinose većem uspjehu i napredovanju u životu. U Tabeli 9. predstavljeni su rezultati na nivou cijelog uzorka koji pokazuju koje faktore ispitanici smatraju najvažnijim, a koje manje važnima u životu.

Tabela 9. Molim Vas da na svako pitanje odgovorite jednim od ponuđenih odgovora koji iskazuje Vaše mišljenje o važnosti navedene stavke za napredovanje u životu – rezultati na nivou cijelog uzorka

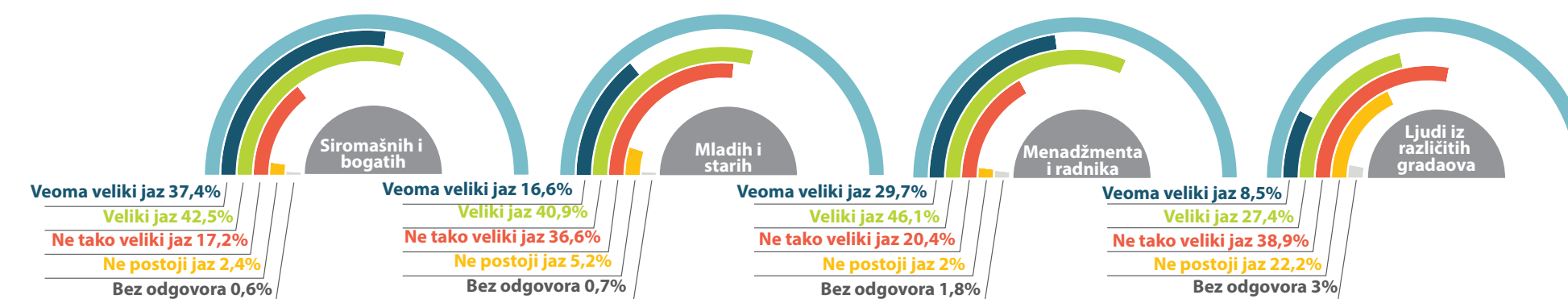
	Esencijalno	Veoma važno	Prilično važno	Ne toliko važno	Nevažno	Bez odgovora
Koliko je važno dolaziti iz imućne porodice?	17.2%	40.8%	23.4%	12.0%	6.3%	0.2%
Koliko je važno imati dobro obrazovane roditelje?	13.0%	41.2%	28.2%	13.0%	4.0%	0.5%
Koliko je važno imati ambicije?	35.0%	49.0%	12.2%	2.7%	0.8%	0.3%
Koliko je važno biti spreman na naporan rad?	33.4%	49.7%	12.5%	2.9%	1.1%	0.3%
Koliko je važno poznavati prave ljude?	28.8%	52.5%	15.5%	2.0%	0.8%	0.4%
Koliko je važno imati političke veze?	24.2%	44.0%	18.7%	8.7%	4.1%	0.3%
Koliko je važno davanje mita?	12.4%	30.8%	28.1%	18.3%	9.3%	1.1%
Koliko je važna etnička pripadnost?	5.4%	17.9%	22.0%	36.3%	18.0%	0.5%
Koliko je važno religijsko opredjeljenje osobe?	5.3%	14.8%	21.2%	37.4%	20.7%	0.5%
Koliko je važno biti rođen kao muškarac?	5.7%	18.2%	18.9%	31.2%	25.1%	0.9%

Najveći broj ispitanika važnim smatra porijeklo iz imućne porodice, dobro obrazovanje roditelja, imati ambicije, spremnost na naporan rad i poznavanje pravih osoba. Također, većina ispitanika se slaže da su političke veze i davanje mita veoma važni. Etnička pripadnost, religijsko opredjeljenje i spol su jedini faktori koje većina ispitanika ne smatra važnima.

Mladi Romi smatraju da je za napredovanje u životu esencijalno važno dolaziti iz imućne porodice, i to navode značajno češće nego ispitanici iz drugih kategorija. Kada govore o obrazovanju kao preduvjetu za napredovanje u životu, samo su mladi iz kategorije mladih s poteškoćama češće od drugih navodili da je obrazovanje prilično važno. Mladi Romi češće od ispitanika iz kategorije mladih s poteškoćama navode da je veoma važno imati političke veze. U odnosu na ispitanike iz kategorije mladih s poteškoćama, mladi Romi i ispitanici iz opće populacije češće izjavljuju da je davanje mita prilično važno. Mladi Romi također češće od ispitanika iz drugih kategorija navode da je etnička pripadnost esencijalna za uspjeh u životu, te češće od ispitanika iz kategorije opće populacije navode kao odgovor da je religijska pripadnost esencijalna ili veoma važna.

Kada je riječ o jazu između određenih socijalnih grupa u BiH, većina ispitanika (79,9%) smatra da postoji veliki ili veoma veliki jaz između bogatih i siromašnih građana. Najveći broj ispitanika također smatra da postoji veliki jaz između mladih i starih (40,9%) te između menadžmenta i radnika (46,1%). Najveći broj ispitanika ne misli da postoji tako veliki jaz između ljudi iz različitih gradova.

Grafikon 23. U svim zemljama postoje razlike ili čak i konflikti između različitih socijalnih grupa. Prema Vašem mišljenju, koliko u BiH postoji konflikta između....

Mladi Romi značajno češće od ispitanika iz drugih kategorija smatraju da postoji veoma veliki jaz između siromašnih i bogatih ljudi. Na pitanje „Koliki je jaz između mladih i starih?“, mladi iz opće populacije kao odgovor značajno češće biraju opciju „Ne tako veliki jaz“ od ispitanika iz drugih kategorija. Mladi Romi značajno češće od ispitanika iz drugih kategorija smatraju da postoji veoma veliki jaz između menadžmenta i radnika; također, značajno češće od ispitanika iz kategorije opće populacije smatraju da postoji veoma veliki jaz između ljudi iz različitih gradova.

Tabela 10. Molim Vas da odgovorite s Da ili Ne na sljedeće tvrdnje... – prikaz rezultata prema kategorijama ispitanika i total na nivou cijelog uzorka

U mojoj općini/gradu	Kategorija ispitanika		
	Opća populacija	Pripadnici romske zajednice	Mladi sa poteškoćama
Većina građana ima povjerenje u institucije i službe za sprovedbu zakona	Da	36.3%	48.3%
	Ne	63.7%	51.7%
Mnogi građani su društveno isključeni	Da	64.9%	56.7%
	Ne	35.1%	43.3%
Mnogi građani su diskriminirani po različitim osnovama	Da	46.5%	52.5%
	Ne	53.5%	47.5%
Većina građana se osjeća sigurno	Da	47.4%	52.5%
	Ne	52.6%	47.5%
Većina građana ima adekvatan pristup javnim uslugama	Da	59.8%	65.0%
	Ne	40.2%	35.0%
Većina građana ima adekvatan pristup rekreacionim resursima	Da	42.6%	46.7%
	Ne	57.4%	53.3%
Ukoliko je potrebno, građanima je dostupna podrška nevladinih organizacija	Da	40.4%	50.0%
	Ne	59.6%	50.0%
Postoji puno osoba koji su huligani	Da	27.6%	35.0%
	Ne	72.4%	65.0%
Postoji puno osoba koje zagovaraju govor mržnje	Da	24.8%	27.5%
	Ne	75.2%	72.5%
Postoji puno djece i mladih koji su nasilni prema svojim vršnjacima	Da	28.0%	36.7%
	Ne	72.0%	63.3%
Postoji puno osoba koje su povezane sa terorizmom	Da	6.3%	11.7%
	Ne	93.8%	88.3%

Kako je vidljivo u Tabeli 10, većina građana nema povjerenje u institucije i službe za sprovedbu zakona (62,9% na nivou cijelog uzorka) i smatra da su građani društveno isključeni (64,2%). Većina ispitanika smatra da građani imaju adekvatan pristup javnim uslugama (59,8%), te da im nije dostupna podrška nevladinih organizacija (60,0%). Oko jedne četvrtine ispitanika navodi da u njihovoj užoj zajednici postoji puno osoba koje su huligani (28,3%), osoba koje zagovaraju govor mržnje (25%) te djece i mladih koji su nasilni prema svojim vršnjacima (28,9%). Da u njihovoj okolini postoje osobe koje su povezane s terorizmom navodi 6,7% ispitanika.

Mladi s poteškoćama značajno češće od ispitanika iz drugih kategorija navode da većina građana ima povjerenje u institucije i službe za sprovedbu zakona, dok mladi Romi značajno češće od ispitanika iz drugih kategorija navode da im nije dostupna podrška nevladinih organizacija.

Tabela 11. Da li u Vašoj užoj zajednici postoje osobe... – prikaz rezultata prema kategorijama ispitanika i total na nivou cijelog uzorka

Da li u vašoj užoj zajednici postoje osobe	Kategorija ispitanika		
	Opća populacija	Pripadnici romske zajednice	Mladi sa poteškoćama
Kojima je dijagnosticirana neka vrsta psihološke traume?	Da	13.1%	25.8%
	Ne	86.9%	74.2%
Koje su bile direktni svjedoci nasilja?	Da	15.7%	18.3%
	Ne	84.3%	81.7%
Koje ističu da bi mogle nauditi sebi ili drugima?	Da	9.1%	10.0%
	Ne	90.9%	90.0%
Koje bi počinile nasilje nad sobom ili drugima?	Da	11.1%	12.5%
	Ne	88.9%	87.5%
Koje iskazuju osjećaj beznađa ili bespotrebnosti?	Da	14.2%	20.0%
	Ne	85.8%	80.0%
Koje su diskriminisane po različitim osnovama?	Da	16.6%	40.8%
	Ne	83.1%	59.2%
Sa izraženim osjećajem izoliranosti od društva?	Da	17.0%	35.8%
	Ne	83.0%	64.2%
Koje su veoma siromašne?	Da	41.6%	51.7%
	Ne	58.4%	48.3%

Relativno visok procent osoba izjavljuje da u njihovoj okolini postoje osobe s dijagnosticiranom psihološkom traumom (14,0%), koje su bile direktni svjedoci nasilja (15,8%), koje ističu da bi mogle nauditi sebi ili drugima (9,4%), koje su počinile nasilje nad sobom ili drugima (11,4%), koje iskazuju osjećaj beznađa ili bespotrebnosti (14,7%), koje su diskriminirane po različitim osnovama (19,4%) i osobe s izraženim osjećajem izoliranosti od društva (18,4%). Veoma zabrinjavajući podatak je da čak 43,9% ispitanika izjavljuje kako u njihovoj zajednici žive osobe koje su veoma siromašne. Primjetna je povezanost u prisustvu osoba koje su veoma siromašne u zajednici i ocjene trenutnog životnog standarda. Ispitanici koji izjavljuju da u njihovoj zajednici žive osobe koje su veoma siromašne češće ocjenjuju svoj životni standard lošim (20,1%) naspram osoba u čijoj zajednici ne žive veoma siromašne osobe (9,6%). Također, osobe iz zajednica u kojima ima veoma siromašnih osoba češće izjavljuju da se njihov standard u posljednje tri godine pogoršao (17,7%), u odnosu na ispitanike u čijim zajednicama ne žive veoma siromašne osobe (8,8%). Ovakvi rezultati ukazuju na moguće povećanje razlike između dobrostojećih zajednica i zajednica u kojima žive siromašne osobe, pri čemu uvjeti života postaju lošiji za siromašne, a poboljšavaju se za osobe u ekonomski stabilnijim zajednicama.

Primjetno je da Romi značajno češće od ispitanika iz druge dvije kategorije navode da u njihovim sredinama žive veoma siromašne osobe, dok mladi s poteškoćama znatno češće navode izoliranost od društva kao odgovor u odnosu na druge dvije kategorije ispitanika. Nažalost, činjenica jeste da je životni standard romske populacije znatno nepovoljniji u odnosu na druge nacionalne skupine koje žive u BiH. Isto tako činjenica je da su osobe s poteškoćama više izolirane od osoba koje nemaju razvojne ili neke druge poteškoće, počevši od samog kretanja pa nadalje.

Veoma mali broj sudionika fokus grupa navodi da je svjedočio nasilju. Sudionici koji su svjedočili nasilju tvrde da je to uglavnom vršnjačko nasilje, najčešće manifestirano kao borba klanova (iz mahale, ulice i sl.). Tek je dvoje sudionika iz grupe mladih Roma posvjedočilo o porodičnom nasilju. Sudionici fokus grupa iz Sarajeva češće od ostalih navode sitne pljačke u sredstvima javnog prevoza, što je, kako kažu, uobičajena pojava.

„Jesam što se tiče u srednjoj školi. Iznuda novca. Tuče među razredima pogotovo.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Pa, ima, ali je manje zastupljeno.” (Muškarac, mladi sa senzornim poteškoćama, Sarajevo, urban)

„Kod mene je to uobičajeno.” (Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„Ima nasilja, kao što sam ja vidjela, čovjek, naprimjer, ima puno djece i on njih istuče, tjera ih da rade. I to je isto veliko nasilje, pogotovo za djecu koja nemaju škole, koja su mala jako. Znači tjeraju ih da rade.” (Žena, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„Pa ne često. Ma to je pretežno to po naseljima...ulične tuče, ništa to.” (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

Generalno, mladi ljudi izbjegavaju mjesta za koja su čuli da su problematična, lokale u kojima se okupljaju osobe iz kriminalnog miljea, dijelove grada ili mjesta za koja znaju da se u njima češće od ostalih mjesta dešavaju napadi ili druge kriminalne aktivnosti. Svi sudionici fokus grupa izjavljuju da se najsigurnije osjećaju kod kuće.

„Pa, izbjegavam ta mjesta gdje, koja su opasna, gdje je veliki broj kriminalaca.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Kafane, lokali gdje se pije. Sasvim izbjegavam, totalno.” (Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka, urban)

Huliganizam nije naveden kao pojava koja se pojavljuje često u sredinama u kojima žive. Sudionici fokus grupa najčešće povezuju huliganizam sa sportskim takmičenjima i ponašanjem navijača prije i nakon sportskog događaja. Izuzetak predstavljaju mladi Romi koji su češće navodili problem huliganizma u svojim izjavama. Mladi Romi smatraju da je huliganizam sveprisutan i da su huligani sve mlađi i mlađi.

„Huligana ima na svakom ćošku. Najviše u školama. To je problem. Što sve mlađi i mlađi, mlađa i mlađa djeca su sklona svim tim stvarima. Huliganizmu, nasilju, provociranju i tako dalje.” (Žena, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„U našem dijelu nema.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

Govor mržnje je percipiran kao dio svakodnevnog političkog govora i mladi smatraju da su politički lideri podstrekači govora mržnje. Tek su mladi Romi naveli da su bili izloženi direktnom govoru mržnje. Internet obiluje govorom mržnje i to mladim ljudima uglavnom smeta, mada postoje i oni koji ga samo primjećuju i ne obraćaju previše pažnje.

„Pa ono što političari izjavljuju, sve to...” (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Jedino po portalima se može naći govora mržnje. Na Facebooku vazda neki komentari, ono, katastrofa.” (Žena, opća populacija, Mostar, rural)

„Svakodnevno, da. Ali se ne obazirem posebno.” (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, urban)

Kada govore o sigurnosti, mladi ljudi navode da se uglavnom slobodno kreću i da ne vide nikakvih ograničenja u slobodama koje su imali do sada. Mladi se osjećaju sigurno u sredinama u kojima žive. Sigurnost u državi, kao i u sredini u kojoj žive, ostat će ista ili će se povećati u narednom periodu, smatraju mladi iz opće populacije iz Banje Luke, dok ostali sudionici smatraju da sigurnosna situacija nije zadovoljavajuća i da će ostati ista ili će biti gora.

„Što se tiče sigurnosti u posljednjih par godina stvarno je sve bolje i bolje.” (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Može biti samo gora, bolja ne može.” (Muškarac, opća populacija, Mostar, urban)

„Nikakva kao i do sada.” (Žena, opća populacija, Mostar, rural)

„Ista, ako ne i gora.” (Žena, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Pa kako je krenulo vjerovatno će biti gora i gora.” (Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

Ispitanici iz opće populacije na pitanje „Da li postoje osobe koje su diskriminirane po različitim osnovama” značajno češće kao odgovor navode „Ne”, u odnosu na ispitanike preostale dvije kategorije. Mladi Romi značajno češće odgovaraju potvrdno u odnosu na druge dvije kategorije da u njihovoj okolini postoje osobe koje su veoma siromašne.

Tabela 12. Molim Vas da odgovorite s Da ili Ne na sljedeće tvrdnje.. – prikaz rezultata prema kategorijama ispitanika i total na nivou cijelog uzorka

		Kategorija ispitanika		
		Opća populacija	Pripadnici romske zajednice	Mladi sa poteškoćama
Jako sam blizak sa članovima uže porodice	Da	98.5%	97.1%	99.2%
	Ne	1.5%	2.9%	0.8%
Jako sam blizak sa članovima šire porodice	Da	87.2%	91.3%	95.0%
	Ne	12.8%	8.7%	5.0%
Članovi moje uže porodice poznaju moje prijatelje	Da	93.2%	93.3%	96.7%
	Ne	6.8%	6.7%	3.3%
Moji roditelji su aktivno (bili) uključeni u moje obrazovanje	Da	93.5%	62.5%	92.5%
	Ne	6.5%	37.5%	7.5%
Ja sam aktivno uključen/a u obrazovanje svoje djece	Da	18.9%	28.8%	16.7%
	Ne	13.0%	7.7%	10.0%
	Nema djece	68.1%	63.5%	73.3%
U mojoj užoj porodici su česte svadje	Da	7.4%	14.4%	9.2%
	Ne	92.6%	85.6%	90.8%
Neki članovi moje porodice su nasilni prema drugim članovima	Da	5.4%	8.7%	8.3%
	Ne	94.6%	91.3%	91.7%
Članovi moje uže porodice su usko vezani za svoju naciju/vjeru/etničku grupu	Da	68.1%	66.3%	67.5%
	Ne	31.9%	33.7%	32.5%
Članovi moje porodice pomažu jedni drugima	Da	91.2%	90.4%	88.3%
	Ne	8.8%	9.6%	11.7%
Moja uža porodica je uključena u kulturne aktivnosti zajednice	Da	43.0%	26.9%	41.7%
	Ne	57.0%	73.1%	58.3%
Moja uža porodica je uključena u vjerske aktivnosti zajednice	Da	54.6%	35.6%	55.8%
	Ne	45.4%	65.4%	44.2%

Gotovo svi ispitanici su veoma bliski s članovima uže porodice (98,5%), a nešto manji procent njih blizak je s članovima šire porodice (87,8%). Većina ispitanika navodi da članovi uže porodice poznaju njihove prijatelje (93,5%) te da su njihovi roditelji bili, ili trenutno jesu, aktivno uključeni u njihovo obrazovanje (91,9%). Ipak, kada je riječ o aktivnoj uključenosti samih ispitanika u obrazovanje njihove djece, svega 60,6% ispitanika koji imaju djecu izjavljuje kako su aktivno uključeni u obrazovanje svoje djece. Većina ispitanika izjavljuje da u njihovoj porodici nisu česte svade (92,2%) te da članovi porodice nisu nasilni jedni prema drugima (94,2%). Oko dvije trećine ispitanika (68,0%) izjavljuje da su članovi njihove porodice veoma vezani za svoju naciju, vjeru ili etničku grupu i da se članovi porodice međusobno pomažu (91,0%). Nešto manje ispitanika izjavljuje da je njihova porodica uključena u kulturne (42,1%) i religijske (53,7%) aktivnosti u zajednici. Prilikom odgovaranja na pitanja lične prirode, ispitanicima je pružena mogućnost da sami odaberu željeni odgovor na pitanje, tako da anketar nije mogao vidjeti koji odgovor je ispitanik odabrao.

Mladi Romi značajno češće od drugih ispitanika u istraživanju odgovaraju negacijom na izjavu „Moji roditelji su aktivno (bili) uključeni u moje obrazovanje”. Osim toga, mladi Romi češće od ostalih sudionika u istraživanju navode da su aktivno uključeni u obrazovanje svoje djece. Na izjavu „Moja uža porodica je uključena u kulturne aktivnosti zajednice”, sudionici u istraživanju iz kategorije pripadnika romske zajednice češće od ostalih ispitanika odgovaraju s „Ne”. Isti je slučaj i s izjavom „Moja uža porodica je uključena u vjerske aktivnosti zajednice”.

2.8 STAVOVI O SADAŠNOSTI I BUDUĆNOSTI

U okviru istraživanja, od ispitanika je zatraženo da govore o problemima s kojima se suočavaju mladi u BiH, kao i o vlastitom viđenju budućnosti u ovoj zemlji.

Većina ispitanika navodi da im najviše zadovoljstva izaziva mogućnost zabave i razonode (76,5%), upisa u srednje škole (73,8%) i mogućnost slobodnog izražavanja (70,5%), dok su 2011/12. ispitanici spominjali slične stvari ali u nešto nižim procentima – 71,6% spomenulo je mogućnost zabave i razonode, 66,4% mogućnost da se slobodno izražava mišljenje i 65,0% upis u srednju školu. U 2016. ispitanici značajno češće navode da im upis u srednje škole, način školovanja, mogućnosti zabave i razonode te slobodno izražavanje mišljenja pridonijavaju zadovoljstvo. Istovremeno, značajno više nezadovoljstva nastaje mogućnostima zaposlenja, rješavanja stambenog pitanja, ekonomskog osamostaljenja, napredovanja u struci i zanimanju, te političkog djelovanja i slobodnog izražavanja mišljenja.

Sve navedene stavke, upis u bilo koji od školskih programa, način školovanja, mogućnosti zaposlenja, rješavanja stambenog pitanja, ekonomskog osamostaljenja, napredovanja u struci i zanimanju, političkog djelovanja i slobodnog izražavanja mišljenja značajno češće kod mladih iz opće populacije stvaraju zadovoljstvo, dok kod ispitanika iz ranijih kategorija stvaraju nezadovoljstvo ili ne stvaraju niti zadovoljstvo niti nezadovoljstvo.

Za dodatne informacije o tome šta je to što mlade ljude u BiH čini zadovoljnim pogledati Tabelu 13.

Tabela 13. Šta po Vašem mišljenju danas izaziva nezadovoljstvo, odnosno stvara zadovoljstvo kod mladih? – poređenje 2011/12. i 2016. godine

	2011/12				2016			
	Stvara Zadovoljstvo	Stvara nezadovoljstvo	Ne stvaraju niti zadovoljstvo niti nezadovoljstvo	Ne znam/ne želi odgovoriti	Stvara Zadovoljstvo	Stvara nezadovoljstvo	Ne stvaraju niti zadovoljstvo niti nezadovoljstvo	Ne znam/ne želi odgovoriti
Upis u srednje škole	65.00%	15.08%	19.32%	0.59%	73.81%	13.19%	13.99%	0.00%
Upis na fakultet i više škole	61.48%	17.67%	20.42%	0.42%	64.34%	15.28%	20.39%	0.00%
Upis na postdiplomski studij	55.97%	16.95%	26.40%	0.68%	56.94%	15.58%	27.48%	0.00%
Način školovanja	55.65%	20.81%	22.08%	0.47%	60.81%	22.62%	16.57%	0.00%
Mogućnosti zapošljavanja	55.34%	35.34%	8.77%	0.55%	51.79%	40.43%	7.79%	0.00%
Mogućnosti rješavanja stambenog pitanja	55.93%	29.49%	13.94%	0.64%	54.56%	37.60%	7.84%	0.00%
Mogućnosti ekonomskog osamostavljanja	56.99%	31.48%	10.97%	0.55%	53.77%	39.34%	6.89%	0.00%
Mogućnosti da se mladi bave onim što žele	65.34%	22.71%	11.40%	0.55%	58.83%	34.67%	6.50%	0.00%
Mogućnosti napredovanja u struci i zanimanju	62.33%	24.75%	12.20%	0.72%	57.89%	34.57%	7.54%	0.00%
Mogućnosti političkog djelovanja	43.81%	25.81%	29.79%	0.59%	30.01%	47.82%	22.17%	0.00%
Mogućnosti zabave i razonode	71.61%	14.83%	12.92%	0.64%	76.49%	16.82%	6.70%	0.00%
Mogućnosti da se slobodno izražava mišljenje	66.40%	15.89%	17.16%	0.55%	70.49%	21.03%	8.48%	0.00%

Stavovi o tome koji su najvažniji problemi s kojima se mladi suočavaju nisu se promijenili u odnosu na 2011/12. godinu. Najvećim problemom smatra se i dalje nezaposlenost mladih (82,5% prema 73,7% u 2011/12. godini), slijede materijalno-ekonomska nesamostalnost (35,7% naspram 24,3% u 2011/12) i alkoholizam, narkomanija, delinkvencija i slični problemi (15,7% naspram 23,3% u 2011/12. godini).

Tabela 14. Koji su, prema Vašem mišljenju, NAJVAŽNIJI PROBLEMI MLADIH u našem društvu?

	2011/12	2016
Nezaposlenost	73.7%	82.5%
Materijalno-ekonomska nesamostalnost	24.3%	35.7%
Alkoholizam, narkomanija, delikvencija i slično	23.3%	15.7%
Stambeni problemi	8.4%	12.7%
Školski i obrazovni sistem	6.3%	11.4%
Nedovoljna briga društva za probleme mladih	19.4%	10.5%
Socijalne razlike	7.2%	6.8%
Moralna kriza i nedostatak ideala	6.9%	4.1%
Nezainteresovanost mladih za društvene probleme	8.1%	3.6%
Nacionalne nesuglasice	4.4%	3.4%
Koristenje slobodnog vremena	2.5%	3.1%
Podređen položaj mladih	5.0%	2.9%
Nedostatak slobode glasa govora i mišljenja	3.6%	1.7%
Odudjenost ljudskih odnosa	2.9%	0.9%
Neefikasnost i neaktivnost omladinskih organizacija	2.5%	0.6%
Nešto drugo	0.0%	0.6%
Ne zna/Ne želi reći	1.4%	0.0%

Kao i u 2011/12, u 2016. godini ispitanici najčešće ocjenjuju vlastiti životni standard kao osrednji (55,8% 2011/12. i 45,9% 2016. godine). Vlastiti standard kao dobar ili vrlo dobar ocjenjuje 39,8% ispitanika naspram 24,8% u 2011/12. godini. Ispitanici u 2016. godini značajno češće svoj životni standard nazivaju dobrim i vrlo dobrim, nego što je to bio slučaj u 2011/12. godini.

Kada govore o problemima s kojima se svi mladi trenutno suočavaju, na prvom mjestu svi sudionici fokus grupa navode problem nezaposlenosti. Tek nakon dodatnih propitivanja mladi ljudi navode i probleme u obrazovanju, potom neadekvatna primanja čak i kada su zaposleni. Mladi Romi češće svjedoče o problemima diskriminacije i isključenosti iz društva. Mladi s poteškoćama u intelektualnom razvoju smatraju da je, osim nezaposlenosti, drugi najveći problem mala ili nikakva podrška za osobe s intelektualnim poteškoćama od „običnog” stanovništva ali i nepostojanje institucionalne podrške. Sudionici fokus grupa nerijetko smatraju da su mladi neaktivni. Ne traže posao niti se trude da promijene stvari koje im smetaju.

„Pa zaposlenje, prije svega.” (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

„Nezaposlenost.” (Žena, opća populacija, Mostar, rural)

„Pa, nezaposlenost.” (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Nezaposlenost.” (Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„Mislim, nije ni problem to što nema posla, nego koliko ljudi više nisu voljni raditi...” (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

„Ja mislim da mladi sa fakulteta izlaze sa nedovoljno praktičnog znanja.” (Muškarac, opća populacija, Mostar, urban)

„Male plate.” (Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

Sudionici fokus grupa iz kategorije opće populacije, kada govore o problemima mladih Roma, uglavnom navode diskriminaciju i lošije prilike za obrazovanje. Osim toga, kao problem vide i apatiju pripadnika romske populacije da se aktivnije uključe u svakodnevne društvene aktivnosti, na prvom mjestu školovanje.

„Diskriminacija.” (Muškarac, opća populacija, Mostar, urban)

„Njihov mentalitet. Pa, zato što znam ovu curu, radi s Romima. Današ dođu, oni ih okupaju i nahrane, i oni sutra opet isto, oni opet po svom. Nisu htjeli ni oni sebe promijeniti.” (Žena, opća populacija, Mostar, urban)

„Problem je što kod nas od svih Roma 98% njih prosi. Znači oni ne žele ništa drugo raditi, nego samo prose.” (Žena, opća populacija, Mostar, rural)

„Pa u jednu ruku i ta njihova nemotivacija, a u drugu ruku, hajmo reći, to što oni nisu uključeni kao mi ostali.” (Žena, opća populacija, Sarajevo urban)

„Pa predrasude ljudi vjerovatno imaju, jer nekom kad kažeš da, da si Rom...” (Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

A kada govore o mladima s poteškoćama, sudionici iz kategorije opće populacije navode da, osim nezaposlenosti, veliki problem za mlade s poteškoćama predstavlja i svojevrsna izoliranost od društva. Ne postoje adekvatni prilazi za ljude koji se kreću pomoću kolica, nastavni plan i program nije prilagođen mladima s intelektualnim ili senzornim poteškoćama. Poslodavci se rijetko odlučuju da uposle osobu s poteškoćama, takve osobe su prepuštene same sebi, navode mladi iz kategorije opće populacije.

„U mojoj školi bila su dva-tri učenika koji su bili u kolicima, sa cerebralnom paralizom, i nisu nešto profesori bili prema njima susretljivi. I uvijek je bilo kad bi oni došli, a ko će sad s njim raditi, ko će sad ovo, ko će sad ono...” (Muškarac, opća populacija, Mostar, urban)

„Nije im prilagođen obrazovni sistem.” (Žena, opća populacija, Mostar, rural)

„Najveći problem je to što im se ne dozvoljava da se uklope u društvo.” (Muškarac, opća populacija, Mostar, rural)

Kada mladi Romi govore o najznačajnijim problemima, na prvom mjestu navode nezaposlenost, slabe ekonomske prilike za Rome, nedostupnost obrazovanja usljed loših ekonomskih prilika, diskriminaciju od drugih osoba u zajednici u kojoj žive.

„Nezaposlenost.” (Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„Problem je u tome što nam niko ne pomaže. A ipak je nama potrebna pomoć. Pogotovo nama što imamo djecu.”
(Žena, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

„Nemamo uslove za život, nikakve.” (Muškarac, pripadnici romske populacije, Banja Luka)

Mladi s poteškoćama u intelektualnom razvoju, osim problema nezaposlenosti koji stavljaju na prvo mjesto, navode i probleme socijalne isključenosti i izostanak podrške institucija i društva u cjelini.

„Pa vidite, osobe sa intelektualnim poteškoćama su slabo gdje prihvaćene.” (Muškarac, mladi s intelektualnim poteškoćama, Sarajevo)

„Gdje god dođete, svako vas gleda kao da ste stranac.” (Muškarac, mladi s intelektualnim poteškoćama, Sarajevo)

Mladi ljudi, sudionici svih fokus grupa izjavljuju da čak i kada su zaposleni ne zarađuju dovoljno novca da se osamostale i otpočinu samostalan život.

„Pa zbog malih plata. Lako je naći bilo kakav posao, ali se ne može naći adekvatan posao da se može potkrijepiti normalan život.”
(Muškarac, opća populacija, Banja Luka, urban)

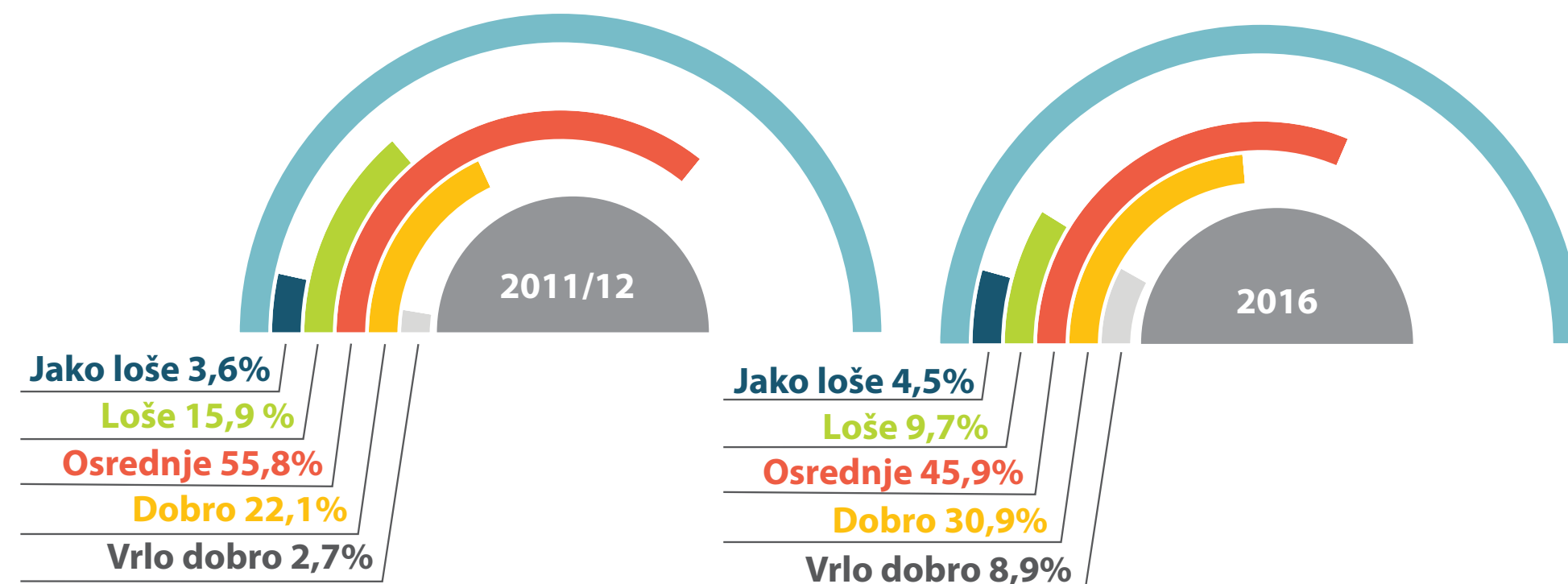
„Pa dobro imaš ti mladih ljudi koji rade, je l' tako... Ali, to su slaba primanja.”
(Muškarac, mladi s intelektualnim poteškoćama, Sarajevo)

Alkoholizam, narkomanija, delinkvencija i ovisnost o kockanju, iako nominalno predstavljaju problem, mladi ih ne percipiraju kao problem. Kako izjavljuju, navedene pojavnosti toliko su učestale u društvu da su jednostavno navikli na njih i ne vide ih kao realan problem, prije kao svakodnevicu.

„Zato što je to navika postala više...” (Muškarac, opća populacija, Mostar, rural)

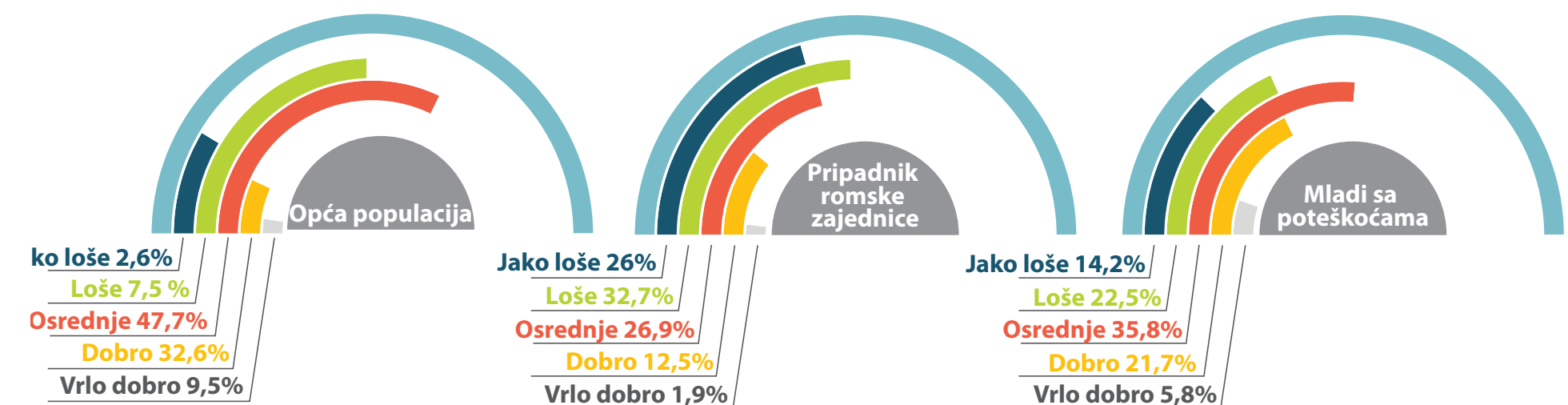
„Mislim da smo se svi više privikli na to ponašanje, što je loše, ali da više ne obraćamo jednostavno pažnju toliko na to.”
(Žena, opća populacija, Banja Luka, urban)

Grafikon 24. Kad uzmete sve oblasti u obzir, kako biste ocijenili Vaš trenutni životni standard?

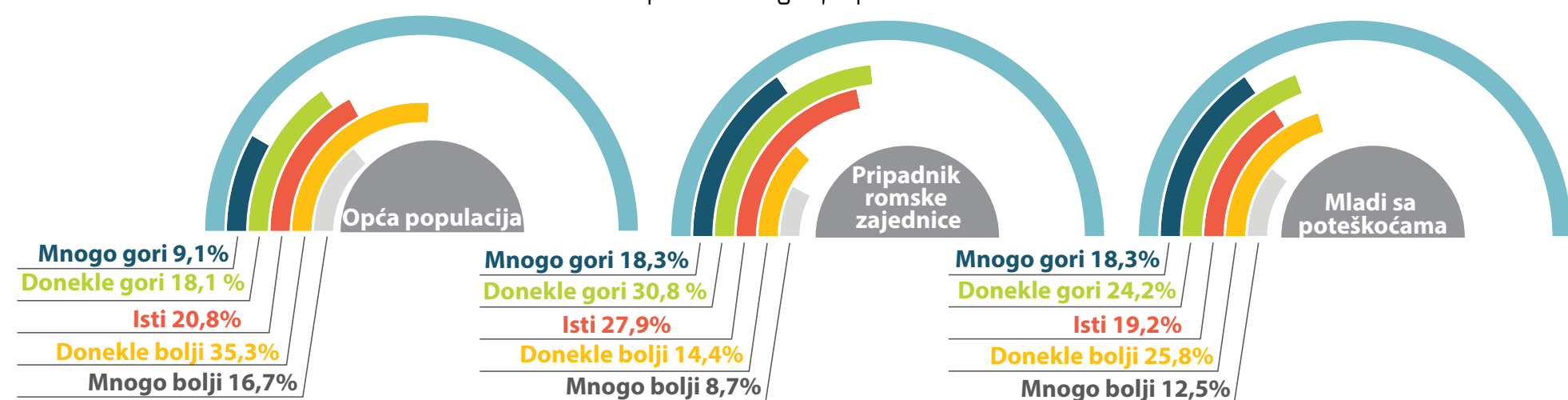
Dok mlade osobe koje pripadaju općoj populaciji značajno češće svoj životni standard procjenjuju kao dobar ili osrednji, mladi koji pripadaju ranjivim grupama značajno češće vlastiti standard opisuju kao loš ili veoma loš, u odnosu na mlade iz opće populacije.

Grafikon 25. Kad uzmete sve oblasti u obzir, kako biste ocijenili Vaš trenutni životni standard? – prikaz prema kategoriji ispitanika

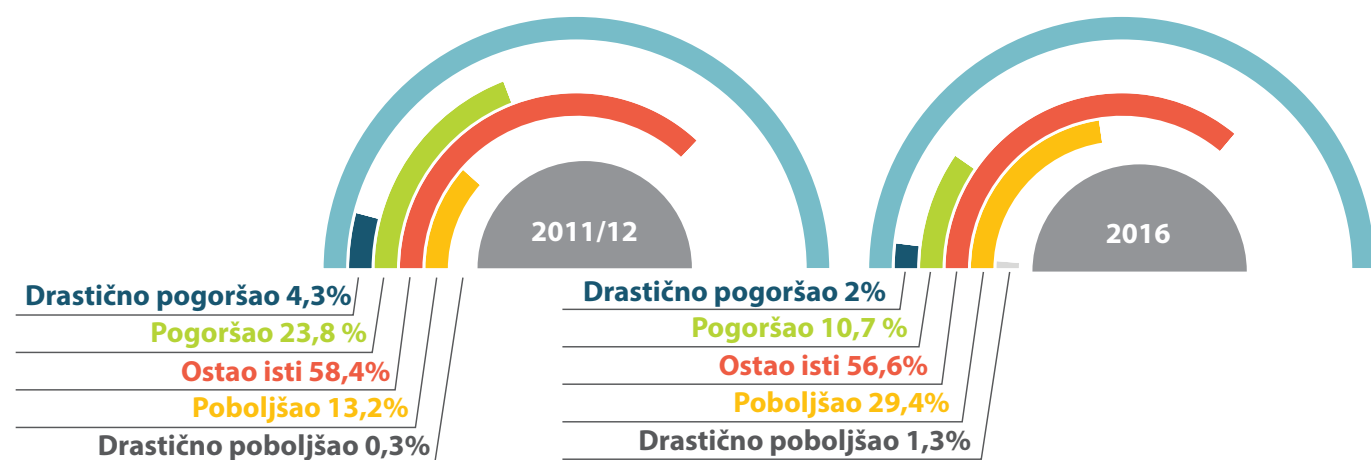

Kada govore o životnom standardu u poređenju sa životnim standardom svojih roditelja kada su bili njihovih godina, ispitanici iz kategorije opće populacije najčešće kao odgovor navode da je životni standard donekle bolji 35,3% slučajeva. Ispitanici iz romske zajednice najčešće kao odgovor navode da je standard donekle gori u odnosu na životni standard njihovih roditelja kada su bili istih godina (30,8%) dok mladi s poteškoćama najčešće biraju odgovore „donekle bolji” 25,8%, i „donekle gori” – 24,2%. Kada je riječ o poređenju među kategorijama, utvrđeno je da ispitanici iz kategorije pripadnika romske zajednice češće od ispitanika iz preostalih kategorija navode da je njihov životni standard „donekle gori” i „mnogo gori” u poređenju sa životnim standardom roditelja kada su bili njihovih godina. Mladi s poteškoćama češće od ispitanika iz kategorije opće populacije navode da je njihov standard mnogo gori nego standard njihovih roditelja kada su bili istih godina.

Grafikon 26. Kako biste ocijenili Vaš trenutni životni standard u odnosu na životni standard Vaših roditelja kada su bili Vaših godina? – prikaz prema kategoriji ispitanika

Grafikon 27. Da li se Vaš životni standard u posljednje tri godine...?

Kao i 2011/12. godine, i u 2016. godini ispitanici najčešće vjeruju da im je standard ostao isti u protekle tri godine (58,4% u 2011/12. i 56,6% u 2016. godini). U 2016. godini ispitanici značajno češće navode da se njihov životni standard poboljšao i značajno poboljšao, dok su u 2011/12. ispitanici značajno češće govorili o pogoršanju i značajnom pogoršanju (Grafikon 27). Dok ispitanici iz opće populacije značajno češće navode da se njihov životni standard poboljšao u protekle tri godine (30,6% naspram 15,4% kod ispitanika pripadnika romske zajednice, i 22,5% kod mladih s poteškoćama), ranjive grupe značajno češće izvještavaju o pogoršanju i značajnom pogoršanju životnog standarda, a 42,3% ispitanika iz romske zajednice navodi da se njihov standard pogoršao ili drastično pogoršao u posljednje tri godine. Isto navodi 21,7% mladih s poteškoćama, te 10,4% ispitanika iz opće populacije.

Kada je riječ o promjeni standarda u naredne tri godine, ispitanici su optimističniji u odnosu na 2011/12, i najveći broj njih (46,6% naspram 22,5% u 2011/12) vjeruje da će kvalitet života u cjelini biti bolji u iduće tri godine. Ispitanici u 2016. su također pozitivniji u specifičnim pitanjima pa značajno češće smatraju da će standard biti bolji kada je riječ o prihodima (43,5% naspram 21,4%), radnom statusu (40,5% naspram 19,8%), obrazovanju (36,4% naspram 20,9%), zdravstvenoj zaštiti (24,5% naspram 13,8%), stambenom pitanju (24,5% naspram 13,1%). Pripadnici opće populacije značajno češće smatraju da će se standard promijeniti nabolje kada je u pitanju prihod, radni status, obrazovanje, stambeno pitanje kao i kvalitet života u cjelini u odnosu na ispitanike iz ranjivih skupina. Ispitanici iz ranjivih skupina u većem omjeru smatraju da će standard biti lošiji kada je u pitanju prihod, radni status i opći kvalitet života.

Trenutnu procjenu životnog standarda mladi obavljaju na osnovu onoga što sebi mogu priuštiti s novcem kojim raspolažu. Ili je procjenjuju na osnovu poređenja s drugim ljudima iz neposredne okoline. Pod pojmom „životni standard” mladi ljudi uglavnom podrazumijevaju materijalna dobra i kupovnu moć. Niko od mladih ne navodi mogućnost školovanja, liječenja, ugodnog života, čiste životne sredine kao životni standard.

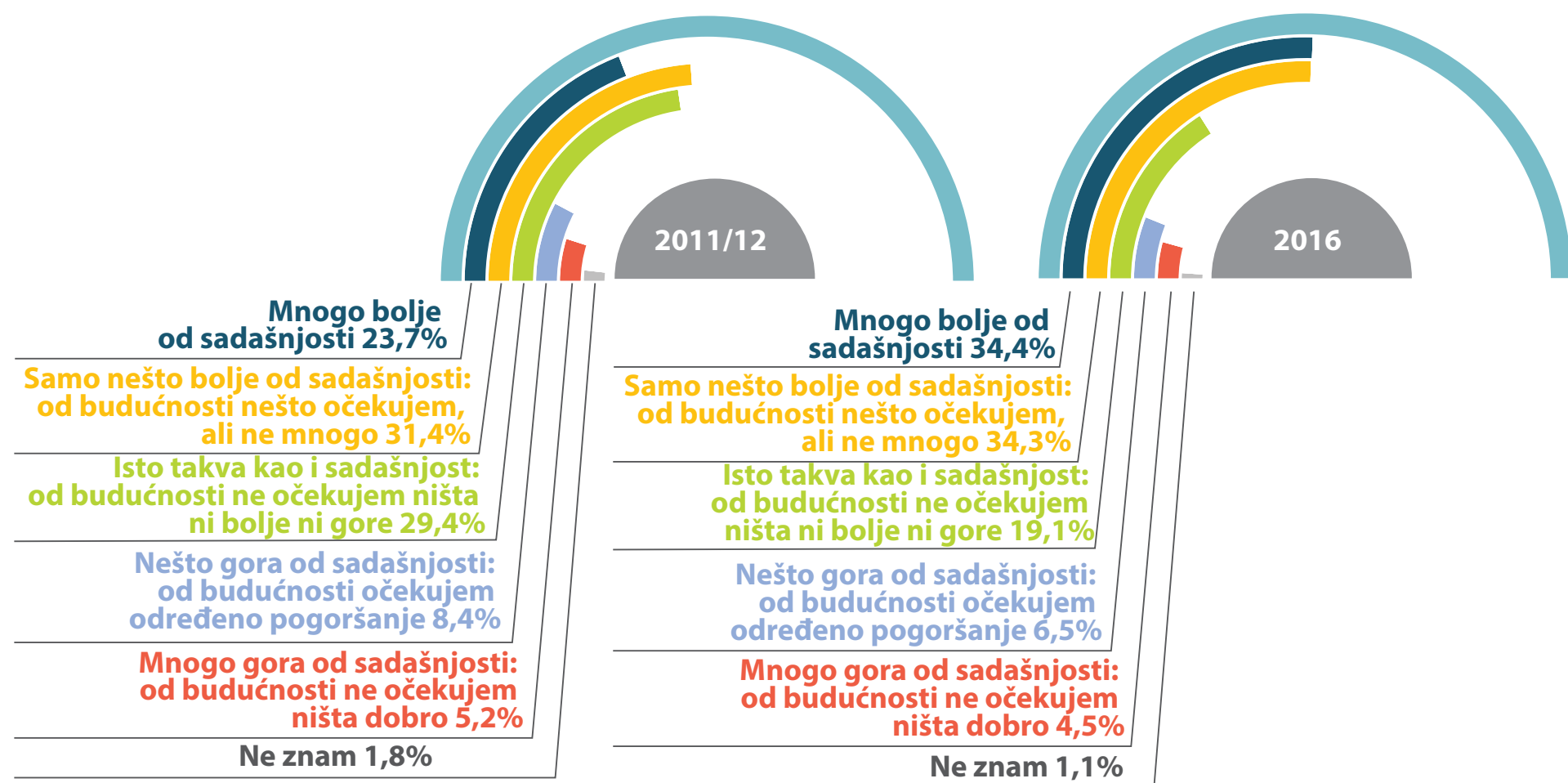
„Pa to je to znači. Poredite te materijalne stvari koje vidite oko sebe i na osnovu njega zaključujete da vam je životni standard dobar ili loš.”
(Žena, opća populacija, Sarajevo, urban)

„Da možete da odete na neko putovanje, da možete da odete na odmor, da možete da kupite nešto što želite, da fino živite, da ne oskudijevate u koje kakvim stvarima.”
(Žena, mladi sa senzornim poteškoćama, Sarajevo)

Između muškaraca i žena ne postoje razlike u stavovima prema budućnosti. Većina ispitanika smatra da će situacija ostati ista ili biti bolja u naredne tri godine.

Na pitanje kako vide svoju budućnost, ispitanici u 2016. imaju značajno pozitivnije stavove u poređenju s 2011/12. Više od dvije trećine ispitanika (68,7%) odgovara kako će budućnost biti nešto bolja ili mnogo bolja od sadašnjosti, naspram 55,1% u 2011/12. S druge strane, ispitanici u 2011/12. češće su izjavljivali da će ostati ista kao sadašnjost (29,4% naspram 19,1% u 2016) i nešto gora (8,4% naspram 6,5% u 2016).

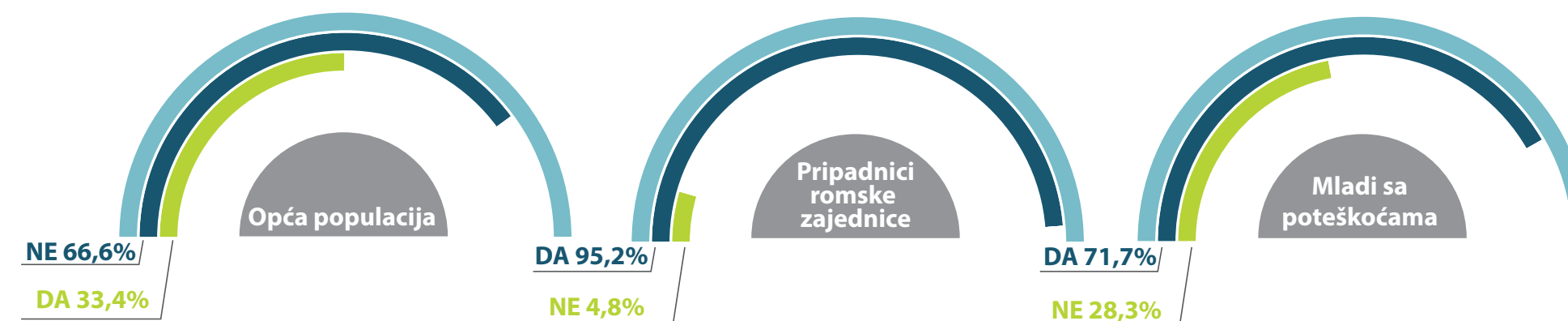
Grafikon 28. Kako Vi gledate na svoju bližu budućnost? Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje Vaše mišljenje?

Ispitanici iz opće populacije značajno češće smatraju da će budućnost biti mnogo bolja od sadašnjosti (35,9%) u poređenju s pripadnicima romske zajednice (20,2%) i mladima s poteškoćama (25,0%). S druge strane, mladi s poteškoćama više od opće populacije vjeruju da će budućnost biti kao i sadašnjost a pripadnici romske zajednice značajno češće izjavljuju da će budućnost biti gora ili mnogo gora od sadašnjosti u poređenju s općom populacijom.

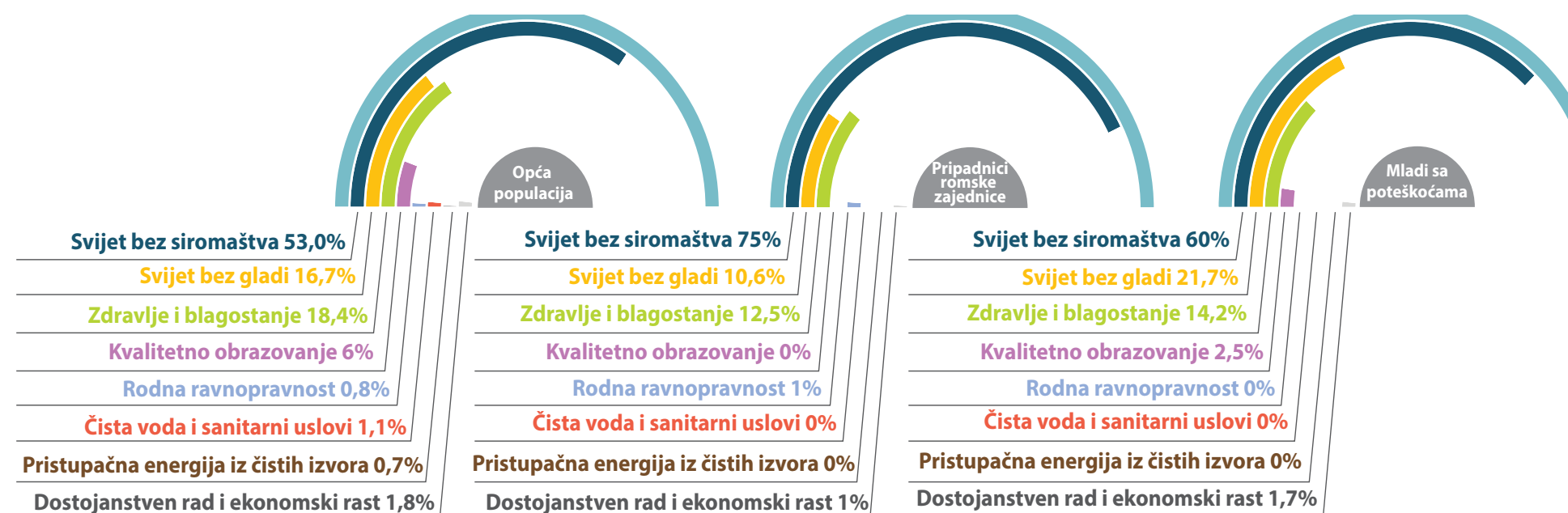
Generalno, stiče se dojam da ispitanici najčešće vlastiti životni standard ocjenjuju kao osrednji, te da je ostao isti u posljednje tri godine. Ipak, imaju optimističan pogled prema budućnosti i smatraju da će kvalitet života u cjelini biti bolji u naredne tri godine.

Grafikon 29. Da li ste čuli za održive ciljeve razvoja? – prikaz prema kategoriji ispitanika

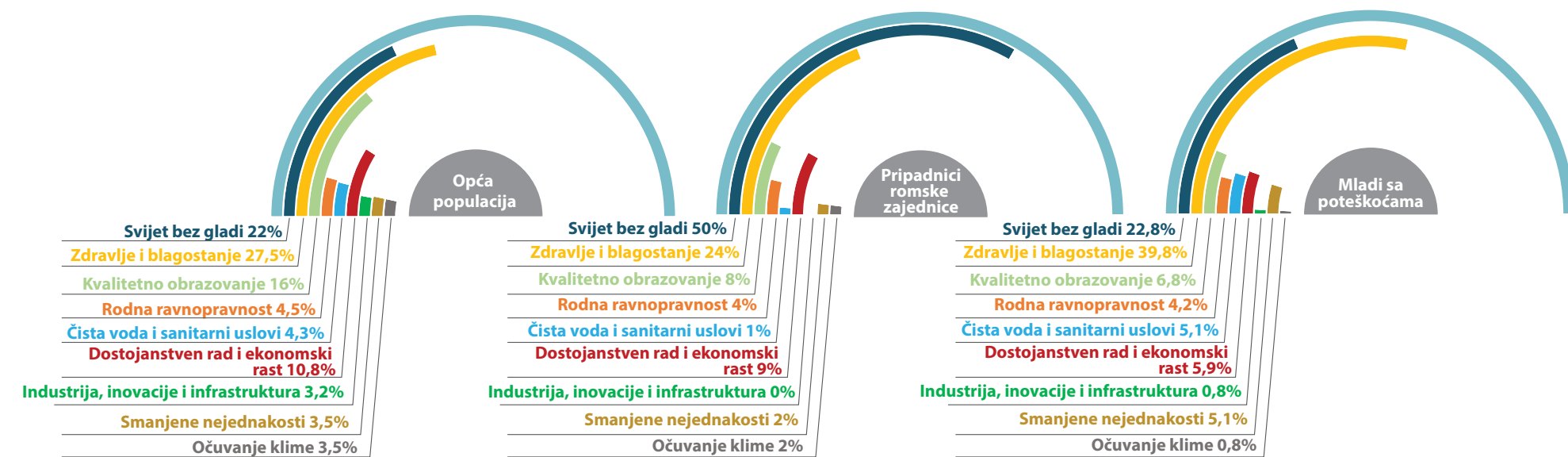
Većina mladih nije čula za održive ciljeve razvoja. Pripadnici romske zajednice češće od ispitanika iz drugih kategorija navode da nisu čuli za navedene razvojne ciljeve (95,2%).

Grafikon 30. Cilj održivog razvoja koji je na PRVOM mjestu - prikaz prema kategorijama ispitanika

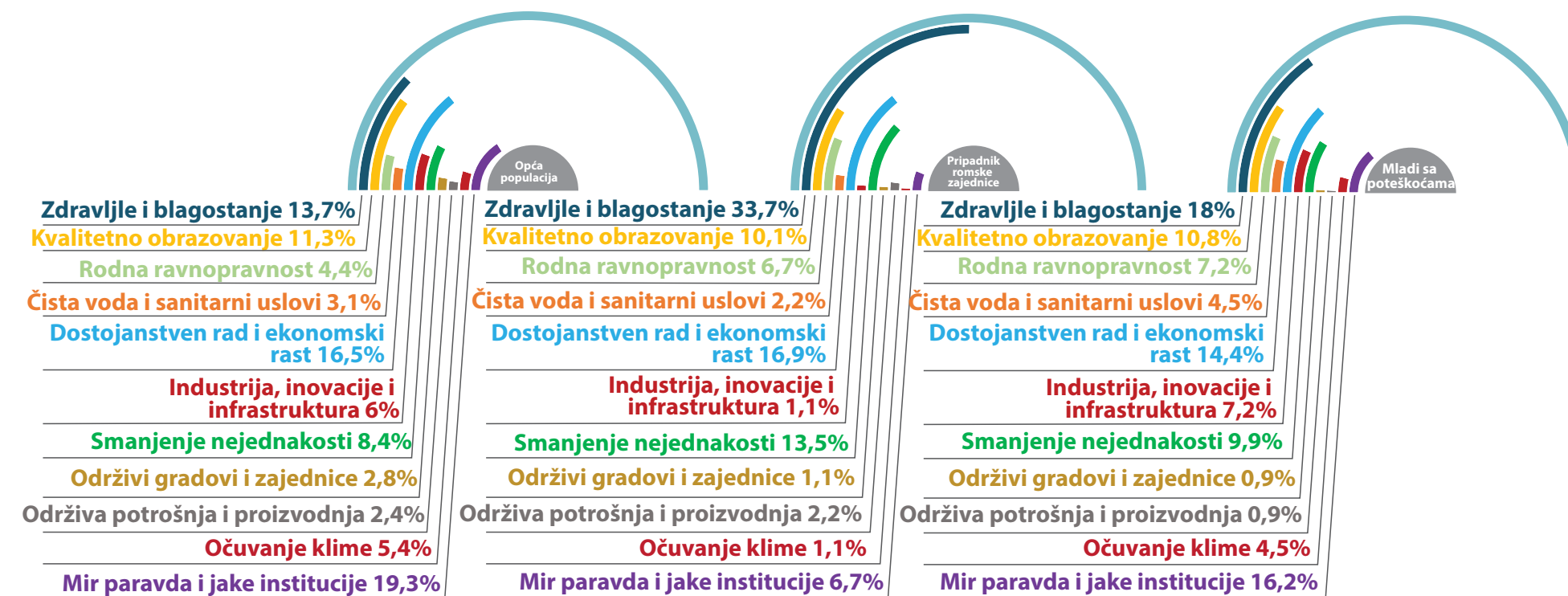
Ispitanici koji navode da su čuli za razvojne ciljeve kao najznačajniji razvojni cilj navode „svijet bez siromaštva“. I ovdje je uočena razlika. Naime, ispitanici iz kategorije pripadnika romske zajednice značajno češće od ispitanika iz drugih kategorija navode ovaj cilj (75,0%).

Grafikon 31. Cilj održivog razvoja koji je na DRUGOM mjestu - prikaz prema kategorijama ispitanika

Pri navođenju drugog najznačajnijeg razvojnog cilja uočavaju se znatnije razlike među kategorijama ispitanika. Tako ispitanici iz kategorije pripadnika romske zajednice statistički značajno češće navode svijet bez gladi kao drugi najznačajniji cilj održivog razvoja (50%). Dok ispitanici iz kategorije mladih s poteškoćama češće od ispitanika iz drugih kategorija kao cilj održivog razvoja, koji je na drugom mjestu po važnosti, navode zdravlje i blagostanje.

Grafikon 32. Cilj održivog razvoja koji je na TREĆEM mjestu - prikaz prema kategorijama ispitanika

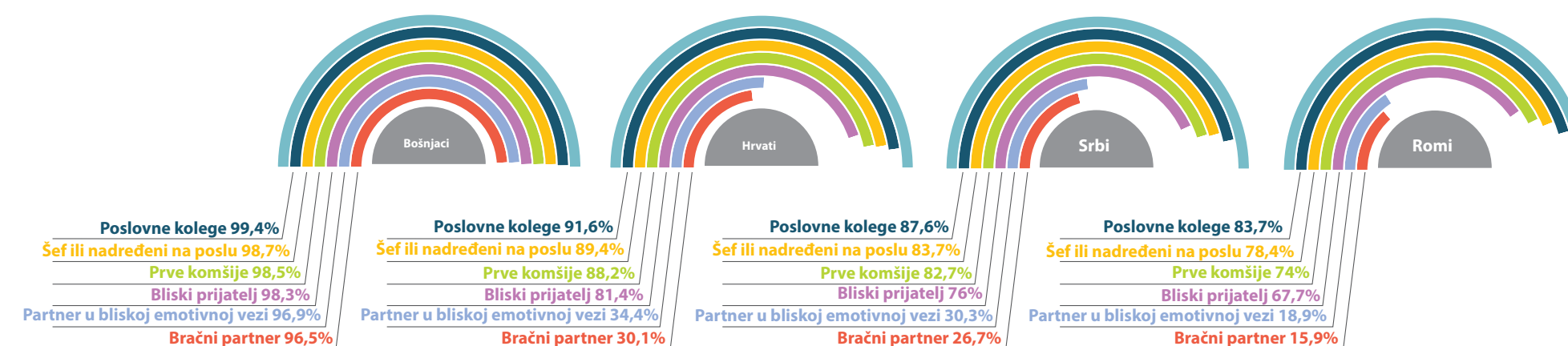

Kao treći najznačajniji razvojni cilj, pripadnici romske zajednice navode zdravlje i blagostanje, u 33,7% slučajeva, što je značajno češće nego kod ispitanika druge dvije kategorije. Dok ispitanici iz kategorije opće populacije značajno češće izjavljuju da je treći najvažniji razvojni cilj mir, pravda i snažne institucije (19,3%).

2.9 SOCIJALNA DISTANCA

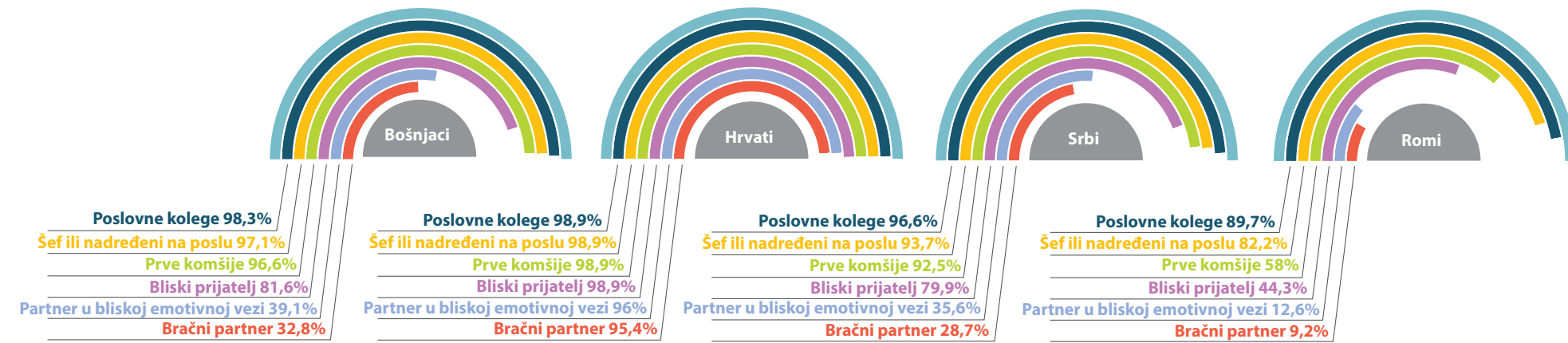
S obzirom na to da su podaci o socijalnoj distanci vezani za pojedinačne etničke skupine, u nastavku su prikazani stavovi svake od skupina pojedinačno prema pripadnicima svih etničkih skupina. Ispitanici Bošnjaci socijalno su najbliži pripadnicima svoje skupine te bi najčešće pristali da im Bošnjaci budu poslovne kolege (99,4%), šef ili nadređeni (98,7%), prve komšije (98,5%), bliski prijatelji (98,3%) ili partner u emotivnoj vezi (96,9%) ili braku (96,5%), u poređenju s drugim skupinama. Najbliža skupina Bošnjacima su Hrvati, pri čemu 84,1% ispitanika izjavljuje da bi bili bliski prijatelji s Hrvatima. Međutim, kada je riječ o emotivno bliskim odnosima, spremnost na povezanost značajno pada, pri čemu svega 34,4% ispitanika izjavljuje da bi bilo u bliskoj emotivnoj vezi s osobom hrvatske nacionalnosti, a 30,1% bi stupilo u brak. Jednak trend postoji i u odnosu prema Srbima. Dok bi 76,0% ispitanika pristalo da im osoba srpske nacionalnosti bude blizak prijatelj, 30,3% njih pristalo bi da bude u bliskoj emotivnoj vezi, a svega 26,7% bi za bračnog partnera imalo osobu srpske nacionalnosti. Romi su socijalno najudaljenija skupina Bošnjacima. Svega nešto više od dvije trećine ispitanika bošnjačke nacionalnosti (67,7%) pristalo bi na prijateljstvo s Romima, dok bi na emotivnu vezu pristalo 18,9%, a svega 15,9% na brak s osobom iz romske etničke grupe.

Grafikon 33. Da li biste prihvatili da Vam _____ budu... – prikaz odgovora „DA” ispitanika Bošnjaka

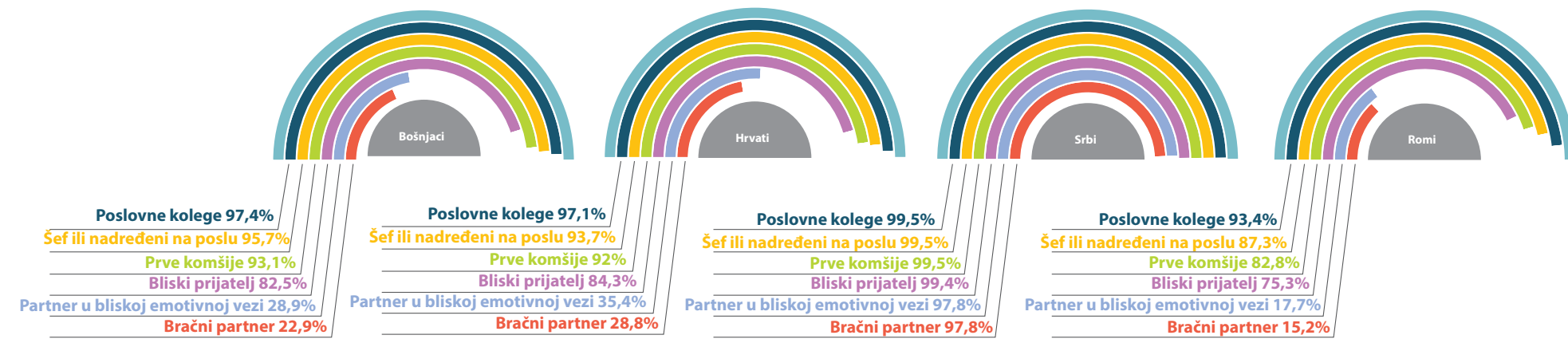
Ispitanici Hrvati su socijalno najbliži osobama hrvatske nacionalnosti. Hrvate kao poslovne kolege, šefa na poslu, komšije i bliske prijatelje prihvatilo bi 98,9% ispitanika hrvatske nacionalnosti. U bliskoj vezi s Hrvatima bilo bi 96%, a 95,4% bi pristalo na brak. Kada je riječ o odnosima prema ostalim skupinama, Hrvati su podjednako bliski Bošnjacima i Srbima, dok postoji znatna socijalna udaljenost prema Romima. Kao i kod Bošnjaka, čini se da je granica socijalne udaljenosti postavljena na prijateljskim odnosima. Bošnjaka za bliskog prijatelja pristalo bi da ima 81,6% Hrvata a 79,9% bi pristalo da im blizak prijatelj bude Srbin. Međutim, za emotivnu vezu s Bošnjacima bilo je svega 39,1% ispitanika, odnosno 35,6% sa Srbima. Na brak s Bošnjacima pristalo bi 32,8%, a sa Srbima 28,7% Hrvata. Hrvati pokazuju veću udaljenost u odnosu na Rome, pri čemu bi 89,7% ispitanika pristalo da im Romi budu radne kolege, a svega 58,0% da im budu prve komšije. Svega 12,6% pristalo bi na emotivnu vezu, a 9,2% na brak s osobom romske nacionalnosti.

Grafikon 34. Da li biste prihvatili da Vam _____ budu... – prikaz odgovora „DA” ispitanika Hrvata

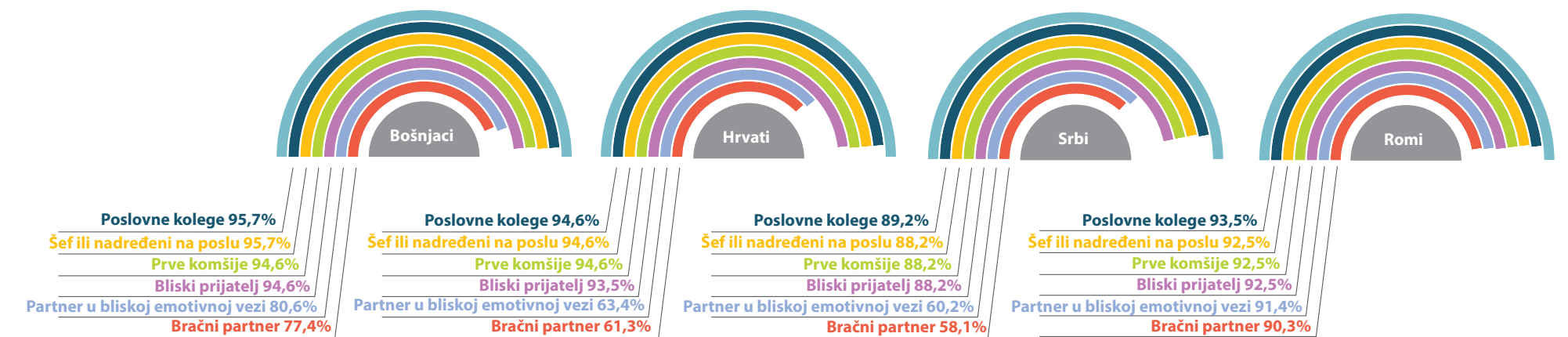
Srbi su također najbliži drugima srpske nacionalnosti. Tako bi 99,5% Srba pristalo da im drugi Srbi budu poslovne kolege, šef ili prve komšije, a 99,4% da im budu bliski prijatelji. U emotivnoj vezi ili braku s drugim Srbima bilo bi 97,8% ispitanika Srba. U odnosu prema Bošnjacima i Hrvatima, ispitanici srpske nacionalnosti pokazuju podjednake stavove prema obje skupine. Bliski prijatelji s Bošnjacima bilo bi 82,5%, odnosno 84,3% s Hrvatima. Što se tiče bliskih emotivnih veza dolazi do značajnog pada pozitivnih odgovora, kao i kod ostalih skupina. Svega 28,9% Srba bi pristalo da im Bošnjak bude partner u bliskoj vezi, dok bi 35,4% pristalo na isto s Hrvatima. Na brak s Bošnjacima pristalo bi 22,9% Srba, a 28,8% na brak s Hrvatima. U odnosu prema Romima, Srbi imaju slične stavove kao Bošnjaci. Dok bi tri četvrtine ispitanika (75,3%) pristalo da im Romi budu bliski prijatelji, svega 11,7% bi pristalo na emotivnu vezu, a 15,2% na brak s osobom romske nacionalnosti.

Grafikon 35. Da li biste prihvatili da Vam _____ budu... – prikaz odgovora „DA” ispitanika Srba

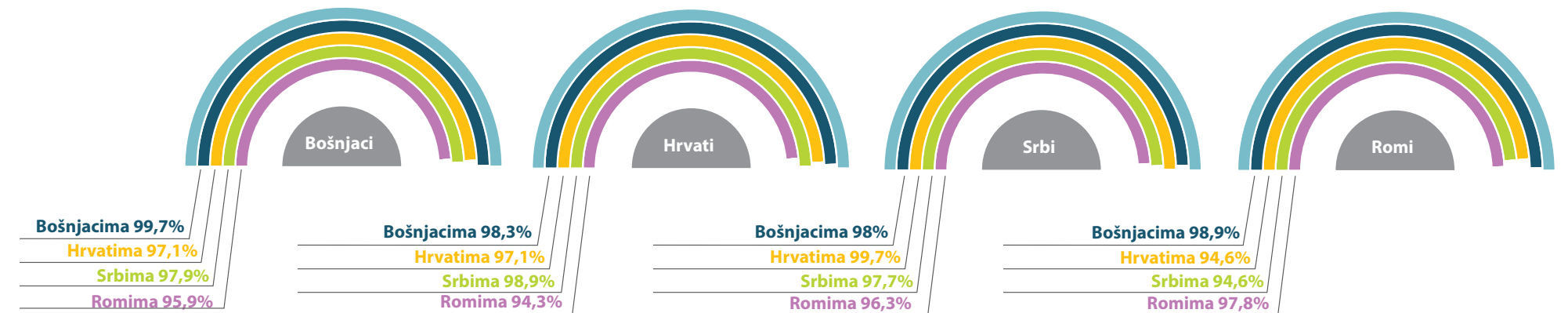
Romi su najudaljenija skupina za Bošnjake, Srbe i Hrvate, ali oni sami pokazuju drugačije stavove prema ove tri grupe. Da im prijatelji budu Bošnjaci pristalo bi 94,6% Roma, 93,5% bi prihvatilo Hrvate, a 88,2% Srbe kao prijatelje. Kada je riječ o emotivnoj vezi i braku, i kod Roma dolazi do pada prihvatljivosti drugih skupina, ali taj pad je značajno manji. Čak 80% Roma bi pristalo na emotivnu vezu s Bošnjacima, 63,4% s Hrvatima i 60,2% sa Srbima, dok bi na brak s Bošnjacima pristalo 77,4%, s Hrvatima 61,3% i 58,1% sa Srbima.

Grafikon 36. Da li biste prihvatili da Vam _____ budu... – prikaz odgovora „DA” ispitanika Roma

Pozitivniji rezultati dobijeni su kada su u pitanju stavovi prema društvu djece ispitanika. Ispitanici iz svake etničke skupine u najvećem broju (>94,3% za sve skupine) izjavljuju kako bi pristali da njihova djeca idu u školu s djecom druge nacionalnosti.

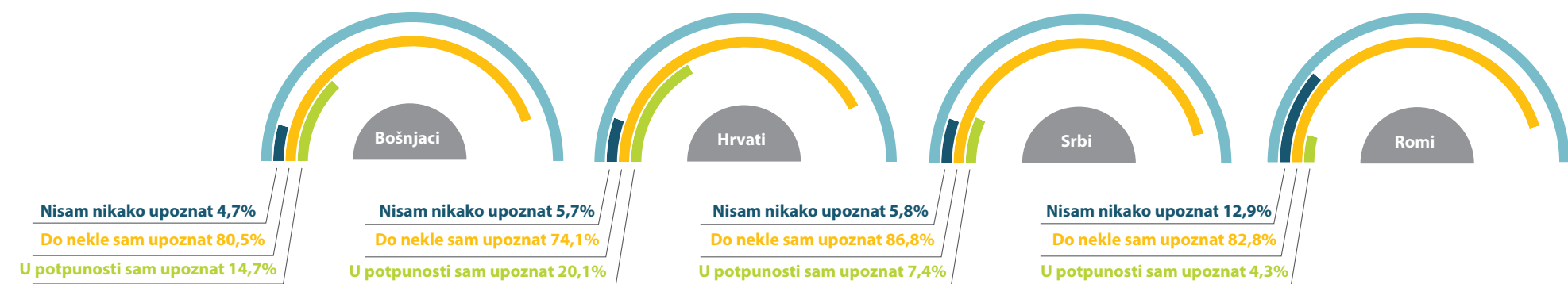
Grafikon 37. Da li biste prihvatili da Vaša djeca idu u razred sa... – prikaz prema nacionalnoj pripadnosti ispitanika

Kada je u pitanju poznavanje kultura i običaja drugih naroda u BiH, najveći broj ispitanika (81,5%) izjavljuje da su donekle upoznati s tim kulturama i običajima. Da su u potpunosti upoznati s kulturama drugih naroda izjavljuje 12,9% ispitanika, a 5% da nikako nisu upoznati s kulturama i običajima drugih naroda. Gledano prema nacionalnosti ispitanika, Bošnjaci (14,7%) značajno češće od Srba (7,4%) izjavljuju da su potpuno upoznati s kulturama drugih naroda, dok Hrvati (20,1%) isto to izjavljuju značajno više od Srba (7,4%) i Roma (4,3%). Srbi značajno češće izjavljuju da su donekle upoznati s drugim kulturama od Bošnjaka i Hrvata. Romi značajno češće od Bošnjaka izjavljuju da nikako nisu upoznati s kulturama i običajima drugih naroda (12,9% naspram 4,7%).

Muškarci i žene imaju jednako mišljenje kada je u pitanju poznavanje kultura i običaja drugih naroda. Međutim, osobe s poteškoćama (12,5%), kao i pripadnici romske zajednice (11,5%) značajno češće izjavljuju da nisu nikako upoznati s kulturama i običajima drugih naroda u odnosu na ispitanike iz opće populacije (4,7%).

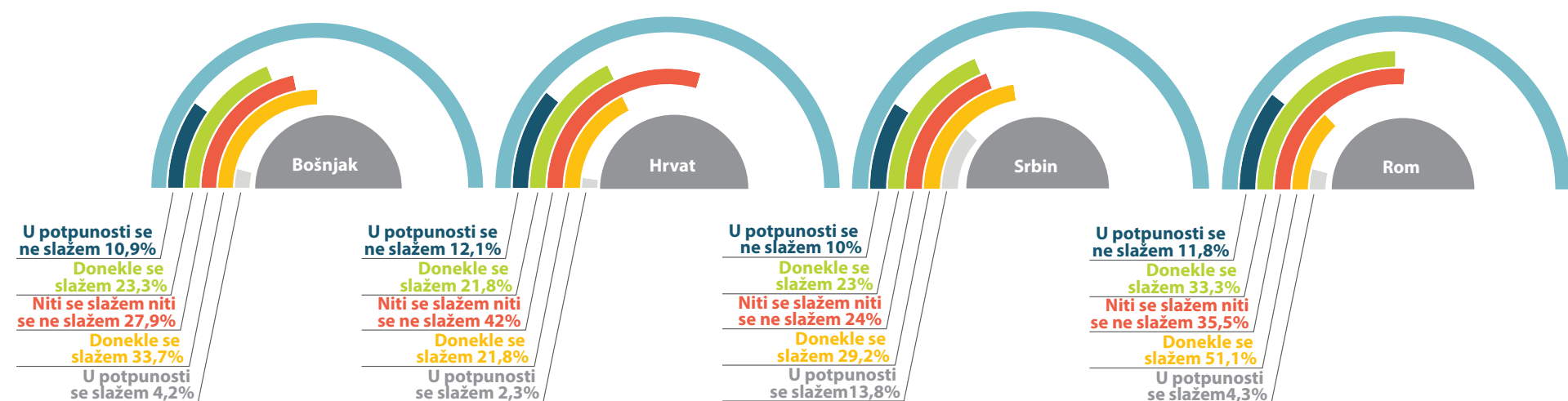
Grafikon 38. Koliko ste upoznati s kulturom i običajima drugih naroda/nacija/etnosa u BiH? – prikaz prema nacionalnoj pripadnosti ispitanika

Stavovi o tolerantnosti društva su podijeljeni, pri čemu nešto više od trećine ispitanih (37,4%) izjavljuje kako smatra da je društvo u kojem živi tolerantno prema drugima i drugačijima. Trećina ispitanih ima suprotan stav te smatra da društvo nije tolerantno prema drugačijima (34,5%). Preostalih 28,1% ispitanika niti se slaže, niti ne slaže s izjavom da je društvo u kojem žive tolerantno prema drugima i drugačijima. Analizirano prema nacionalnosti ispitanika, vidimo da Bošnjaci (37,9%) i Srbi (43,0%) značajno više od Hrvata (24,1%) i Roma (19,4%) smatraju da je društvo tolerantno prema drugima. S druge strane, Hrvati (42,0%) značajno češće od Bošnjaka (27,9%) i Srba (24,0%) niti se slažu, niti ne slažu s izjavom da je društvo tolerantno.

Ne postoje spolne razlike u stavovima kada je to u pitanju, no postoje značajne razlike u stavovima opće populacije i pripadnika ranjivih skupina. Ispitanici iz opće populacije u značajno većem broju (39,4%) smatraju da je društvo tolerantno, naspram mladih s poteškoćama (24,2%) i pripadnika romske zajednice (18,3%). Pripadnici ranjivih skupina značajno češće izjavljuju kako društvo u kome žive nije tolerantno. Gotovo polovina njih (45,8% mladih s poteškoćama i 44,2% pripadnika romske zajednice) ima taj stav, naspram jedne trećine ispitanika iz opće populacije (33,2%).

Sumirano, rezultati pokazuju da su ispitanici iz tri konstitutivna naroda spremni na saradnju, no još uvijek samo mali broj osoba želi imati duboke emotivne veze i brak s ispitanikom druge nacionalnosti. Istovremeno, sve tri skupine su socijalno najudaljenije od Roma. S obzirom na relativno nizak procent ispitanika koji su potpuno upoznati s kulturom i običajima drugih naroda, rad na upoznavanju drugih i njihove kulture i običaja mogao bi dovesti do većeg socijalnog zbližavanja među svim skupinama.

3. ZAKLJUČAK

Osnovni podaci o mladima u BiH. Mladi u BiH suočavaju se s mnogim izazovima, krenuvši od obrazovanja, preko zapošljavanja i rada, do sigurnosti, socijalne zaštite i životnog standarda. U poređenju s rezultatima istog istraživanja provedenog prije četiri godine (2011/12), u nekim oblastima se vide znakovi progresa kao što su spremnost mladih na poduzetničke poduhvate i na dalju naobrazbu, dok se u nekim drugim vidi stagnacija, pa čak i pogoršanje situacije. Rastući problemi mladih su nezaposlenost, kao i materijalno-ekonomska nesamostalnost. Većina ih nije u braku, nema djecu, te nije riješila stambeno pitanje. Kao posljedica tih i mnogih drugih faktora, 9 od 10 ispitanih spremni su napustiti BiH na duži period ili zauvijek ukoliko bi im se pružila prilika.

Obrazovanje i informiranost. Tri osobe od pet mladih osoba u BiH završile su srednju školu, dok je svaka trinaesta završila fakultet. Mladi s poteškoćama i mladi Romi u BiH slabije su obrazovani u odnosu na opću populaciju mladih. Mladi u BiH najčešće pohađaju i završavaju javne obrazovne ustanove unutar BiH, iako bi mnogi željeli da se obrazuju u inostranstvu. Svaka druga mlada osoba išla je u razred u osnovnoj školi gdje su svi učenici bili iste etničke pripadnosti. U okviru formalnog obrazovanja, mladi uočavaju razne probleme, od manjka praktične nastave, preopširnih nastavnih planova i programa, nepovezanosti obrazovanja s tržištem rada do odnosa s nastavnicima. Dvoje od petoro mladih tvrdi da nije imalo nikakav oblik organizovane praktične nastave tokom redovnog obrazovanja i da ih nastavnici nikako ili samo donekle shvaćaju ozbiljno i pristupaju im na primjeren način. Daleko negativniji stavovi su prisutni kod mladih Roma koji značajno češće svjedoče o nedostatku podrške od nastavnika pa čak i roditelja za njihov rad i rezultate u školi. Za ranjive grupe mladih obrazovanje nosi posebne izazove. Gotovo svaka treća mlada osoba romske etničke zajednice ili mlada osoba s poteškoćama doživjela je diskriminaciju tokom školovanja. Mladi s poteškoćama koji su pohađali redovnu nastavu smatraju da sistem obrazovanja nije prilagođen mladima s poteškoćama, te da obrazovni sistem nije spreman za inkluziju mladih s poteškoćama. Čini se da obrazovanje izvan formalnog nije uobičajeno za većinu mladih u BiH – tek svaka treća mlada osoba uključena je u programe neformalnog obrazovanja i to najčešće na kurseve jezika i informatike. U proteklih pet godina značajno je porastao broj mladih koji su spremni da se dalje obrazuju za neku novu karijeru ili zanimanje.

Mladi se najčešće informiraju putem televizije i interneta, uz koje provode relativno mnogo slobodnog vremena. U fokus grupama mladi pojašnjavaju da uglavnom ne vjeruju informacijama i vijestima koje pročitaju, čuju ili vide

u bh. medijima. Kako navode, mediji nisu u službi upoznavanja različitosti između naroda koji žive u BiH već isticanja tih razlika na negativan način.

Tržište rada. Otprilike svaka četvrta punoljetna mlada osoba u BiH je zaposlena, najčešće na pozicijama službenika i kvalificiranih/visokokvalificiranih radnika a rijetko na rukovodećim pozicijama. Mladima treba u prosjeku znatno više od godinu dana da pronađu posao a mnogi od njih se zapošljavaju van struke za koju su se obrazovali. Relativno visok postotak nezaposlenih uopće ne traži posao a većina unutar šest mjeseci prije istraživanja nije radila niti honorarne poslove. Otprilike polovina mladih ljudi koji traže posao prihvatili bi posao izvan struke u bilo kojem sektoru. Iako je u odnosu na 2011/12. godinu smanjen broj mladih koji rade bez ugovora, prava određenog broja zaposlenih i dalje nisu zaštićena. Posebno je problematična situacija kada je riječ o mladim Romima, jer čak 50% uposlenih mladih Roma nije potpisalo bilo kakav ugovor o radu dok je u istoj situaciji 16,4% ispitanika iz opće populacije. Oko 62% ispitanih prijavljeno je na biro za zapošljavanje. Mladi se rijetko zapošljavaju izvan svoje općine prebivališta ili izvan zemlje. Većina mladih smatra da je podmićivanje prilikom zapošljavanja nerijetko prisutno. Svaka deseta mlada osoba pokušala je pokrenuti vlastiti biznis, što je značajan skok u odnosu na 2011/12, a kao najčešći razlog za nepokretanje biznisa mladi navode nedostatak finansija. U kontekstu rodnih razlika (i stereotipa), muškarci su aktivniji u traženju posla, spremniji na rad izvan svoje općine prebivališta, kao i izvan BiH, te su značajno češće od žena privatni poduzetnici. S druge strane, žene značajno češće rade na osnovu ugovora na neodređeno i to najčešće na mjestima službenica i uredskih radnica.

Ekonomski status. Manje od polovine punoljetnih mladih osoba doprinosi kućnom budžetu (46,2%), muškarci značajno češće od žena. Mladi raspoložuju s relativno malo novca – u prosjeku s oko 240 KM mjesečno. Pri tome, ranjive grupe raspoložuju s manje novca u odnosu na opću populaciju mladih. Glavni izvori prihoda u domaćinstvima mladih su plaće i honorari. Socijalna pomoć također je važan izvor prihoda za mlade s poteškoćama i mlade Rome. Manje od 5% mladih prima stipendije.

Socijalna zaštita. Većina mladih osoba u BiH nije klijent centara za socijalni rad i malobrojni su u kontaktu s ovim centrima. Osobe koje pripadaju ranjivim grupama ovim se centrima obraćaju češće u odnosu na opću populaciju mladih, a najčešće su njihovi klijenti mladi s poteškoćama. Oko 6% mladih korisnici su socijalne pomoći, najčešće mladi s poteškoćama. Mlade osobe s određenom stopom invalidnosti navode da im invalidnost stvara značajne teškoće pri obrazovanju, zapošljavanju, radu, pristupu zabavno-rekreativnim sadržajima, pristupu prirodi i pristupu institucijama državne uprave.

Političko učešće i članstvo u organizacijama. Većina mladih smatra da nema utjecaja na donošenje važnih odluka, čak i onih koje se tiču njih samih. Tek nešto češće mladi ljudi izjavljuju da imaju utjecaja pri donošenju odluka u krugu porodice i prijatelja, te rijetko obrazovnih institucija i preduzeća, a gotovo nikako u svojoj mjesnoj zajednici. Stoga nije iznenađujući podatak da mnogi mladi ne izlaze na izbore. Mlade osobe koje nisu glasale kao najčešći razlog navode slabu uvjerenost da je glasanjem moguće proizvesti promjene. Nešto više od polovine mladih osoba koje su imale pravo glasa glasale su na proteklim izborima, zaposleni i obrazovaniji značajno češće od nezaposlenih i manje obrazovanih. Većina mladih nije u proteklih godinu dana bila politički aktivna na drugi način. Tačnije, većina ispitanika nije u proteklih 12 mjeseci kontaktirala političare, prisustvovala javnim skupovima, učestvovala u javnim protestima, javnim raspravama o općinskom budžetu, skupovima Savjeta mjesne zajednice, potpisala peticiju, prikupljala potpise, učestvovala u političkoj diskusiji na internetu ili pisala članak u novinama ili na internetu. Iako imaju pozitivne stavove o radu omladinskih organizacija, mladi su rijetko članovi ovakvih kao i drugih organizacija. Kada je riječ o ranjivim kategorijama, čini se da Romi rjeđe u odnosu na ostale grupe percipiraju sebe kao utjecajne. Nadalje, tek svaka deseta mlada osoba izvještava o učešću u volonterskim aktivnostima, dok najčešći razlog kojim mladi opravdavaju neangažiranost u volonterskim aktivnostima jest to što niko to nije zatražio od njih.

Slobodno vrijeme i mobilnost mladih. Mladi u BiH većinu slobodnog vremena provode gledajući televiziju, surfajući internetom te u druženjima. Čini se da ranjive grupe značajno više vremena u odnosu na opću populaciju mladih provode gledajući televiziju, dok se značajno rjeđe angažiraju u ostalim slobodnim aktivnostima, poput posjete kinu, odlaska na koncerte i sl. Porazan je podatak da više od polovine mladih ljudi,

ispitanika, navodi da nije nikako ili rjeđe od jednom sedmično u proteklih mjesec dana čitalo knjigu ili neki časopis. Pored toga, zabrinjavajuće zvuči i podatak da je znatno više od tri četvrtine ispitanika u istraživanju navelo da je nikako ili manje od jednom sedmično u proteklih mjesec dana posjećivalo kulturne događaje, pozorište, kino, koncerte i sl. Zdravi životni stilovi su upitni kod najmanje trećine mladih koji navode da se nikako nisu bavili sportom ili nekim oblikom rekreacije u posljednjih mjesec dana. Ohrabrujuće djeluje podatak da više od tri četvrtine mladih, prema izjavama, nikako ne posjećuje kladionice. Većina mladih želi napustiti BiH; tek svaka deseta mlada osoba navodi da ne bi napustila BiH na duže vrijeme niti zauvijek.

Socioekonomska pitanja i sigurnost. Da bi napredovali u životu, mladi smatraju važnim porijeklo iz imućne porodice, dobro obrazovanje roditelja, posjedovanje ambicija, spremnost na naporan rad i poznavanje pravih osoba. Gotovo svi ispitanici su veoma bliski s članovima uže porodice, a nešto manji procent njih blizak je s članovima šire porodice. Oko jedne četvrtine mladih navodi da u njihovoj užoj zajednici postoji puno osoba koje su huligani, osoba koje zagovaraju govor mržnje te djece i mladih koji su nasilni prema svojim vršnjacima. Prema mišljenju mladih iz fokus grupa, govor mržnje je percipiran kao dio svakodnevnog političkog govora i mladi smatraju da su politički lideri podstrekači govora mržnje. Primjetno je da mladi s poteškoćama značajno češće od ispitanika iz druge dvije kategorije navode da u njihovoj užoj sredini postoje osobe s izraženijim osjećajem izoliranosti od društva. Veoma zabrinjavajući podatak je da čak četiri osobe od devet mladih osoba izjavljuju kako u njihovoj zajednici žive osobe koje su veoma siromašne.

Stavovi o sadašnjosti i budućnosti. Većina mladih pronalazi zadovoljstvo u zabavi i razonodi a visoko cijene i mogućnost slobodnog izražavanja. Najveći problemi s kojim se mladi u BiH suočavaju, u prvom redu nezaposlenost te materijalno-ekonomska nesamostalnost, ostali su isti posljednjih godina, samo su se dodatno kristalizirali. Romi ističu probleme stambenog zbrinjavanja mladih i pitanje socijalnih razlika, dok mladi s poteškoćama ističu krizu moralnih vrijednosti i nedovoljnu brigu društva za mlade. Većina svoj životni standard ocjenjuje kao osrednji, ali vjeruje da se u posljednje tri godine poboljšao, te da će i budućnost biti bolja. Mladi iz opće populacije češće u odnosu na ranjive grupe tvrde da se njihov životni standard poboljšao u protekle tri godine, dok ranjive grupe imaju suprotan stav i izvještavaju o pogoršanju vlastitog životnog standarda.

Socijalna distanca. Rezultati na skali socijalne distance pokazuju da ispitanici iz tri konstitutivna naroda imaju donekle pozitivne stavove i otvorenost za saradnju. Međutim, rezultati pokazuju da su bliski emotivni odnosi linija preko koje većina mladih još uvijek ne želi preći u interakciji s mladima druge etničke pripadnosti. Sve tri preostale skupine pokazuju da najveća udaljenost postoji prema Romima. Pozitivna je činjenica da je većina ispitanika iz svih skupina spremna dopustiti da njihova djeca pohađaju školu s djecom iz drugih naroda.

Status ranjivih grupa. U ovom istraživanju ispitivani su i stavovi mladih opće populacije, te stavovi mladih koji pripadaju različitim ranjivim grupama: mladi Romi i mladi s poteškoćama. Istaknuto je u ovom izvještaju kako se te ranjive grupe suočavaju s mnogim izazovima u bh. društvu, krenuvši od obrazovanja, preko zapošljavanja, do prihoda i drugih aspekata života, značajno češće u odnosu na opću populaciju mladih. Ugroženiji status ranjivih grupa doprinosi činjenici da mladi Romi i mladi s poteškoćama imaju značajno negativnije stavove o sadašnjosti i budućnosti u odnosu na mlade iz opšte populacije.

4. PREPORUKE

Preporuke navedene u nastavku ovog izvještaja izvedene su na osnovu želja i potreba mladih utvrđenih u ovom istraživanju. Korist u ovim preporukama mogu pronaći različite vladine institucije, organizacije civilnog društva, javne i privatne institucije i kompanije, obrazovne i socijalne institucije te ostale koje se bave pitanjima i problemima mladih, kao i društvenim problemima općenito.

Rješavanje problema nezaposlenosti i stambenog zbrinjavanja mladih. Statistički podaci ukazuju na to da je nezaposlenost i dalje veliki problem iako se smanjila u periodu od 2011/12. do 2016. godine za 3,3 indeksna poena. Nezaposlenost, kao rastući primarni izazov s kojim se mladi suočavaju, uzročno-posljedično je povezana s mnogim drugim socijalno-ekonomskim problemima mladih, i bh. društva općenito. Vlasti u BiH imaju razloga za zabrinutost kada je riječ o prirodnom priraštaju u zemlji. Naime, prema podacima Agencije za statistiku BiH, prirodni priraštaj u BiH smanjivao se u periodu od 1997. do 2014. godine. Pri tome, prirodni priraštaj je u negativnom omjeru od 2009. godine. Većina punoljetnih mladih osoba obuhvaćenih istraživanjem nije u braku (80,3%) a svega 15,0% ima djecu, u prosjeku jedno ili dvoje. Prema tome, vlasti trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi ohrabrile mlade da formiraju porodice i imaju vlastitu djecu. Također, većina mladih (53,6%) živi u kući sa svojim roditeljima. Nezaposlenost i stambeno zbrinjavanje mladih i dalje predstavljaju glavne probleme čijem rješavanju vlasti trebaju pristupiti s ciljem poboljšanja ekonomske situacije mladih (i društva), samim tim i povećanja prirodnog priraštaja u BiH.

Omogućiti svima da ostvare pravo na osnovno obrazovanje. Da nisu završili niti osnovnoškolsko obrazovanje navodi oko 2,0% mladih osoba u BiH, a najčešće je riječ o Romima. Podatak da ovaj društveni problem još nije iskorijenjen je poražavajući, kao i taj da su ranjive grupe slabije obrazovane u odnosu na opću populaciju mladih. Vlasti u BiH trebaju poduzeti mjere da se svim mladim osobama omogući da ostvare pravo na obrazovanje kao jedno od osnovnih ljudskih prava. U ostvarivanju tih prava mogle bi učestvovati i socijalne institucije (centri za socijalni rad), kao i obrazovne te različite nevladine organizacije.

Uklanjanje prepreka kvalitetnom obrazovanju. Potrebno je ukloniti finansijske uzroke nezavršavanja redovnog školovanja, posebno kada je riječ o univerzitetskom obrazovanju za koje mladi najčešće navode da su ga prekinuli zbog nedostatka materijalnih sredstava. Na to mogu utjecati kako vlasti tako i nevladin sektor, stipendiranjem

učenika i studenata, kreditiranjem ili drugim mehanizmima. Osim spomenutog, značajno je uzeti u obzir glasove mladih, od kojih mnogi tvrde kako su nastavni planovi i programi za njih preteški i preobimni a svjedoče i o nedovoljno profesionalnom odnosu nastavnog osoblja. Prema mišljenju mladih, jedan od problema obrazovanja jeste i nedovoljna praktična edukacija. Iako su stvari u odnosu na 2012. pokrenute u pozitivnom smjeru, to nije dovoljno da bi mladi iskazali zadovoljstvo navedenim aspektom obrazovanja. I dalje su potrebne sistemske promjene i studiozan planski pristup, a zatim i edukativni naponi usmjereni prema nastavnicima i roditeljima, ali i samim mladim ljudima s ciljem maksimiziranja mogućnosti mladih da dobiju obrazovanje kakvo zaslužuju.

Omogućiti internacionalna obrazovna iskustva mladim osobama. Mnogi mladi ljudi pokazuju interes da se obrazuju u inostranstvu: 55,5% navodi da bi napustili BiH zbog studija ali se većina obrazuje unutar BiH (97,9%). Potrebno je srednjoškolcima i studentima pružiti više informacija o postojećim te pružiti dodatne mogućnosti i prilike da se obrazuju u inostranstvu. U tome mogu učestvovati obrazovne institucije, kao i institucije vlasti (npr. ministarstva obrazovanja i Ministarstvo vanjskih poslova) i nevladine organizacije. Pri tome je potrebno voditi računa o tome da se mladi motiviraju da se nakon završenog obrazovanja vrate u BiH i koriste stručna znanja za razvoj vlastite zemlje. Informiranje mladih o mogućnostima angažiranja u dobrovoljnim aktivnostima. Prema rezultatima istraživanja, većina mladih nije u proteklom periodu sudjelovala u volonterskim aktivnostima, najčešće jer to niko od njih nije zatražio ali i zbog nedovoljno informacija. Primarno, potrebno je identificirati različite organizacije i institucije kojima su potrebni volonteri i napraviti bazu podataka o tim organizacijama. Nadalje, potrebno je informirati mlade o mogućnostima volonterskog rada, koji bi mogao biti prilika za mlade da uče, da se razvijaju i stiču nova iskustva, pored očigledne društvene koristi ovakvog rada. Pri tome i mediji mogu igrati značajnu ulogu, imajući u vidu da su televizija i internet glavni načini informiranja mladih ljudi. Također, čini se da je mladima važno i priznavanje i pravna zaštita na dobrovoljnom radu, što je potrebno uzeti u obzir pri bavljenju pitanjem volontiranja mladih.

Povećanje pristupa neformalnim programima obrazovanja. Većina mladih (64,9%) navodi da nije pohađala obrazovne programe izvan formalnih. S obzirom na sve veće zahtjeve tržišta rada za sve većim rasponom profesionalnih vještina i na sve veću potrebu za cjeloživotnim učenjem i obrazovanjem, neformalni obrazovni programi mogli bi igrati značajnu ulogu u ovom procesu u budućem periodu. Stoga, mladim osobama je potrebno pružiti više informacija o postojećim prilikama, kao i više prilika i mogućnosti pristupa programima neformalnog obrazovanja.

Ohrabrivanje učešća mladih u donošenju odluka, poticanje poduzetničkog duha i podizanje asertivnosti mladih. Prema rezultatima istraživanja, mladi ljudi su rijetki među direktorima, menadžerima i poduzetnicima (6,6%). Potrebno je ohrabriti zapošljavanje mladih na takvim pozicijama i poticati njihov poduzetnički duh, naročito kada je riječ o mladima ženskog roda. S obzirom na ekonomsku situaciju u BiH, potrebna su nova, drugačija rješenja postojećih problema, koja bi možda mogla ponuditi upravo nova, motivirana i svježna radna snaga. Pri tome bi postojeći menadžeri i rukovodioci mogli imati supervizijsku funkciju. Mlade je potrebno dodatno educirati kako da se nametnu na odgovornija radna mjesta, kako da asertivnije „prodaju“ vlastita znanja i vještine, te ih ohrabriti na poduzetničke poduhvate. Prije toga, potrebno je riješiti problem njihove nedovoljne aktivnosti u traženju posla uopće i ohrabriti ih da se prijavljuju i budu aktivniji na tom području. Osim mladih ljudi, potrebno je na odgovarajući način uputiti i poslodavce o koristima davanja veće odgovornosti mladim ljudima, kao i o koristima upošljavanja mladih uopće.

Zaštita vulnerabilnih grupa. Rezultati istraživanja pokazuju da su ranjive grupe mladih osoba u BiH ugrožene na različite načine, krenuvši od obrazovanja do poslova koje rade i prihoda koje ostvaruju. Generalno, neophodno je tim grupama omogućiti da ostvare sva prava koja su im ugrožena i omogućiti im jednake prilike za obrazovanje, kao i jednaka prava na tržištu rada.

Zaštita prava radnika. Iako izgleda da se broj mladih koji radi bez ugovora o radu smanjuje (11,5% u 2016. naspram 13,0% u 2011/12. godini), ipak je potrebno uložiti dodatne napore da se zaštite prava svih radnika. Također, prava radnika su nedovoljno zaštićena i kada je riječ o primanju plaće i doprinosa na plaću. Pri tome, naročito je pažnju potrebno pokloniti ranjivim grupama. Također, s ciljem zaštite prava radnika,

potrebno je više akcija otkrivanja i sankcioniranja slučajeva kupovine radnih mjesta i podmićivanja radi dobijanja zaposlenja, kao i aktivnosti na uklanjanju diskriminacije pri zapošljavanju.

Poboljšanje kvaliteta socijalne zaštite. Malobrojni ispitanici posjećivali su u proteklom periodu centre za socijalni rad (8,3% naspram 6,5% u 2011/12) a svega oko trećine mladih koji su posjećivali ove centre (48,8%) navodi da je dobilo potpune informacije o pitanju radi kojeg su se javljali. To upućuje na slabu učinkovitost centara za socijalni rad kada je riječ o problemima mladih osoba. U svakom slučaju, potrebno je dodatno istražiti probleme s kojima se ti centri suočavaju i koji utiču na njihovu efikasnost te predložiti i implementirati odgovarajuće mjere za njihovo unapređenje. Računa treba voditi i o nadgledanju i osiguravanju dosljedne implementacije zakonskih okvira kada je riječ o socijalnoj zaštiti.

Osvještavanje mladih o prednostima političkog djelovanja, kao i djelovanja u nevladinom sektoru. Mladi u BiH ne vjeruju da imaju mnogo utjecaja na odluke izvan kruga vlastite porodice i prijatelja. Stoga ne iznenađuju podaci da veliki postotak mladih ne izlazi na izbore (33,3% prema 40,2% u 2011/12), kao i da ne pokušava utjecati na političke odluke općenito. Iako političke stranke obično imaju forume mladih, rijetki su mladi koji se angažiraju u političkim strankama ali i drugim organizacijama putem kojih mogu biti aktivni. Potrebno je ohrabriti mlade da se aktivnije uključe u političke i druge organizacije s obzirom na to da na mladima ostaje da u budućnosti vode BiH. Dio uloge u ovome mogle bi preuzeti obrazovne institucije, pod vodstvom stručnjaka za edukaciju u tom području.

Evidentno je da mladi često izjavljuju da im nije dostupna podrška nevladinih organizacija, preko 60,0% ispitanika navodi taj podatak. Mladi ljudi ne vide nevladin sektor kao instancu kojoj bi se mogli obratiti za pomoć. Primjetno je, kroz razgovore s mladim ljudima, da mladi uglavnom smatraju da se učešćem u radu nevladinih organizacija ne može postići ništa relevantno i mnogi smatraju da je to „gubljenje vremena”. Potrebno je približiti mladim ljudima način na koji funkcionišu nevladine organizacije i benefite od aktivnog učešća u radu tih organizacija. Slobodno vrijeme i mobilnost mladih. Potrebno je animirati mlade ljude da češće učestvuju u sportskim aktivnostima koje im se nude u mjestima gdje žive argumentima koji su prihvatljivi mladim osobama. Nadalje, potrebno je kontinuirano ukazivati na štetnosti neaktivnog života, pronaći načina da se mlade ljude izvede iz kuće. Škola trčanja, biciklizam, planinarenje, jednodnevni izleti i sl. neke su od aktivnosti koje ne iziskuju velika novčana ulaganja a koje mogu biti veoma korisne u popunjavanju slobodnog vremena.

Poboljšati sigurnosnu situaciju u lokalnim zajednicama. Rezultati pokazuju da su mnogi građani, bez obzira kojoj kategoriji ispitanika pripadaju, društveno isključeni. Oko polovine svih ispitanika navodi da se ne osjeća sigurno u mjestu u kojem živi, a više od polovine ispitanika iz svih kategorija ispitanika nema pristup rekreacionim resursima. U lokalnim zajednicama ispitanici u zabrinjavajuće visokom broju, preko 25%, iskazuju da postoje osobe koje su huligani, zagovaraju govor mržnje i koje su nasilne. Pored toga, većina svih ispitanika u istraživanju navodi veoma veliki stepen povezanosti s članovima svoje uže i šire porodice. Mali broj ispitanika (manje od 10%) izjavljuje o svađama unutar porodice i nasilju među članovima porodice. Više od 90% ispitanika navodi da članovi porodice pomažu jedni drugima u situacijama kada je to potrebno.

Većina ispitanika nema povjerenja u državne službe za provedbu zakona (oko 60%), što direktno korelira s osjećajem nesigurnosti o kojoj izvještavaju ispitanici. Potrebno je da sigurnosne agencije u BiH pokažu da su spremne zaštititi građane i pružiti osjećaj sigurnosti te istovremeno raditi na problemu nasilnih osoba, specifično omladine, u lokalnim zajednicama.

Obrazovati mlade o drugima i drugačijima i time smanjiti socijalnu distancu. Rezultati istraživanja ukazuju na veoma etnički homogeno obrazovno iskustvo, posebno osnovnoškolsko, kao i na potrebu za jačanjem socijalne kohezije među različitim etničkim skupinama u BiH. S tim u skladu, obrazovne institucije su te koje trebaju mlade generacije podučiti o kulturi i običajima drugih naroda u BiH i time ih dodatno zbližiti. Mediji također imaju važnu ulogu u približavanju „razlika” te je potrebno raditi na njihovom osvješćivanju i motiviranju da zauzmu pozitivan stav prema promociji raznolikosti među građanima BiH.

5. ANEKS

5.1 Upitnik za anketu mladih

POT. Sada ću Vam pročitati nekoliko stavki koje se odnose na moguće poteškoće s kojima se suočavate. Molim Vas da mi odgovorite s brojevima od 1 do 4 gdje 1. znači „Nemam poteškoća”, 2. „Imam manje poteškoće”, 3. „Imam veće poteškoće” i 4. „Potpuna nesposobnost”. Da li imate poteškoća sa...

ZAPISATI ODGOVOR ZA SVE NAVEDENE STAVKE

1. Vidom, iako nosite naočale ___
2. Sluhom, iako koristite slušni aparat ___
3. Hodom ili penjanjem uz stepenice___
4. Pamćenjem ili koncentracijom ___
5. Odijevanjem i održavanjem lične higijene ___
6. Komunikacijom (sporazumijevanjem s drugima) ___

ISP. (NE ČITATI!) Zabilježiti kategoriju ispitanika. AKO JE NA PRETHODNO PITANJE NA BILO KOJOJ OPCII ODABRAN ODGOVOR 3. ILI 4., POTREBNO JE ZABILJEŽITI SAMO OPCIJU POD BROJEM 3. MLADI S POTEŠKOĆAMA! U SUPROTNOM MOGUĆE JE ODABRATI OPCIJU 1. OPĆA POPULACIJA ILI 2. PRIPADNIK ROMSKE ZAJEDNICE.

1. Opća populacija
2. Pripadnik romske zajednice
3. Mladi s poteškoćama

UVOD! Sada ću da Vam postavim nekoliko uopštenih pitanja vezanih za probleme s kojima se mladi trenutno suočavaju, o Vašem trenutnom životnom standardu, te kakva su Vam očekivanja za budućnost.

P1. Šta po Vašem mišljenju danas izaziva nezadovoljstvo, odnosno stvara zadovoljstvo kod mladih? (Za svaku stavku izaberite jedan od sljedećih odgovora: 1. „Stvara zadovoljstvo”, 2. „Stvara nezadovoljstvo”, 3. „Ne stvaraju niti zadovoljstvo, niti nezadovoljstvo!”)

1. Upis u srednje škole _
2. Upis na fakultet i više škole _
3. Upis na postdiplomski studij _
4. Način školovanja _
5. Mogućnosti zapošljavanja _
6. Mogućnosti rješavanja stambenog pitanja _
7. Mogućnosti ekonomskog osamostaljivanja _
8. Mogućnosti da se mladi bave onim što žele i što im je važno _
9. Mogućnosti napredovanja u struci i zanimanju_
10. Mogućnosti političkog djelovanja _
11. Mogućnosti zabave i razonode _
12. Mogućnosti da se slobodno izražava vlastito mišljenje _

P1_dr. Rekli ste nešto drugo, navedite šta.
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

P2. Kad uzmete sve oblasti u obzir, kako biste ocijenili Vaš trenutni životni standard? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Jako loše
2. Loše
3. Osrednje
4. Dobro
5. Vrlo dobro
5. Mnogo bolji

P3. Kako biste ocijenili Vaš trenutni životni standard u odnosu na životni standard Vaših roditelja kada su bili Vaših godina? ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Mnogo gori
2. Donekle gori
3. Isti
4. Donekle bolji
5. Mnogo bolji

P4. Da li se Vaš životni standard u posljednje 3 godine... (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Drastično pogoršao
2. Pogoršao

3. Ostao isti
4. Poboljšao
5. Drastično poboljšao

P5. Šta mislite kakav će biti Vaš standard u naredne tri godine? Sada ću Vam pročitati nekoliko oblasti i molim da mi odgovorite brojevima 1 do 5 gdje 1. znači „Mnogo lošiji”, 2. „Lošiji”, 3. „Isti”, 4. „Bolji” i broj 5. znači „Mnogo bolji” za svaku oblast.
ZA SVAKU STAVKU UPISATI JEDAN ODGOVOR!

1. Prihodi
2. Radni status
3. Obrazovanje i obuka
4. Zdravstvena zaštita
5. Stambeno pitanje
6. Kvalitet života u cjelini

P6. Koji su, po Vašem mišljenju, najvažniji problemi mladih u našem društvu? Koji je problem na prvom, a koji na drugom mjestu po važnosti? (Prvo izaberite odgovor koji smatrate da je na prvom mjestu po važnosti, a zatim izaberite onaj za koji mislite da je na drugom mjestu!)

1. Materijalno-ekonomska nesamostalnost
2. Školski i obrazovni sistem
3. Nezaposlenost
4. Stambeni problemi
5. Korištenje slobodnog vremena
6. Podređen položaj mladih
7. Moralna kriza i nedostatak ideala
8. Nedovoljna briga društva za probleme mladih
9. Socijalne razlike
10. Nacionalne nesuglasice
11. Nezainteresovanost mladih za društvene probleme
12. Neefikasnost i neaktivnost omladinskih organizacija
13. Nedostatak slobode glasa govora i mišljenja
14. Alkoholizam, narkomanija, delikvencija i slično
15. Otudenost ljudskih odnosa

P6_dr. Rekli ste nešto drugo, navedite šta:

UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA _____

P7. Da li ste čuli za održive ciljeve razvoja?
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Ne
2. Da

P8. Pred Vama je lista od 17 ciljeva održivog razvoja. Označite 3 cilja među navedenim ciljevima koja su najbitnija za Vas kao mladu osobu u BiH. PRVO IZABERITE CILJ ZA KOJI SMATRATE DA JE NA PRVOM MJESTU PO VAŽNOSTI, ZATIM IZABERITE ONAJ ZA KOJI MISLITE DA JE NA DRUGOM MJESTU, A ZATIM ONAJ ZA KOJI SMATRATE DA JE NA TREĆEM MJESTU PO VAŽNOSTI!

1. Svijet bez siromaštva
2. Svijet bez gladi
3. Zdravlje i blagostanje
4. Kvalitetno obrazovanje
5. Rodna ravnopravnost
6. Čista voda i sanitarni uslovi
7. Pristupačna energija iz čistih izvora
8. Dostojanstven rad i ekonomski rast
9. Industrija, inovacije i infrastruktura
10. Smanjenje nejednakosti
11. Održivi gradovi i zajednice
12. Odgovorna potrošnja i proizvodnja
13. Očuvanje klime
14. Očuvanje vodenog svijeta
15. Očuvanje života na zemlji
16. Mir, pravda i snažne institucije
17. Partnerstvom do ciljeva

OBRAZOVANJE! Narednih nekoliko pitanja odnosi se na Vaše iskustvo obrazovanja. Pod tim podrazumijevamo sve vrste redovnog i vanrednog obrazovanja, odnosno školovanja, ali i na vannastavnu obuku.

P9. Za početak, recite koja je najviša škola koju ste završili? Ovdje mislimo na posljednji završen nivo obrazovanja. Ako ste trenutno đak ili student, izaberite onaj stepen obrazovanja koji ste posljednji završili (prije nego što ste upisali ovaj koji trenutno pohađate). Ako ste završili više od jedne škole/studija, recite za onu koju ste posljednju završili. (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Nije pohađao školu
2. Nezavršena osnovna škola - bez obrazovanja
3. Završena 4 razreda osnovne škole
4. Završena osnovna škola
5. Srednja stručna škola – trogodišnja
6. Srednja škola – gimnazija, tehnička i sl. – četverogodišnja
7. Viša škola - 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole - tehnički ili zdravstveni smjer
8. Viša škola - 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole - ekonomski smjer
9. Viša škola - 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole - obrazovni ili društveni smjer
10. Fakultet – društvene i humanističke nauke
11. Fakultet (4 godine) - ekonomija
12. Fakultet (4 godine) - pravo
13. Fakultet (4 godine) - prirodne nauke, građevina i elektrotehnika

14. Fakultet (4 godine) - medicina i stomatologija
15. Magisterij ili doktorat

P10. Koja je najviša škola koju je završila vaša majka? Ovdje mislimo na posljednji završen nivo obrazovanja. Ako je završila više od jedne škole/studija, recite za onaj koji je posljednji završila. (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Nezavršena osnovna škola - bez obrazovanja
2. Završena 4 razreda osnovne škole
3. Završena osnovna škola
4. Srednja stručna škola – trogodišnja
5. Srednja škola – gimnazija, tehnička i sl. – četverogodišnja
6. Viša škola - 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole - tehnički ili zdravstveni smjer
7. Viša škola - 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole - ekonomski smjer
8. Viša škola - 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole - obrazovni ili društveni smjer
9. Fakultet – društvene i humanističke nauke
10. Fakultet (4 godine) - ekonomija
11. Fakultet (4 godine) - pravo
12. Fakultet (4 godine) - prirodne nauke, građevina i elektrotehnika
13. Fakultet (4 godine) - medicina i stomatologija
14. Magisterij ili doktorat
15. Ne znam/Nisam siguran/a

P11. Koja je najviša škola koju je završio vaš otac? Ovdje mislimo na posljednji završen nivo obrazovanja. Ako je završio više od jedne škole/studija, recite za onaj koji je posljednji završio. (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Nezavršena osnovna škola - bez obrazovanja
2. Završena 4 razreda osnovne škole
3. Završena osnovna škola
4. Srednja stručna škola – trogodišnja
5. Srednja škola – gimnazija, tehnička i sl. – četverogodišnja
6. Viša škola - 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole - tehnički ili zdravstveni smjer
7. Viša škola - 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole - ekonomski smjer
8. Viša škola - 2 godine dodatnog obrazovanja nakon srednje škole - obrazovni ili društveni smjer
9. Fakultet – društvene i humanističke nauke
10. Fakultet (4 godine) - ekonomija
11. Fakultet (4 godine) - pravo
12. Fakultet (4 godine) - prirodne nauke, građevina i elektrotehnika
13. Fakultet (4 godine) - medicina i stomatologija
14. Magisterij ili doktorat
15. Ne znam/Nisam siguran/a

P12. Gdje ste završili posljednju školu/studij? ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Privatnoj školi/univerzitetu u BiH
2. Javnoj školi/univerzitetu u BiH
3. Privatnoj školi/univerzitetu u inostranstvu
4. Javnoj školi/univerzitetu u inostranstvu

P13. Da li ste prekinuli školovanje ili studij prije završetka? ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Ne
2. Da

P14. Koji su glavni razlozi zašto niste nastavili školovanje? (Možete izabrati više odgovora!)

1. Zbog obaveza u vezi s poljoprivrednim poslovima kod kuće
2. Zbog obaveza u kući (kućanski poslovi)
3. Pronašao sam stalno zaposlenje
4. Nisam vidio/la u tome neki smisao
5. Zbog finansijskih razloga
6. Nešto drugo

P14_dr. Rekli ste nešto drugo. Molimo navedite! (Upisati maksimalno 50 slova!)

P15. Da li ste ikada obnavljali razred tj. godinu u školi/studiju koju ste završili?

1. Ne
2. Da

P16. Rekli ste da ste obnavljali razred tj. godinu u školi/studiju. Molimo Vas navedite koliko ste puta obnavljali razred/godinu...
UPISATI BROJ KOLIKO PUTA STE OBNOVILI RAZRED/GODINU ZA SVAKI NIVO OBRAZOVANJA!

1. U osnovnoj školi__
2. U srednjoj školi__
3. Na studiju__

P17. Koliko će vam obrazovanje koje ste stekli ili još stičete omogućiti zaposlenje u budućnosti u oblasti stečenog obrazovanja? Tj. u kojoj mjeri će vam obrazovanje koje trenutno pohađate pružiti znanja i vještine potrebne za zapošljavanje u struci? A ako ste već zaposleni, recite u kojoj mjeri vam je obrazovanje koje ste stekli omogućilo da se zaposlite u struci? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Nikako
2. Neznatno

3. Donekle
4. U velikoj mjeri

P18. U kojoj mjeri možete reći da sljedeće izjave vrijede u slučaju Vašeg obrazovanja? Ako više niste đak ili student, mislite na posljednju završenu školu ili studij. Izaberite odgovor koji odgovara Vašem iskustvu. (Za svaku stavku upišite jedan od sljedećih odgovora: 1. „Definitivno ne”, 2. „U maloj mjeri”, 3. „U većoj mjeri”, 4. „U potpunosti”.)

1. Zahtjevi koji se postavljaju u nastavi ogroman su teret za mene
2. Ima dosta predmeta koji me zanimaju
3. Većina nastavnika shvaća me ozbiljno i zanima se za moj rad
4. Većina nastavnika pristupa studentima na primjeren način
5. Moji rezultati u školi su veoma važni za moje roditelje
6. Imam punu podršku roditelja kada se suočavam s problemima u obrazovanju

P19. Da li u okviru Vaše škole/fakulteta postoji neka vrsta organizovanog volonterskog rada s djelovanjem unutar ili van škole/fakulteta? Ako više ne pohađate neku školu ili fakultet, mislite na vrijeme kada ste bili đak tj. student, naime da li je tada postojala neka slična inicijativa? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P20. Koliko često u okviru redovnog obrazovanja pohađate neki oblik organizovane praktične nastave? Ako više ne pohađate neku školu ili fakultet, mislite na vrijeme kada ste bili đak tj. student. (Odaberite samo jedan odgovor!)

1. Nikako
2. Svaki dan
3. 2 - 3 puta sedmično
4. Jedanput sedmično
5. Svake dvije sedmice
6. Jedanput mjesečno
7. Rjeđe od jedanput mjesečno

P20_1. Molimo Vas da sad izaberete jedan od ponuđenih odgovora. U mom razredu u osnovnoj školi:
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR

1. Svi su učenici (bili) iste narodnosti/ nacionalne/etničke pripadnosti
2. (Bio) je 1 pripadnik do 5 pripadnika druge narodnosti/ nacionalne/etničke pripadnosti
3. (Bilo) je više od 10 pripadnika druge narodnosti/nacionalne/etničke pripadnosti
4. Ne odnosi se na mene (ukoliko ispitanik nije pohađao osnovnu školu)

P20_3. Molimo Vas da sad izaberete jedan od ponuđenih odgovora. U mojoj studijskoj grupi na fakultetu:
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Svi su studenti (bili) iste narodnosti/ nacionalne/etničke pripadnosti
2. (Bio) je 1 pripadnik do 5 pripadnika druge narodnosti/nacionalne/etničke pripadnosti
3. (Bilo) je više od 10 pripadnika druge narodnosti/nacionalne/etničke pripadnosti
4. Ne odnosi se na mene (ukoliko ispitanik nije pohađao fakultet)

P20_4. Kroz nastavni plan i program u mojoj osnovnoj školi učili smo o običajima i kulturi svih naroda u BiH.
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Da
2. Ne
3. Ne odnosi se na mene (ukoliko ispitanik nije pohađao osnovnu školu)

P20_5. Kroz nastavni plan i program u mojoj srednjoj školi učili smo o običajima i kulturi svih naroda u BiH.
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Da
2. Ne
3. Ne odnosi se na mene (ukoliko ispitanik nije pohađao srednju školu)

P20_6. Da li ste Vi imali iskustva s diskriminacijom u školi?
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR

1. Da
2. Ne
3. (Ne čitati) Ne želi odgovoriti

P20_7. Rekli ste da ste imali iskustva s diskriminacijom u školi. Po kom osnovu ste bili diskriminirani?
MOGUĆE ODABRATI VIŠE ODGOVORA

1. Na osnovu rodne/spolne pripadnosti
2. Na osnovu godina
3. Na osnovu seksualne orijentacije
4. Na osnovu vjerske/etničke/nacionalne pripadnosti
5. Na osnovu invaliditeta
6. Na osnovu mjesta iz kojeg dolazite
7. Drugo
8. (Ne čitati) Ne želi odgovoriti

P20_8. Rekli ste nešto drugo. Molimo navedite šta?
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

NEFORMALNO! Narednih nekoliko pitanja odnosi se na Vaše iskustvo neformalnog obrazovanja. Pod takvim obrazovanjem mislimo na sve vrste nastave, obuke, kurseva i treninga koji nisu u programu redovnog obrazovanja, tj. nisu dio redovne nastave na školi ili fakultetu.

P21. Da li ste ikad pohađali kurs ili trening koji nije u programu redovnog obrazovanja?
ODABERITE SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Ne
2. Da

P22. Koja je osnovna tema tog treninga? UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

P23. Šta je od ponuđenog najneophodnije izmijeniti na polju formalnog obrazovanja? ODABERITE SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Preopširni nastavni planovi i programi
2. Manjak prakse/praktičnog pristupa u nastavi
3. Praksa naučno-istraživačkog rada koja nije u skladu s realnim potrebama u ekonomiji
4. Manjak dijaloga u učionici
5. Nedostatak stipendija/kreditiranja, naročito u visokom obrazovanju
6. Nedostatak sadržaja o reproduktivnom zdravlju mladih
7. Odnos nastavnika prema učeniku/studentu
8. Nestručnost nastavnika i profesora
9. Neadekvatna tehnička opremljenost
10. Nešto drugo

P23_dr. Šta je to što treba izmijeniti?
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

P24. Da li ste čuli za termin „cjeloživotno učenje“? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P25. Koncept „cjeloživotnog učenja“ podrazumijeva da se čovjek obrazuje cijelog života, čak i ako to znači i promjenu karijere, odnosno zanimanja? Da li ste vi spremni na promjenu karijere, zanimanja, odnosno da se ponovo obrazujete za neku novu karijeru ili zanimanje? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P26. Možete li reći zbog čega ne biste bili spremni na promjenu karijere, zanimanja, odnosno da se ponovo obrazujete za neku novu karijeru ili zanimanje?
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

TRŽIŠTE RADA. Slijedi nekoliko pitanja o Vašem radnom statusu.

P27. Koja od sljedećih kategorija najbolje opisuje Vašu situaciju tokom prošle sedmice? Jeste li bili zaposleni na puno radno vrijeme, pola radnog vremena, nezaposleni ili nešto drugo? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Zaposlen - puno radno vrijeme - po pravilu radim 35 ili više sati sedmično (nisu uključeni privremeni i volonterski poslovi)
2. Zaposlen na pola radnog vremena - po pravilu radim između 15 sati i 34 sata sedmično
3. Zaposlen na pola radnog vremena - po pravilu radim manje od 15 sati sedmično
4. Zaposlen na vlastitom imanju u poljoprivredi i NE TRAŽIM drugi posao
5. Zaposlen na vlastitom imanju u poljoprivredi i TRAŽIM drugi posao
6. Stažisti / Na praksi
7. Na pripravničkom
8. Na specijalizaciji
9. Nezaposlen, s povremenim i sporadičnim poslovima, aktivno tražim posao (uključuje i volonterske poslove)
10. Nezaposlen, aktivno tražim posao
11. Nezaposlen, želim posao, ali ga ne tražim aktivno
12. Nezaposlen, i uopšte ne tražim posao
13. Osoba s invaliditetom - Invaliditet je glavni razlog zašto nisam radno aktivan
14. Domaćica
15. Učenik
16. Na porodiljskom
17. Student
18. Bolestan - To je razlog zašto nisam radno aktivan
19. Vojno lice
20. Ostalo

P28. Koliko mjeseci ste proveli tražeći posao nakon posljednje kompletirane škole, tj. studija do prvog stalnog zaposlenja? (Upišite broj „999“ ako je prošlo manje od jednog mjeseca!)

Upišite broj mjeseci_____

P29. Da li trenutno u okviru posla koji obavljate postoji potreba za znanjem i vještinama koje vi ne posjedujete? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P30. Koja su to znanja i vještine? (Upišite najviše tri odgovora! Upišite 97 ukoliko nema drugih znanja i vještina! Maksimalno 50 slova!)

P31. Sada ćemo odrediti kojoj kategoriji zanimanja pripada Vaš posao. Dobro pogledajte sve navedene odgovore i odaberite onaj koji odgovara kategoriji Vašeg zanimanja. (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Direktor/rukovodilac (viši menadžer u državnom ili privatnom sektoru, ali nije vlasnik firme)
2. Menadžer srednjeg ili nižeg nivoa
3. Privatni preduzetnik
4. Doktor
5. Stručnjak (obično zahtijeva univerzitetsko obrazovanje)
6. Tehničar (tehničar u zdravstvu, proizvodnji, medicinske sestre)
7. Tehničar (tehničar u obrazovanju, društvenim naukama, socijalnom radu, učitelji u osnovnim školama)
8. Nastavničko osoblje (uključujući srednju školu i univerzitet)
9. Službenik (službenici i uredski radnici)
10. Kvalifikovani i visokokvalifikovani radnik
11. Polukvalifikovani radnik
12. Nekvalifikovani radnik
13. Vojno lice
14. Policijsko lice
15. Poljoprivrednik/radnik u poljoprivredi na vlastitom imanju
16. Nešto drugo

P31_dr. Rekli ste da vaše zanimanje pripada nekoj drugoj kategoriji. Navedite kojoj! (Upišite maksimalno 50 slova!)

P32. Na Vašem glavnom poslu, koju vrstu ugovora ste potpisali s poslodavcem? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Nisam potpisao ugovor
2. Ugovor o probnom radu
3. Ugovor o radu na neodređeni period
4. Ugovor o radu na određeno
5. Ugovor o djelu (uključuje autorski, ugovor o stipendiranju i sl.)
6. Ugovor o zapošljavanju pripravnika
7. Ugovor sa student servisom

P33. Da li redovno primete svoju platu? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da, ali ne redovno svaki mjesec
3. Da, redovno svaki mjesec

P34. A da li vam poslodavac redovno uplaćuje ostale obavezne doprinose na platu? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da, ali ne redovno svaki mjesec
3. Da, redovno svaki mjesec

P35. Da li ste zaposleni u svojoj struci ili izvan svoje struke? Tj. da li radite posao za koji ste se školovali? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne uopšte
2. Ne baš
3. Da
4. Ne može ocijeniti

P36. Da li ste u posljednjih 6 mjeseci radili na plaćenim honorarnim i povremenim poslovima? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P37. Koliko ukupno mjeseci prijavljenog radnog staža imate? To jest, staža koji vam je upisan u radnu knjižicu. Ako se ne možete tačno sjetiti, molim vas da kažete približan broj mjeseci. (Upišite broj „999” ako imate manje od jednog mjeseca prijavljenog radnog staža!)

Upišite broj mjeseci: ____

P38. A koliko mjeseci neprijavljenog radnog staža? (Upišite broj „999” ako imate manje od jednog mjeseca neprijavljenog radnog staža!)

Upišite broj mjeseci: ____

P39. Da li ste u posljednje 4 sedmice aktivno tražili posao? Tj. da li ste se javili na neki konkurs za posao, ozbiljno se raspitivali kod poznanika ili informisali preko novina ili Interneta o mogućnostima za zaposlenje? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P40. Da li tražite posao u određenom sektoru? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne tražim posao
2. Ne, prihvatili biste posao u bilo kojem sektoru
3. Ne, ali ne biste prihvatili posao u bilo kojem sektoru
4. Da, tražite posao u određenom sektoru

P41. Molim vas navedite najmanje jedan, a najviše tri sektora u kojem biste bili zainteresovani da radite. Pročitajte sektore koji su ponuđeni i recite koji je to sektor za koji ste zainteresovani na prvom mjestu, a za koji na drugom i trećem. (Prvo izaberite sektor za koji ste primarno zainteresovani, zatim onaj koji vam je na drugom mjestu i na kraju onaj koji vam je na trećem mjestu!)

1. Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo, vodoprivreda
2. Industrija i rudarstvo
3. Građevinarstvo, komunalne djelatnosti
4. Zanatstvo
5. Promet i komunikacije
6. Trgovina, ugostiteljstvo, turizam, rekreacija
7. Vlastite djelatnosti - frizeri, brijači, kućne pomoćnice
8. Finansije
9. Obrazovanje, kultura, zdravstvo, socijalna zaštita
10. Policija, osiguranje, vojska
11. Javna administracija, državni organi i političke stranke
12. Udruženja, nevladine organizacije
13. Telekomunikacije
14. Informatika, računari i programiranje (ali ne trgovina)
15. Razvojne agencije i programi
16. Ostalo

P42. Kolika je minimalna plata za koju biste radili? UPISATI ODGOVOR!

Upišite iznos plate u KM: _____

P43. Recite, u mjesecima, koliko dugo ste bez posla? UPISATI „0” AKO NIKADA NISTE IMALI POSAO, ILI „999” AKO STE BEZ POSLA MANJE OD MJESEC DANA!

Upišite broj mjeseci: ____

P44. Da li ste registrovani kao „nezaposleni” na birou za zapošljavanje?

1. Ne
2. Da

P45. Koji je glavni razlog zbog kojeg niste registrovani na birou za zapošljavanje kao nezaposleni! (Upišite maksimalno 50 slova!)

P46. Jeste li radili izvan svoje opštine, a unutar BiH, duže od godine dana ne uključujući prekide? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da, ali ne duže od godinu dana
3. Da

P47. Jeste li radili izvan BiH duže od godine dana, ne uključujući prekide? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da, ali ne duže od godinu dana
3. Da

P48. Da li ste bili svjedok kupovine radnog mjesta ili ste samo čuli da je neka osoba platila određenu sumu novca kako bi dobila radno mjesto? (Možete izabrati više odgovora!)

1. Ne
2. Da, bio/la sam direktni svjedok
3. Da, čuo/la sam

P49. U kojoj je mjeri, po Vašem mišljenju, podmićivanje kako bi se dobio posao u JAVNOJ ADMINISTRACIJI učestala praksa u našem društvu? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Takva praksa ne postoji
2. Takva praksa postoji ali nije učestala
3. To je prisutno u većini slučajeva

P50. U kojoj je mjeri podmićivanje kako bi se dobio posao u PRIVATNIM FIRMAMA učestala praksa? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Takva praksa ne postoji
2. Takva praksa postoji, ali nije učestala
3. To je prisutno u većini slučajeva

P51. Da li ste pokušali pokrenuti vlastiti biznis? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P52. Da li imate namjeru pokrenuti vlastiti biznis?
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Ne
2. Da

P53. Rekli ste da nemate namjeru pokrenuti vlastiti biznis. Zašto ne?
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

SOCIOEKONOMSKA SITUACIJA! Dozvolite mi da Vam postavimo neka pitanja koja se odnose na društvo i socioekonomsku situaciju u kojoj trenutno živimo.

SES_1. Molimo Vas da na svako pitanje odgovorite jednim od ponuđenih odgovora koji iskazuje Vaše mišljenje o važnosti navedene stavke za napredovanje u životu. Za svaku stavku unesite odgovor na skali od 1 do 5, pri čemu broj 1. znači „Esencijalno”, 2. „Veoma važno”, 3. „Prilično važno”, 4. „Ne toliko važno”, broj 5. „Nevažno” i „6. (Ne čitati!) Bez odgovora.”

UPISATI ODGOVOR ZA SVE NAVEDENE STAVKE!

Koliko je važno...

1. Dolaziti iz imućne porodice _
2. Imati dobro obrazovane roditelje _
3. Imati ambicije _
4. Biti spreman na naporan rad _
5. Poznavati prave ljude _
6. Imati političke veze _
7. Davanje mita _
8. Etnička pripadnost _
9. Religijsko opredjeljenje osobe _
10. Biti rođen kao muškarac _

SES_2. Molimo Vas da na svako pitanje odgovorite jednim od ponuđenih odgovora koji iskazuje Vaše mišljenje o jazu između navedenih grupa. Za svaku stavku unesite odgovor na skali od 1 do 4, pri čemu 1. znači da postoji „Veoma veliki jaz”, 2. „Veliki jaz”, 3. „Ne tako veliki jaz” a broj 4. znači da „Ne postoji jaz između ovih grupa”, 5. „(Ne čitati!) Bez odgovora!”

U svim zemljama postoje razlike ili čak i konflikti između različitih socijalnih grupa. Prema Vašem mišljenju, koliko u BiH postoji konflikta između...

UPISATI ODGOVOR ZA SVE NAVEDENE STAVKE!

1. Siromašnih i bogatih ljudi ___
2. Mladih i starih ___

3. Menadžmenta i radnika ____
4. Ljudi iz različitih gradova u BiH ____

SOCIJALNI SEKTOR. Sad ću Vam postaviti nekoliko pitanja o socijalnoj zaštiti i socijalnoj pomoći.

P54. Da li ste u posljednjih 6 mjeseci lično posjetili centar za socijalni rad i tražili neku informaciju? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P55. Da li ste dobili informacije koje su vam bile potrebne? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne, nikako
2. Da, djelomično
3. Da, u potpunosti

P56. Da li ste vi lično korisnik neke vrste socijalne pomoći? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P57. Koju vrstu socijalne pomoći vi lično koristite? (Upišite odgovor! Upišite maksimalno 50 slova!)

P58. Da li ste osoba s nekim stepenom invaliditeta? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P59. Koliko Vam invaliditet stvara poteškoće pri svakoj od sljedećih aktivnosti? (Za svaku aktivnost izaberite jedan od sljedećih odgovora: 1. „Ogromne poteškoće”, 2. „Značajne poteškoće”, 3. „U manjoj mjeri”, 4. „Uopšte mi ne izaziva poteškoće”.)

1. Pri zapošljavanju i radu _
2. Obrazovanju _
3. Pristupu institucijama državne uprave _
4. Pristupu zabavno-rekreativnim klubovima i udruženjima _
5. Odlasku u prirodu _

P60. Slažete li se s izjavom da se prema ženama i djevojkama vrši diskriminacija na tržištu rada (npr. poslodavci radije zapošljavaju muškarce nego žene, žene su manje plaćene nego muškarci, itd.)?
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. U potpunosti se slažem
2. Slažem se
3. Niti se slažem, niti ne slažem
4. Ne slažem se
5. U potpunosti se ne slažem

P61. Da li ste Vi imali iskustva s diskriminacijom na radnom mjestu?
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Ne
2. Da

P62. Rekli ste da ste imali iskustva s diskriminacijom na radnom mjestu. Po kom osnovu ste bili diskriminirani?
MOGUĆE ODABRATI VIŠE ODGOVORA!

1. Na osnovu rodne/spolne pripadnosti
2. Na osnovu godina
3. Na osnovu seksualne orijentacije
4. Na osnovu vjerske/etničke/nacionalne pripadnosti
5. Na osnovu invaliditeta
6. Na osnovu mjesta iz kojeg dolazite
7. Drugo (dopišite)
8. Ne čitati/ Ne želi odgovoriti

P62_dr. Rekli ste nešto drugo, navedite na koji način ste bili diskriminirani.
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

P63. Da li ste vi član domaćinstva koji doprinosi kućnom budžetu? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da, ali ne redovno
3. Da, redovno

P64. S kojim mjesečnim iznosom ste Vi lično raspolagali u prosjeku u posljednja tri mjeseca. To jest, koliko novca ste u prosjeku Vi lično trošili svaki mjesec?

Upišite iznos u KM: _____

P65. A sad odaberite iznos koji odgovara vašim ukupnim ličnim prihodima tokom prošlog mjeseca, iz svih izvora. (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Do 100 KM
2. Od 101 do 200 KM
3. Od 201 do 300 KM
4. Od 301 do 400 KM
5. Od 401 do 500 KM
6. Od 501 do 600 KM
7. Od 601 do 700 KM
8. Od 701 do 800 KM
9. Od 801 do 900 KM
10. Od 901 do 1000 KM
11. Od 1001 do 1100 KM
12. Od 1101 do 1200 KM
13. Od 1201 do 1300 KM
14. Od 1301 do 1400 KM
15. Od 1401 do 1500 KM
16. Od 1501 do 1600 KM
17. Od 1601 do 1700 KM
18. Od 1701 do 1800 KM
19. Od 1801 do 1900 KM
20. Od 1901 do 2000 KM
21. Od 2001 do 2100 KM
22. Od 2101 do 2200 KM
23. Od 2201 do 4000 KM
24. Od 4001 do 10 000 KM
25. Od 10 001 do 20 000 KM
26. Od 20 001 do 30 000 KM
27. Od 30 001 do 40 000 KM
28. Više od 40 000 KM
29. Bez ličnih prihoda prošli mjesec
30. (Ne čitati) Ne želi odgovoriti

P66. Molim vas da odaberete tri izvora prihoda, novčanih ili u robi i dobrima, koji su najvažniji za Vaše domaćinstvo? (Navedite te izvore prihoda po njihovoj važnosti, odnosno, prvo izaberite izvor prihoda koji vam je najvažniji, zatim onaj koji se nalazi na 2. mjestu, a na kraju onaj koji vam je na 3. mjestu po važnosti!)

1. Plate, honorari
2. Prihodi od rente ili iznajmljivanja opreme, zemljišta ili stana
3. Od poljoprivrednog dobra
4. Vlastita firma
5. Penzije
6. Naknada za nezaposlenost
7. Socijalna pomoć ili neka druga vrsta socijalne zaštite
8. Novac ili pomoć u vidu robe od rođaka i prijatelja u zemlji
9. Novac ili pomoć u vidu robe od rođaka i prijatelja u inostranstvu
10. Ostalo

P67. Da li Vi lično primete stipendiju od opštine, (kantona) ili entiteta? (Možete izabrati više odgovora!)

1. Ne
2. Da, od opštine
3. Da, od kantona
4. Da, od entiteta
5. Da od neke firme/preduzeća
6. Neku drugu

P67_dr. Rekli ste neku drugu, molim navedite koju?
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

P68. Možete li mi reći koliki je ukupan mjesečni iznos ove stipendije?

Upišite iznos stipendije u KM: _____

SOCIJALNA DISTANCA! Sada ćemo razgovarati o Vašim odnosima prema različitim socijalnim grupama. Molimo vas da za svaku navedenu grupu mislite na spomenutu grupu u cijelosti a ne na pojedince koje ste možda poznavali, ili poznajete, a koji su pripadnici te grupe.

SD_1. Da li biste prihvatili da Vam BOŠNJACI budu?

OPREZ: PROČITATI PRVU STAVKU I TRAŽITI ODGOVOR, UNESITE 1 UKOLIKO JE ODGOVOR DA ILI 2 UKOLIKO JE ODGOVOR NE. UKOLIKO JE ODGOVOR 1. „DA”, NASTAVITI SA ČITANJEM SLJEDEĆE STAVKE A U SLUČAJU DA ISPITANIK NA BILO KOJU STAVKU ODGOVORI 2. „NE”, DALJE NE ČITATI VEĆ NA SVE PREOSTALE STAVKE UPISATI ODGOVOR 2. „NE” I PREDITE NA SLJEDEĆE PITANJE!

1. Poslovne kolege ___
2. Šef ili nadređeni na poslu ___

3. Prve komšije ___
4. Bliski prijatelji ___
5. Partner u bliskoj emotivnoj vezi ___
6. Bračni partner ___

SD_2. Da li biste prihvatili da Vam HRVATI budu?

OPREZ: PROČITATI PRVU STAVKU I TRAŽITI ODGOVOR, UNESITE 1 UKOLIKO JE ODGOVOR DA ILI 2 UKOLIKO JE ODGOVOR NE. UKOLIKO JE ODGOVOR 1. „DA”, NASTAVITI SA ČITANJEM SLJEDEĆE STAVKE A U SLUČAJU DA ISPITANIK NA BILO KOJU STAVKU ODGOVORI 2. „NE”, DALJE NE ČITATI VEĆ NA SVE PREOSTALE STAVKE UPISATI ODGOVOR 2. „NE” I PREĐITE NA SLJEDEĆE PITANJE!

1. Poslovne kolege ___
2. Šef ili nadređeni na poslu ___
3. Prve komšije ___
4. Bliski prijatelji ___
5. Partner u bliskoj emotivnoj vezi ___
6. Bračni partner ___

SD_3. Da li biste prihvatili da Vam SRBI budu?

OPREZ: PROČITATI PRVU STAVKU I TRAŽITI ODGOVOR, UNESITE 1 UKOLIKO JE ODGOVOR DA ILI 2 UKOLIKO JE ODGOVOR NE. UKOLIKO JE ODGOVOR 1. „DA” NASTAVITI SA ČITANJEM SLJEDEĆE STAVKE A U SLUČAJU DA ISPITANIK NA BILO KOJU STAVKU ODGOVORI 2. „NE”, DALJE NE ČITATI VEĆ NA SVE PREOSTALE STAVKE UPISATI ODGOVOR 2. „NE” I PREĐITE NA SLJEDEĆE PITANJE!

1. Poslovne kolege ___
2. Šef ili nadređeni na poslu ___
3. Prve komšije ___
4. Bliski prijatelji ___
5. Partner u bliskoj emotivnoj vezi ___
6. Bračni partner ___

SD_4. Da li biste prihvatili da Vam ROMI budu?

OPREZ: PROČITATI PRVU STAVKU I TRAŽITI ODGOVOR, UNESITE 1 UKOLIKO JE ODGOVOR DA ILI 2 UKOLIKO JE ODGOVOR NE. UKOLIKO JE ODGOVOR 1. „DA”, NASTAVITI SA ČITANJEM SLJEDEĆE STAVKE A U SLUČAJU DA ISPITANIK NA BILO KOJU STAVKU ODGOVORI 2. „NE”, DALJE NE ČITATI VEĆ NA SVE PREOSTALE STAVKE UPISATI ODGOVOR 2. „NE” I PREĐITE NA SLJEDEĆE PITANJE!

1. Poslovne kolege ___
2. Šef ili nadređeni na poslu ___
3. Prve komšije ___
4. Bliski prijatelji ___
5. Partner u bliskoj emotivnoj vezi ___
6. Bračni partner ___

SD_5. Da li biste prihvatili da Vaša djeca idu u razred sa:

ČITATI STAVKE JEDNU PO JEDNU. UPISATI 1 UKOLIKO JE ODGOVOR DA ILI 2 UKOLIKO JE ODGOVOR NE.

1. Bošnjacima ___
2. Srbima ___
3. Hrvatima ___
4. Romima ___

SD_6. Koliko ste upoznati s kulturom i običajima drugih naroda/nacija/etnosa u BiH?

ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Nisam nikako upoznat
2. Donekle sam upoznat
3. U potpunosti sam upoznat

SD_7. Koliko se slažete sa sljedećom rečenicom: Smatram da je društvo u kojem živim tolerantno prema drugima i drugačijima?

ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR

1. U potpunosti se ne slažem
2. Donekle se ne slažem
3. Niti se slažem, niti ne slažem
4. Donekle se slažem
5. U potpunosti se slažem

UČEŠĆE. Sada ćemo razgovarati o Vašem odnosu prema politici i učešću u različitim organizacijama.

P69. Sada ću Vam pročitati nekoliko stavki i molim Vas da pokušate ocijeniti vlastiti uticaj na važne odluke i na ono što se događa u okviru navedenih stavki. Molim Vas da odgovorite brojevima od 1 do 4 gdje broj 1. znači da je Vaš uticaj „Nikakav”, 2. „Mali”, 3. „Osrednji” i broj 4. znači da je Vaš uticaj „Veliki”.

UPISATI ODGOVOR ZA SVE NAVEDENE STAVKE!

1. Na poslu, školi ili fakultetu ___
2. U tvojoj porodici ili domaćinstvu ___
3. U mjesnoj zajednici ___
4. U političkim ili nevladinim organizacijama ___
5. U krugovima vršnjaka u kojima se krećeš ___

P70. Da li namjeravate glasati na narednim lokalnim izborima u oktobru/listopadu 2016. godine?

ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Ne
2. Da

P71. Da li ste glasali na prošlim opštim izborima u oktobru/listopadu 2014. godine?
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Ne
2. Da

P72. Koji je najvažniji razlog što niste glasali? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Bio/la sam van zemlje
2. Bio/la sam spriječen/a radnim obavezama
3. Ne glasam jer ne vjerujem da će se nešto promijeniti
4. Ne znam kojoj stranci da poklonim povjerenje
5. Nešto drugo

P72_dr. Rekli ste drugo, molim navedite šta?
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

P73. U kojoj mjeri, po Vašem mišljenju, mladi imaju uticaja na odluke koje se tiču njih, a donose se na lokalnom nivou? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Uopšte nemaju uticaja
2. Imaju malo uticaja
3. Donekle imaju uticaja
4. Imaju mnogo uticaja

P74. U proteklih 12 mjeseci koliko ste puta učestvovali u sljedećim aktivnostima? (Pogledajte aktivnosti koje su navedene. Za svaku aktivnost izaberite jedan od sljedećih odgovora: 1. „Niti jednom”, 2. „1 ili 2 puta”, 3. „3 do 5 puta”, 4. „ Više od 5 puta”.)

1. Kontaktirali političara _
2. Prisustvovali javnom skupu gdje se raspravljalo o političkim i društvenim pitanjima _
3. Potpisali peticiju _
4. Prikupljali potpise _
5. Učestvovali u javnim protestima _
6. Doprinijeli političkoj diskusiji na Internetu _
7. Napisali članak, npr. u studentskim novinama, novinama neke organizacije ili na Internetu _
8. Učestvovali na javnim raspravama o opštinskom budžetu _
9. Učestvovali na skupovima Savjeta mjesne zajednice _
10. Humanitarni/društveno koristan rad _

P75. Kakvo je Vaše mišljenje o radu i projektima omladinskih organizacija i udruženja na području Vaše opštine/grada? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Veoma negativno
2. Negativno
3. Niti pozitivno, niti negativno
4. Pozitivno
5. Veoma pozitivno

P76. Pročitat ću Vam spisak organizacija, molim Vas da mi odgovorite da li ste aktivni u navedenim organizacijama (Za svaku organizaciju izaberite samo jedan od sljedećih odgovora: 1. „Da” ili 2. „Ne”.)

1. Omladinske organizacije ili asocijacije _
2. Omladinske organizacije političkih stranaka _
3. Religijske organizacije, uključujući omladinske religijske organizacije _
4. Politička stranka _
5. Okolišne organizacije tj. organizacije za zaštitu životne sredine _
6. Ljudska prava ili organizacije za humanitarnu pomoć _
7. Profesionalne organizacije, npr. udruženja poljoprivrednika, poslovne ili organizacije zaposlenika _

UNV1. Da li ste u posljednjih 12 mjeseci dobrovoljno volontirali u lokalnoj zajednici ili nekoj lokalnoj organizaciji ili grupi? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Da
2. Ne

UNV2. Molimo Vas da nam kažete koliko često ste dobrovoljno volontirali u zajednici ili nekoj lokalnoj organizaciji ili grupi? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Jednom ili dva puta u godini dana
2. Jednom u mjesec dana
3. Jednom sedmično
4. Nekoliko puta sedmično, kada ste bili angažirani
5. Nekoliko mjeseci, kada ste bili angažirani

UNV3. Molimo Vas da nam kažete koji je glavni razlog zbog kojeg niste volontirali u lokalnoj zajednici ili nekoj lokalnoj organizaciji ili grupi? Zato što ... (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Niste imali dovoljno vremena
2. To od vas niko nikada nije tražio
3. Niste bili zainteresirani
4. Niste dovoljno znali o mogućnostima ili prilikama za takav rad

5. Mislite da dobrovoljan rad u zajednici nije učinkovit, nema nikakvog uticaja
6. Mislite da je dobrovoljan rad neka forma iskorištavanja
7. Neki drugi razlog

UNV3_dr. Rekli ste nešto drugo. Molimo Vas da navedete razlog.
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

UNV4. Molimo Vas da među navedenim rečenicama izaberete onu koja po Vašem mišljenju najbolje kompletira sljedeću rečenicu: „Bio/la bih više zainteresiran/a za dobrovoljan rad, da dobrovoljno koristim svoje vrijeme i vještine ako bi... (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. ...bilo više informacija o tome šta je dobrovoljan rad i koje su sve beneficije
2. ...bilo više informacija o mogućnostima dobrovoljnog rada unutar lokalne zajednice gdje živim
3. ...bilo više informacija o mogućnostima dobrovoljnog rada u BiH
4. ...bilo više mogućnosti za dobrovoljan rad u drugim zajednicama u BiH
5. ...bilo više informacija o mogućnostima dobrovoljnog rada izvan BiH
6. ...bilo više prihvatanja dobrovoljnog rada od mojih vršnjaka
7. ...bilo više prihvatanja dobrovoljnog rada od moje porodice
8. ...bilo više pravne zaštite i priznavanja dobrovoljnog rada, iskustva i vještina koje se stiču kroz dobrovoljni rad

MOBILNOST. Sada ćemo razgovarati o Vašoj mobilnosti

P77. Da li ste živjeli duže od tri mjeseca u inostranstvu? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P78. Koliko dugo ste živjeli u inostranstvu?

Upišite broj mjeseci: ____

P79. Da li posjedujete pasoš? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne
2. Da

P80. Ukoliko bi Vam se pružila prilika, koliko je sigurno da biste već sutra napustili BiH zbog navedenih razloga. (Za svaku stavku izaberite jedan od sljedećih odgovora: 1. „Sasvim sigurno”, 2. „Sigurno”, 3. „Nisam siguran”, 4. „Vjerovatno ne bih”, 5. „Sigurno ne bih”.)

1. Zbog studija _
2. Zbog privremenog rada _
3. Zbog ženidbe/udaje _

4. Kako bi se trajno nastanili u nekoj drugoj zemlji _

P81. Da li biste rado otišli na duže vrijeme ili zauvijek u inostranstvo? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Ne bih išao/la na duže vrijeme, ni zauvijek
2. Ne bih išao/la zauvijek, ali bih išao/la na duže vrijeme
3. Išao/la bih zauvijek kad bi mi se pružila prilika

P82. Kako se uglavnom informišete o dešavanjima u zemlji? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Putem televizije
2. Putem štampe
3. Putem radija
4. Putem interneta
5. Od prijatelja
6. Od članova porodice

SIGURNOST! Sada ćemo Vas pitati da ocijenite stanje u Vašoj lokalnoj zajednici po određenim pitanjima.

SI_1. Molim Vas da odgovorite s Da ili NE na sljedeće tvrdnje. U mojoj općini/gradu...

PROČITATI I UPISATI ODGOVOR ZA SVAKU STAVKU POJEDINAČNO. UPISATI 1 AKO JE ODGOVOR DA I 2 AKO JE ODGOVOR NE!

1. Većina građana ima povjerenja u institucije i službe za sprovedbu zakona ___
2. Mnogi građani su društveno isključeni ___
3. Mnogi građani su diskriminirani po različitim osnovama (rodna, na temelju seksualne orijentacije, vjerska, rasna nacionalna, ekonomska) ___
4. Većina građana se osjeća sigurno ___
5. Većina građana ima adekvatan pristup javnim uslugama (zdravstvenim, socijalnim, obrazovnim) ___
6. Većina građana ima adekvatan pristup rekreacionim resursima ___
7. Ukoliko je potrebno, građanima je dostupna podrška nevladinih organizacija ___
8. U mojoj zajednici postoji puno osoba koje su huligani ___
9. U mojoj zajednici postoji puno osoba koje zagovaraju govor mržnje ___
10. U mojoj zajednici postoji puno djece i mladih koji su nasilni prema svojim vršnjacima ___
11. U mojoj zajednici postoji puno osoba koje su povezane s terorizmom ___

SI_2. Molim Vas da odgovorite s Da ili NE na sljedeće tvrdnje. Da li u Vašoj užoj zajednici (članovi porodice, prijatelji, kolege i poznanici) postoje..

PROČITATI I UPISATI ODGOVOR ZA SVAKU STAVKU POJEDINAČNO. UPISATI 1 AKO JE ODGOVOR DA I 2 AKO JE ODGOVOR NE.

1. Osobe kojima je dijagnosticirana neka vrsta psihološke traume ___
2. Osobe koje su bile direktni svjedoci nasilja ___
3. Osobe koje ističu da bi mogle nauditi sebi ili drugima ___
4. Osobe koje su počinile nasilje nad sobom ili drugima ___
5. Osobe koje iskazuju osjećaj beznađa ili bespotrebnosti ___
6. Osobe koje su diskriminisane po različitim osnovama (rodna, na temelju seksualne orijentacije, vjerska, rasna, nacionalna, ekonomska) ___

7. Osobe s izraženijim osjećajem izoliranosti od društva ___
8. Veoma siromašne osobe ___

SI_3. Molim Vas da odgovorite s Da ili NE na sljedeće tvrdnje.

PROČITATI I UPISATI ODGOVOR ZA SVAKU STAVKU POJEDINAČNO. UPISATI 1 AKO JE ODGOVOR DA I 2 AKO JE ODGOVOR NE, NA OPCIJU „JA SAM AKTIVNO UKLJUČEN/A U OBRAZOVANJE SVOJE DJECE” MOGUĆE JE ODGOVORITI S BROJEM 3, ŠTO ZNAČI „NE ODNOSI SE NA MENE”.

1. Jako sam blizak s članovima uže porodice___
2. Jako sam blizak s članovima šire porodice___
3. Članovi moje uže porodice poznaju moje prijatelje ___
4. Moji roditelji su aktivno (bili) uključeni u moje obrazovanje ___
5. Ja sam aktivno uključen/a u obrazovanje svoje djece ___
6. U mojoj užoj porodici su česte svađe ___
7. Neki članovi moje porodice su nasilni prema drugim članovima ___
8. Članovi moje uže porodice su usko vezani za svoju naciju/vjeru/etničku grupu ___
9. Članovi moje porodice pomažu jedni drugima___
10. Moja uža porodica je uključena u kulturne aktivnosti zajednice ___
11. Moja uža porodica je uključena u vjerske aktivnosti zajednice

SLOBODNO_VRIJEME. Mladi ljudi na vrlo različite načine koriste vlastito slobodno vrijeme. Kroz narednih nekoliko pitanja želimo saznati kako vi provodite slobodno vrijeme.

P83. Prisjetite se posljednjih sedam dana. Koliko sati dnevno ste u prosjeku proveli u aktivnostima navedenim ispod. Pogledajte koje su aktivnosti u pitanju. (Za svaku aktivnost izaberite jedan od sljedećih odgovora: 0 „Nikako”, 1. „Sat vremena ili manje”, 2. „2-3 sata”, 3. „4-5 sati”, 4. „Više od pet sati”.)

1. Gledali TV _
2. Bili u kafiću/diskoteci ili kafani _
3. Čitali knjige_
4. Proveli vrijeme na internetu/facebooku/društvenim mrežama_
5. Proveli vrijeme u šetnji/rekreaciji/sportu _
6. Išli u kladionicu _

P84. Prisjetite se posljednjih mjesec dana. Koliko često ste obavljali aktivnosti navedene ispod. (Za svaku stavku izaberite jedan od sljedećih odgovora: 0 „Nikako”, 1. „Rjeđe od jednom sedmično”, 2. „Jednom sedmično”, 3. „Tri do pet puta sedmično”, 4. „Barem jednom dnevno”.)

1. Bavili se sportom ili nekim oblikom rekreacije_
2. Vršili vjerske obaveze _
3. Kulturne aktivnosti (npr. odlazak u kino, u pozorište ili na koncert) _
4. Išli u kladionice/kockarnice _
5. Čitali knjige/časopise/novine _

P85. Da li sa svojim vršnjacima razgovarate o problemima mladih?
ODABRATI SAMO JEDAN ODGOVOR!

1. Ne
2. Da

P86. Kako Vi gledate na svoju bližu budućnost? Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje Vaše mišljenje? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Mnogo bolja od sadašnjosti
2. Samo nešto bolja od sadašnjosti: od budućnosti nešto očekujem, ali ne mnogo
3. Ista takva kao i sadašnjost: od budućnosti ne očekujem ništa ni bolje ni gore
4. Nešto gora od sadašnjosti: od budućnosti očekujem određeno pogoršanje
5. Mnogo gora od sadašnjosti: od budućnosti ne očekujem ništa dobro
6. (Ne čitati) Ne znam

P87. Koje sve jezike (osim srpskog hrvatskog bosanskog) dovoljno poznajete da se možete sporazumjeti? (Moguće više odgovora)

1. Njemački
2. Engleski
3. Španski
4. Ruski
5. Arapski
6. Francuski
7. Turski
8. Talijanski
9. Neki drugi
10. Niti jedan

P87_dr. Rekli ste neki drugi. Molimo Vas navedite koji?
UPISATI MAKSIMALNO 50 SLOVA!

P88. Vaše domaćinstvo se nalazi... ? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. U užem centru grada
2. U širem centru grada
3. Na periferiji, u predgrađu grada
4. Na selu

P89. Koliko ukupno osoba živi u Vašem domaćinstvu, računajući i Vas?

Upišite broj osoba: ____

P90. Koliko imate godina? ... (Upišite koliko je godina ispitanik napunio!)

_____ godina

P91. Kakvo je Vaše bračno stanje? Jeste li ... (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Neudana/Neoženjen, ne živite s partnerom
2. Zajednički život, niste u braku, ali živite s partnerom
3. Udana/Oženjen
4. Formalno u braku, ali živite odvojeno prema izboru, ne zbog posla ili putovanja
5. Razvedena/ Razveden
6. Udovica/udovac, supružnik je preminuo

P92. Da li imate djece? (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Nemam djece
2. Da

P93. Koliko ste imali godina života kad ste dobili prvo dijete? (Upišite godinu života!)

_____ godine života

P94. Koliko djece imate? (Upišite broj djece!)

_____ djece

P95. Da li stanujete... (Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Kao podstanar s roditeljima
2. Kao podstanar, ali odvojeno od roditelja
3. U stanu u vlasništvu Vaših roditelja (ili roditelja supruga/e)
4. U stanu koji je Vaše vlasništvo (ili vlasništvo supruga/e)
5. U kući u vlasništvu Vaših roditelja (ili roditelja supruga/e)
6. U kući koja je Vaše vlasništvo (ili vlasništvo Vašeg supruga/Vaše supruge)
7. Stanujete u internatu ili
8. Nešto drugo

P95_dr. Rekli ste nešto drugo. Molimo navedite! (Maksimalno 50 slova!)

P96. U kojoj opštini trenutno boravite?

UPISATI MAKSIMALNO 20 SLOVA! _____

P97. Kako se izjašnjavate kada je u pitanju Vaša nacionalnost?(Izaberite samo jedan odgovor!)

1. Bošnjak
2. Hrvat
3. Srbin
4. Rom
5. Nešto drugo
6. (NE ČITATI) Ne želi dati odgovor

P97_dr. Rekli ste neka druga etnička/nacionalna pripadnost. Molimo navedite koja?

UPISATI MAKSIMALNO 20 SLOVA! _____

5.2 Vodič za grupne diskusije

Dobar dan/dobra večer i dobro došli. Ja sam _____ i ja radim za Prizmu istraživanje kao moderator. Mi smo privatna istraživačka kompanija i danas smo vas pozvali na grupnu diskusiju na temu koja nam je važna. Hvala vam mnogo što ste došli danas.

Razgovarat ćemo o stvarima koje su bitne i ljudima poput vas i nadam se da će vam biti zanimljivo. Ne postoje pogrešni odgovori, ovo nije ispit i niko neće biti ocijenjen. Zanimajte me vaš stav i vaše mišljenje. Svaki odgovor je ispravan odgovor. Sve što trebate uraditi jeste da se opustite i razgovarate.

Da prvo završimo neke formalnosti. Ovaj grupni razgovor će biti zvučno snimljen za svrhe izrade izvještaja koji trebam spremati. Ja ne mogu zapamtiti sve o čemu ćemo razgovarati. Sve podatke i informacije koje dobijem od vas biće isključivo upotrijebljene za potrebe ovog istraživanja i neće biti dostupne javnosti. Molim vas, da li se slažete s tim da naš razgovor snimimo na diktafon, kako bismo mogli napraviti transkripte na osnovu kojih ćemo uraditi izvještaje?

Ovaj razgovor će trajati oko 80 minuta i cijenio bih ako možete potvrditi da ćete biti u mogućnosti ostati sa mnom tokom tog vremena.

Također, tražit ću od Vas da ugastite svoj mobitel tako da nećemo biti ometani tokom ovog razgovora. Hvala vam. U redu, započnimo s predstavljanjem. Ja ću prvi početi. Moje ime je _____. Radim za Prizmu istraživanje kao moderator, u svoje slobodno vrijeme ...

Možete li mi reći nešto o sebi, ime ili nadimak kojim želite da vas oslovljavam tokom našeg razgovora?

PROBLEMI S KOJIMA SE MLADI TRENUTNO SUOČAVAJU 15 min

Za početak ćemo govoriti o temama koje se tiču problema s kojima se mladi poput vas danas susreću. Molim vas da mi odgovorite na sljedeća pitanja onako kako vi mislite da treba. Napominjem ponovo da ne postoje tačni niti pogrešni odgovori.

Koji su, po Vašem mišljenju, NAJVAŽNIJI PROBLEMI MLADIH u našem društvu? Koji je problem na prvom mjestu?

Za koji problem biste rekli da je na prvom mjestu za mlade Rome? Za koji problem biste rekli da je na prvom mjestu za mlade s poteškoćama?

Prije 4 godine mladi su smatrali da su 3 najveća problema mladih: nezaposlenost, materijalno-ekonomska nesamostalnost i alkoholizam, narkomanija, delinkvencija i sl.

Istraživanje iz 2016. pokazuje da je i dalje na prvom mjestu problem nezaposlenosti, ali u znatno manjoj mjeri, te da mladi percipiraju materijalno-ekonomsku nesamostalnost kao rastući problem. Kako to komentarišete?

Dodatno, kako komentarišete da alkoholizam, narkomanija, delinkvencija i sl., prema istraživanju iz 2016. godine, više ne predstavljaju tako velike probleme za mlade kao što je to bio slučaj u sličnom istraživanju iz 2012?

OBRAZOVANJE 15 min

Sada ćemo pričati o obrazovanju i obrazovnom sistemu. Svi ste prošli ili ste još uvijek u procesu obrazovanja. Molim vas da mi iskreno odgovorite na pitanja koja ću vam postaviti. Odgovarajte prema onome što ste vi doživjeli, čemu ste svjedočili a ne prema onome što vam je neko pričao. Znači, interesuje me vaše lično iskustvo bilo kao aktera ili posmatrača.

ZA OPŠTU POPULACIJU: U školama koje ste pohađali da li je bilo učenika s poteškoćama/Roma? Možete li dati primjer na koji se način školski sistem nosio s osobama s poteškoćama/mladim Romima? Da li su škole spremne za inkluziju (uključivanje) djece/mladih Roma ili osoba s poteškoćama?

ZA MLADE ROME I OSOBE S POTEŠKOĆAMA: Kakvo je vaše obrazovno iskustvo? Da li ste se susretali s diskriminacijom? Ako da, od koga najviše? Pitati samo ROME: Da li je naše školstvo spremno za inkluziju/uključivanje Roma? Po vašem mišljenju, koliko je vaše obrazovno iskustvo drugačije od iskustva vaših školskih drugara/kolega? Pitati samo mlade s poteškoćama: Da li je naše školstvo spremno za inkluziju/uključivanje mladih s poteškoćama? Po vašem mišljenju, koliko je vaše obrazovno iskustvo drugačije od iskustva vaših školskih drugara/kolega?

Kakav je bio etnički sastav vašeg razreda: mješovit ili monoetničan? Koliko vi poznajete pripadnike naroda/etničkih grupa/religijskih zajednica osim one kojoj pripadate? Koliko znate i kakav je vaš stav o njima?

Da li ste imali priliku tokom vašeg školovanja učiti o kulturi i običajima drugih narodnosti iz BiH?

Istraživanja pokazuju da je došlo do određenih pozitivnih pomaka u bh. obrazovanju - više volonterskih aktivnosti, prakse i uključenosti u neformalno obrazovanje. Da li se slažete s ovim nalazima?

Kako onda komentarišete nalaz da mladi misle da je obrazovni sistem percipiran kao rastući problem za mlade?

RADNI ANGAŽMAN 5 min

Naš razgovor ćemo nastaviti s temom: „Radni angažman”. Bez obzira da li ste uposleni, da li tražite posao, niste trenutno uposleni ili uopšte ne tražite posao, molim da odgovorite na pitanja za koja smatrate da možete dati odgovor.

Kakva su vaša iskustva u traženju posla (za sudionike koji su tražili posao)?

Koje su to trenutno najbitnije kvalifikacije za dobijanje posla?

Koliko dugo ste tražili posao? Kako ste ga tražili/našli?

PARTICIPACIJA U DRUŠTVU I KOD DONOŠENJA ODLUKA 15 min

Sada ćemo pričati o učešću mladih pri donošenju odluka i učešću mladih općenito u društvu.

Šta za vas znači učešće/participacija u društvu/u procesima donošenja odluka?

Da li biste voljeli da više participirate u društvu?

Često čujemo „mladi su pokretačka snaga i budućnost zemlje”. S druge strane, mladi smatraju da imaju veoma mali utjecaj u školi, na poslu, u mjesnoj zajednici, nevladinim organizacijama. Kako objašnjavate ovaj fenomen? Kako pomiriti ove suprotne stavove?

Zbog čega mladi ljudi danas postaju članovi ili simpatizeri neke političke stranke?

Zbog čega mladi ljudi danas ne glasaju?

ŽIVOTNI STANDARD I PERCEPCIJA BUDUĆNOSTI 15 min

Zamolit ću vas da na osnovu vašeg dosadašnjeg iskustva i onoga čemu trenutno svjedočite kažete ponešto o vašem trenutnom životnom standardu i kakvu budućnost očekujete.

Istraživanje pokazuje da opada broj mladih koji su u braku i koji imaju djecu. Koji su po vama glavni razlozi/glavne prepreke za osnivanje porodice za mlade ljude?

Prema istraživanju iz 2016, mogli bismo zaključiti da se poboljšao standard kada je u pitanju 1) prihod, 2) radni status, 3) obrazovanje, 4) zdravstvena zaštita, 5) stambeno pitanje i 6) kvalitet života u cjelini. Smanjio se i broj mladih koji očekuju da će standard ostati isti ili se pogoršati u budućnosti? Kako to komentarišete? Na osnovu čega mladi ljudi imaju ovakvu percepciju budućnosti?

Kada govorite o životnom standardu, s čime ga poredite kako biste procijenili da li je dobar ili loš?

Istrživanje iz 2016. godine pokazuje da se povećao broj mladih koji žele da trajno napuste BiH – šta bi to zemlja ili ljudi koji vode ovu zemlju trebali uraditi da zadrže mlade ljude u BiH?

SIGURNOST 10 min

Molim vas da mi kažete, prema onome kako se vi osjećate i šta vi znate o sigurnosti u BiH, s posebnim osvrtom na mjesto u kojem vi trenutno živite:

Da li ste svjedočili nasilju u svojoj sredini (i koliko učestalo)? Koja vrsta nasilja? Između koga? Da li i od koga tražite pomoć ako neko nad vama počini nasilje? Da li ima mjesta/situacija koje izbjegavate i koje su to? U kojim mjestima se osjećate sigurno?

Da li ima huliganstva u sredini u kojoj živite?

Koliko ste izloženi govoru mržnje? Odakle dolazi? Koliko vam smeta?

Po vašem mišljenju, kakva će biti sigurnost u državi, u vašoj lokalnoj sredini u naredne 3 godine?

MEDIJI I INFORMISANJE 10 min

Za kraj, molim vas da mi kažete nešto o izvorima informisanja koje najčešće koristite.

Na koji način se informišete pri donošenju važnih životnih odluka?

Koje medije pratite?

Da li čitate samo naslove ili čitave članke/tekstove? Koliko vremena i pažnje posvetite naslovima u odnosu na ostatak teksta?

Koliko mediji u BiH promoviraju/ približavaju razlike (pod razlike mislimo na vjerske, etničke, kulturološke, sociološke i dr.)?

Da li vjerujete vijestima i informacijama koje možete pronaći u medijima?

Da li su mediji u BiH nezavisni? Zašto tako mislite?

Sarajevo,
maj 2016.